Linguistic (Telugu) Minority Institution
Padmashali Shikshan Sanstha's
A. R. BURLA MAHILA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR
C. S. No. 9705/9/A/2A, Raviwar Peth, Rajendra Chowk, Solapur – 413005 (P. O. Box No. 510)
NAAC Reaccredited – 2017 B++ Grade (CGPA 2.76)
Affiliated to P. A. H. Solapur University, Solapur
Website: www.arburla.org E-mail: arburla@gmail.com

DVV Clarification:

1.3.2. HEI has not provided the supporting documents as per SOP. HEI needs to provide the List of students undertaking the project work/field work/ internship during the last completed academic year along with the details of title, place of work etc. to be certified by the Authorized person, The Internship completion certificate from the organization where the internship/ project was completed along with the duration of the same is to be provided. Report of the field visit/sample photographs of the field visit/permission letter from the competent authority only will be considered.

Uploaded Documents:

Sr. No.	Particulars & No. of Students	Page No.
1.	Students List and Projects 796	2-345
2.	Students List and Certificate from the Organization of Internship 15	346-363
3.	Details of the Field Work and Completion Certificate from the concerned organization 127	364-382

Criterion I

Projects
2021-22

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahila Mahavidyalaya, Solapur

Project Work 2021-2022

Sr. No	Particular	No. of Student
1	BCA II Environmental Project work	28
2	BCA III Academic Project Work	40
3	B. A. II Environmental Project work	58
4	B. A. II AIHC Project Work	12
5	B. A. II Social Science Project Work	10
6	B.A. III English Project Report	12
7	B. A. III History Subject Project	17
8	B. A. III Hindi Project Work	20
9	B.A. I,II, III Marathi Project Work	44
10	B. Com. I Tourism Project	105
11	B. Com. II A Project Environment	121
12	B. Com. II B Project Environment	120
13	B. Com. III Commerce Project Work	18
14	M. Com. Project	49
15	Internship	15
16	Field Work	127
	Total	796

Dr. Annie John
IQAC Coordinator

ARBM

Dr. Ashok Yakkaldevi
I/C Principal

A.R.BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

Environment Project 2021-22

BCA-II

Sr.No.	Roll No.	Student Full Name	Project Name
1	2201	KANKI GAYTRI GURUMURTHI	Water Pollution
2	2202	KAMBLE SANDHYA VIJAY	Fire Ecology
3	2203	SAYYAD TARNUM ISMAIL	Renewable Energy
4	2204	PATEL SHABUKTTA MAINOODIN	Bioremediation
5	2205	JAMADAR ALFIYA SHABBIR	Noise and Light Pollution
6	2206	RAUTRAO SUPRIYA RAJSHEKHAR	Deforestation.
7	2207	IRABATTI RUTHIKA RAMCHANDRA	Water Pollution
8	2208	DASARI SHRAVANI VIJAY	Fire Ecology
9	2209	FALMARI PRABHAVATI JAYRAM	Renewable Energy
10	2210	KALASKAR NANDINI DEVIDAS	Bioremediation
11	2211	PUJARI PRITI MAHADEV	Noise and Light Pollution
12	2212	JADHAV DEVYANI MAKRAND	Deforestation.
13	2213	GONE AISHWARYA MAHADEV	Bioremediation
14	2214	MISKIN MADHU ANAND	Water Pollution
15	2215	PALGANTI DEVIKA SANTOSH	Educational Environment
16	2216	SALUNKE SWATI CHANNDRAKANT	Renewable Energy
17	2217	ANNAM NEHA PRABHAKAR	Renewable Energy
18	2218	DHOTRE SWATI TIPPANA	Bioremediation
19	2219	KUDKYAL RUTUJA AMBADAS	Water Pollution
20	2220	KAMURTI MAYURI BASAVRAJ	Fire Ecology
21	2221	GUTTIKONDA SHIRISHA VASANT	Renewable Energy
22	2222	KAMBLE MIRABAI JANAPPA	Noise and Light Pollution
23	2223	NORA LAXMI GOVIND	Deforestation.
24	2224	HANCHATE YOGITA SANJAY	Water Pollution
25	2225	BANDPATTE LAXMI DASHRATH	Fire Ecology
26	2226	ANAMANLA RUCHITA RAJU	Renewable Energy
27	2227	SHAIKH SIMRAN SLIM	Renewable Energy
28	2228	PRACHANDE VRUSHALI SANGAMESHAWR	Bioremediation

Dr. T.V. Shinde
Convenor

Dr. Annie John
IQAC Coordinator

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha's

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya

Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Miss. Palganti Devika Santosh **of** **BCA-II** has successfully completed the project titled **Environmental Education** in partial fulfillment of **Bachelor of Computer Application** degree of Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 05th April, 2022

Place: Solapur

Dr. T.V. Shinde
Project Guide

A. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali Shikshan Sanstha's

A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyala, Solapur

Project Report

On

"Environmental Education"

Name of the Student:-Miss. Palganti Devika Santosh

Class:-BCA-II (sem-IV)

Roll No:-2215

Under guidance of:-Dr.T.V.Shinde

Department of Computer Application

Academic Year:-2021-2022

DECLARATION

To,
The principal,
A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya,
Solapur

Respected Sir,

We unsigned student of B.C.A (Bachelor of Computer Application)-II hereby declares the project report entitled,"**Environment** ".

Written and submitted by us is our original work. The empirical binding in this report is based on the collection by us, while preparing this project report.

From:
Miss. Palganti Devika Santosh
Roll No:-2215

Devika Palganti.
Student Signature

Place:- Solapur
Date:- 22/05/2022

ACKNOWLEDGEMENT

The co-operation that I received from others in preparation of project of the subject Environmental Education titled " **Environment** "has been remarkeble.Many people have contributed generously to help me complete the project.

Firstly, I would like to express my gratitude to my guide-teacher of A.R.Burla Mahila Vatishtha Mahavidyalaya, Solapur. For giving valuable guidance from time to time.His/her genuine instructions and proper suggestions greatly strengthened my confidence and inspired me to complete the project.

At last I would like to thank the concerned authority and friends for their co-operation in completion of my project.

Thank you!

Place:- Solapur

Date:- 22/05/2022

Name:-Miss. Palganti Devika Santosh

Class:-BCA-II

Roll No.2215

INDEX

SR.NO	CONTANTS	PAGE.NO
1.	INTRODUCTION OF VISITED PLACE	1-2
2.	LOKMANGAL COLLEGE,WADALA	3-4
3.	COLOR CAPSICUM	5-6
4.	USES OF COLOR CAPSICUM	7-8
5.	ADVANTAGES OF COLOR CAPSICUM	9-10
6.	BANANA TISSUE AND SUGARCANE TISSUE PLANT	11-13
7.	HATTRASANG KUDALSANGAM	14-15
8.	KAL-BHAIRAVA	16-18
9.	360 BHAUMUKH SHIVALING	19-20
10.	SHRI SANGAMESHWAR TEMPLE	21-22
11.	ARDHAMANDAPA AND MANDAP	23-24
12.	BUHURUPI SHRI KRISHNA AND SWARGA MANDAP	25-26
13.	BHIMA AND SINA RIVER SANGAM	27-28

CHAPTER-1
INTRODUCTION OF VISITED PLACE

INTRODUCTION OF VISITED PLACE

We are visited at two places. Our trip is gone on 16th April, 2022. In our environment trip there are two departments involved first is BCA and second is BA. We are doing full enjoyment with teachers and friends. It was unmemorable moment.

We are visited at 1st place is Lokmangal College, Wadala. It is very beautiful college. There are too much places to saw. We saw Color capsicums, Tissue Plants, Fish tank. There is big fish tank and some peoples are caught fishes. Then we are visited at Hattarsang Kudalsangam. It is 1000 years ago temple. In the kudalsangam there are two rivers joint together. The bhima and sina rivers come together. All statues are made with sangam-ravari stones. There is most beautiful one temple that is Shree Harihareshwar temple.

CHAPTER-2
LOKMANGAL COLLEGE OF WADALA,

LOKMANGAL COLLEGE, WADALA

There are two departments in Lokmnagal College, Wadala.

1.Agriculutre Business Management College.
2.Agriculutre Biotechnology College.

We are visited at Biotechnology Department.
In this department we saw that some places.

Firstly we saw that Color Capsicum, Tissue Plants, Fish Tank.

Lokmangal College of Agricultural Biotechnology, Wadala is a well known College / Institute based in Solapur, Maharashtra, India and established /founded in the 2008 is a modern educational institution.

Fig.: Lokmangal College, Wadala

Lokmangal College of Agricultural Biotechnology, Wadala is a Government / Public) College and offers education mainly inARTS/SCIENCE/ENGINEERING/ LAW ETC. The main object of the institute is to provide quality education to enhance individual performance and elevate professional standards through innovative training programs in varied disciplines, research and extension activities.Lokmangal College of Agricultural Biotechnology, Wadala has established it self as an institute of great repute in the area of ARTS/SCIENCE/ENGINEERING/ LAW ETC. Join us in building a successful partnership in carving a great future and embark on a fascinating journey with Lokmangal College of Agricultural Biotechnology, Wadala.

CHAPTER-3
COLOUR CAPSICUM

CHAPTER-4
USES OF COLOR CAPSICUM

USES OF COLOR CAPSICUM

Red Capsicums are a decent source of iron and vitamin C, which increases the absorption of iron from the gut. One medium-sized red capsicum may contain 169% of the RDI for vitamin C. Thus, eating them may help increase the body'siron stores, cutting the risk of anemia.

Fig.: Red Colour Capsicum

Capsicums are cultivated worldwide and used in many cuisines. They are very versatile in nature and can be eaten both cooked and raw. They are also referred to as bell peppers or sweet peppers. The Capsicum species originated in South and Central America, and Christopher Columbus brought it back to Europe when he returned from the Americas. Records show that capsicum has been used in cooking since 6000 BC.

CHAPTER-5
ADVANTAGES OF COLOR CAPSICUM

ADVANTAGES OF COLOR CAPSICUM

1. Improves immunity:-Vitamin C in this vegetable decreases the risk of arthritis and improves immunity. It also helps reduce inflammation. Capsicum also has vitamin K, which is important for blood clot formation.

2. Cures iron deficiency:- Capsicum is rich in vitamin C, which plays an important role in the absorption of iron by the body. It contains around 300 percent of the daily requirement of vitamin C. If you suffer from iron deficiency, eat red bell pepper.

3. Good for your heart:- Lycopene, a phytonutrient, in the red capsicum keeps your heart healthy. The vegetable is a rich source of folate and vitamin B6, which lowers homocysteine levels, thereby lowering the risk of heart disease. It also contains antioxidants that protect the body against free radicals.

4. Relieves pain:- Capsicum contains a compound called capsaicin and it is believed that it blocks the pain transmission to the spinal cord. It is effective in treating pain related to herpes zoster and neuralgia. It provides pain relief.

5. Lowers the risk of cancer:- Capsicum lowers the risk of cancer as it contains anti-inflammatory nutrients and antioxidants. The carotenoid lycopene present in the bell pepper is also effective in lowering the risk of cervix, prostate, pancreas and bladder cancer. The enzymes in capsicum help in the prevention of esophageal and gastric cancer as well.

CHAPTER-6
BANANA TISSUE CULTURE

BANANA TISSUE CULTURE

Polybags is separated from the plant without disturbing the root ball of the plant and then plants are planted in the pits keeping the pseudo-stem 2cm below the ground level. Soil around the plant is gently pressed. Deep planting should be avoided. It was take in cool places.

Tissue culture is an exciting new way to rapidly produce and supply disease-free seed cane of existing commercial varieties. Uses meristem to clone the mother plant. Preserves genetic identity.

Fig.:-Banana Tissue Plant

Cane and sugar yield of tissue culture plants similar to conventionally propagated plants.

Tissue culture means cloning and micro-propagation of tissues of the selected elite plants and daughter suckers.

The process consists of five important steps:-Initiation,multiplication,shooting & rooting,primary hardening in green houses and secondary hardening in shade houses.

SUGARCANE TISSUE CULTURE

Sugarcane is globally the main source of raw material for the production of sugar. Although many countries are sugarcase produces only six of them account for 65% of the world.

Sugarcane is grown from setts or cuttings that are dropped into furrows. It takes 25,000 cane setts to plant 1Ha of land.

Plantting is semi-mechanical process whereby trucks bring the sets to the fields workers drop the setts, so they lay horizontally, in the furrows.

There are tissue culture plants. They are put into the cool place.

Fig.:-Sugarcane tissue culture

Tissue culture is an exciting new way to rapidly produce and supply disease-free seed cane of existing commercial varieties.Uses meristem to clone the mother plan.Preserves genetic identity.cane and sugar yield of tissue culture plant similar to conventionally propagated plants.

CHAPTER-7

HATTARSANG KUDALSANGAM

HATTARSANG KUDLSANGAM TEMPLE

Fig.: Shri Harihareshwar Temple

2nd Place we are visited at Hattargi Kudalsangam. In kudalsangam we saw 2nd temples. One is in downstairs is the Shree Harihareshwar Temple. 1000 year's ago god ganesh structure. This was very attraction for everyone who is visited at hariharshawar temple.

This place is in Kudal Hattarsang village in South Solapur taluka Solapur district, Maharashtra State, India. Both temples are constructed on the banks of the confluence (Sangam) of Bhima and Sina River. This holy place is so beautiful and scenic which makes you calm and happy. It is one of the best sites in the entire Maharashtra State.I love visiting ancient monuments as well as temples in India. I had wonderful one day tour to beautiful and ancient Shri Sangmeshwar and Shri Harihareshwar Temples at Kudal Sangam in Hattarsang village near my Solapur city.

The Harihareshwar temple, the Chalukyan-era structure was discovered by Prof. Gajanan Bhide, from Dayanand College, Solapur in the year 1999 while excavating this site. The Maharashtra state archaeological department is an effort spanning three and half years, has managed to restore a 13th-century Harihareshwar temple. During the mammoth task of restoration of the ancient temple, the archaeology team gathered all the scattered stones and pillars to restore the entire temple.The history of this place goes back to nearly eight hundred years back. The temple of Harihareshwar (11th to 12th century AD) is of the Chalukyan Era. Kudal Sangam is home to the oldest temple whose construction is inspired by the Hemandpathi style of architecture.

CHAPTER-8
KAL-BHAIRAVA

KAL-BHAIRAVA

Kala Bhairava is a Shaivite deity worshiped by Hindus. In Shaivism, he is a powerful manifestation, or avatar, of Shiva associated with annihilation. In Trika system Bhairava represents Supreme Reality, synonymous to Para Brahman. Generally in Hinduism, Bhairava is also called Dandapani, as he holds a rod or Danda to punish sinners, and Swaswa, meaning "whose vehicle is a dog". In Vajrayana Buddhism, he is considered a fierce emanation of boddhisatva Manjushri, and also called Heruka, Vajrabhairava, and Yamantaka.

Fig.:Kal-Bhairava

There is a very nice Bhairava's icon with a nice pose having snakes in his neck all both sides of this icon there are huge serpents.

Kaal Bhairav, a fierce form of Shiva associated with annihilation. Kaal Bhairav Jayanti is also known as Kaal Bhairav Ashtami. People worship Kaal Bhairav for courage and happiness. Kaal Bhairavis believed to be the form of Lord Shiva who is easily pleased with simple offerings. As the name suggests, the temple is dedicated to Kal Bhairav (or Kala Bhairava). The deity's image is a face in form of a rock layered with kumkuma or vermilion. The deity's silver head is adorned with a Maratha-style pagri, tradition dating back to the days of Mahadaji Shinde.

The worship of Ashta Bhairava ("eight Bhairavas") is a part of the Saivite tradition, and the Kal Bhairav is considered their chief. The worship of Kal Bhairav was traditionally popular among the Kapalika and Aghora sects, and Ujjain was a prominent centre of these sects.

CHAPTER-9
360 BHAUMUKH SHIVLING

360 BHAUMUKH SHIVLING

Kudal Sangam is a Hindu Religious Place to visit. This place is a place where Malaprabha River and Krishna River.The river joins and there is"SHIVLING".

Once upon time Shiv Ling use to be covered by water when there is heavy rainfall. Now recently few years back government has build up temple in the river side where pilgrims can at least worship Shiv Ling. One should take a dip in river and go down more than 100 feet steps and worship Shiv Ling. The peple might have issues in food but you have good place to live in Yatri Nivas.

Fig.:-360 Bhaumukh Shivling

Placing the Shivling on the Northern or the eastern side is considered auspicious. The Joytrilinga should always face the East or North direction as the east is considered the direction of Shiva and Kailash Parvat is located in the North. A Shivling symbolises the Hindu God Shiva. In Indian culture, the Shiva Linga is considered the source, energy, spirituality and capability. The Shiva linga is known to be represented with the yoni, which symbolises Shakti. Shakti denotes the female creative energy. The Shiva linga, therefore, represents both masculine and feminine energies together. Most of us worship the Shiva Linga in the house to invite positivity. Therefore, it is important for us to know the placement of the Shivling direction.

CHAPTER -10
SHRI SANGMESHWAR TEMPLE

SHRI SANGAMESHWAR TEMPLE

Fig.:Shri Sangameshwar Temple

At Kudal Sangam, there are three main attractions Shri Sangmeshwar Temple, the other downstairs is the Shri Harihareshwar Temple, and Kudal Sangam i.e. confluence of the Bhima and Sina River.The temple has three main parts Ardhamandapa, Main Mantapa, and Garbhagriha.These temples were built during the reign of Chalukyas and the other was constructed 500 years later. The temple has the idol of Shivling, which is unique and not found anywhere else in India.

At the entrance there are many trees amongst one near to the entrance is a big Banyan tree. There were many birds enjoying the fruits of this tree and making a lot of chirping calls. I could identify 15 different varieties of birds on this tree.The atmosphere was so peaceful and holy. I started imagining the glory of Chalukya kingdom as well as people of that era in this premise. I was envy of this past golden era and appreciate the architecture for constructing this beautiful temple.

CHAPTER-11
ARDHAMANDAPA AND MANDAP

ARDHAMANDAPA AND MANDAP

Fig.:Ardhamandapa and Mandap

Once I entered in the Ardhamandapa and main Mandap of temple. There are 18 big stone pillars with beautiful carvings on them. As this place was so cool and fresh, my all stress was relieved. I have seen the first-ever Marathi inscription on one of the columns.

I had a nice Darshan of Lord Shri Sangmeshwar Shiva Linga. I have asked pujari to perform Archana puja. I was blessed by the Lord Shri Sangmeshwar.

CHAPTER-12
BUHURUPI SHRI KRISHNA AND SWARGA MANDAP

BUHURUPI SHRI KRISHNA AND SWARGA MANDAP

Buhurupi Shri Krishna

At the roof of Sabhamandap there are two fine carvings one of Lord Shri Krishna playing with Gopi and another Lord Shri Krishna's one face with 5 different bodies as a bahurupi.

Swarga Mandap

Fig.:Swarga Mandap

It has a unique Swarga Mandap (open Mandap) that resembles the carving structures at Kopeshwar Temple at Khidrapur in Kolhapur District. The shrine also has beautiful carvings as the Chalukyas paid special attention to decoration.

Swarga Mandap is the first part of temple that you see once you step in.it is detached from the main temple by a very small margin.The circular structure of Swarga Mandap is supported on 48 pillars,each of which is beautifully carves.

CHAPTER-13
BHIMA AND SINA RIVER SANGAM

BHIMA AND SINA RIVER SANGAM

Fig.:Bhima and Sina Rivers

It is a confluence of the Bhima and Sina rivers. You have to go through the backdoors of the Shri Sangmeshwar temple to reach on the banks of Rivers. This place is so scenic with beautiful landscapes, a very peaceful atmosphere and lots of birds. Solapur district has an amazing history with many historical places, forts, monuments, and temples. In ancient times the region Solapur and Satara was known as Kuntal. It is depicted on the inscription that Solapur was known as 'Sonnalige' later on is was changed as Sonlipure, Sonalpur, Sandalpur, Sholapur, and at present Solapur. The history of Solapur can be known up to the 3rd Century B.C. (300 B.C.). Kudal Sangam is a very popular pilgrim center of prime historic prominence.I have a passion to know & learn our Indian history, travel to explore beautiful temples / monuments /heritage and do photography & produce documentaries.

I always love to share my knowledge, experiences, and joy with others. With this intension herewith I have written this booklet.
Among many beautiful temples in Solapur district Shri Sangameshwar and Shri Harihareshwar temples at Kudal Sangam, Hattarsang, one of the best temples to visit in Solapur.

Sina River is a large tributary of the Bhima river which is starting near Ahmednagar city. It has two chief sources, one near Jamgaon about 20 km. west of the town of Ahmednagar and the other near Sasewadi,Jeur about 16 km. to its north-east. For a distance of about 55 km. roughly, the river forms boundary between Ahmadnagar District on the one hand and Beed district on the other.

On the right, it receives the waters of Mahekri, and ultimately joins the Bhima on the Karnataka State border. It has earth filled Sina Dam near Karjat in Ahmadnagar District.

THANK YOU!

Padmshali Shikshan Sanstha

A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur

BCA -III Project list 2021-22

Sr. No.	Project Name	Students Name
1	Online pizza delivery	Dhulam Nandini Shrinivas
2	Audiable	Udata Bhavana Narendra
		Dandgal Vaisnavi Narendra
3	Blue Heaven Cosemtics	Boga Gouri Shriniwas
		Saggam Sneha Nanrendra
4	The Beauty Store	Gurram Uma Ambadas
		Bhudharam Kanchan Vijaykumar
5	Green House	Aladi Pooja Shivanand
		Pogual Shirisha Vyankatesh
6	Fast Food Ordering System	Sakhare Ranjana Rajshekhar
		Gadekar Laxmi Genisdha
7	Royal Cakes	Rebba Aishwarya Vidyadhar
		Gaddam Mamta Prakash
8	Online Flower Shop Management System	Darji Nikat Isak
		Raut Priyanka Ganesh
9	Nuts Hub	Charkupalli Shravani Sunil
10	Online Movie Ticket Booking	Kshirsagar Madhavi Pravin
		Farahat Begum M.D. Rafique Shaikh
11	Online Gift Order	Bharata Sneha Narayan
		Genne Sakashi Venkatesh
12	Textile Management System	Shrimal Rajani Anil
13	Online Bag Shopping	Karre Priyanka Shrinivas
		Kontam Anju Shrinivas
14	Online function hall booking system	Madikonda Nandini Purushottam
		Guntuk Shrutika Vijay
15	Online Bus Ticket Booking System	Bahirwade Shubhangi Ramchandra
		Dornal Shirisha Pandurang
16	Online Mobile Shopping	Adam Shriveni Santosh
		Tanksal Yashoda Tryambakeshwar
17	Pawfect Petshop	Kota Anjali Jayant
18	Online Grocery Shop Management System	Piske Sruti Ambadas
		Madgundi Laxmi Chandrashekhar
19	Online Swastik Sweets Shop	Valsangkar Laxmi Prabhakar
		Vaddepalli Mayuri Balraj
20	Online Food Ordering System	Putta Akanksha Ambadas
		Kurapati Pooja Prabhakar

Bengiri G.A.
Project Guide

Dr. Annie John
IQAC Coordinator

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya

Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Ms. **Pooja Shivanand Aladi** of **BCA-III** has successfully completed the project titled **Green House** in partial fulfillment of **Bachelor of Computer Application** degree of Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 22/05/2022

Place: Solapur

Gayatri Bengiri
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali shikshan sanstha

A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyalya, Solapur.

Project Report on

"Green house "

Class:B.C.A –III (sem -VI)

Name of the Student : Miss. Aladi Pooja Shivanand
Seat No.903220

Title of the project:"Green House"

Under The Guidance Of

Prof. Gayatri Bengiri

Department of Computer Application

A. R. BURLA MAHILA VARISTHA MAHAVIDYALAYA,

SOLAPUR.(2021-2022)

Padmashali shikshan sanstha

A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyalya, Solapur.

DEPARTMENT OF COMPUTER APPLICATION

BACHELOR OF COMPUTER APPLICATIONS

CERTIFICATE

This is to certify that,

Aladi Pooja Shivanand

Has successfully completed the project work titled **GREEN HOUSE"** partial fulfillment of Bachelor in Computer Application (Sem-VI), **SOLAPUR UNIVERSITY**, Solapur and I have found their work satisfactory.

Prof. Gayatri Bengiri
Project Guide

Dr. Yakkaldevi Ashok
Co-Ordinator

Dr.ShendgeRajendra
Principal

Date: 23/05/2022

Place: Solapur

Seal of the College

DECLARATION

To,
The Head of Department
Computer Application(BCA)
A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidaya, Solapur

Respected Sir,

Wundersigned, hereby declare that the project title **"GREEN HOUSE"** Written and submitted under the guidance of **Prof. Gayatri Bengiri** is my original work. The empirical findings in this report are based on the data collected by myself. While preparing this report, I have not copied from any others reports.

I understand that any such copying is liable to be punished in a way the university authorities may deem fit.

Prof.Gayatri Bengiri
Sing of Projec Guide

Prof.Gayatri Bengiri
Head of Department

Date: 23/05/2022

Place: Solapur.

ACKNOWLEDEMENT

I feel immense pleasure in expressing my sense of gratitude to Prof. Bengiri G.A Head of Department, B.C.A. Department, for their active guidance and constant encouragement during the course my study.

I wish to take this opportunity to express my deep sense of appreciation and special thanks to Prof. Bengiri G.A. for providing necessary facilities.

I specially thanks to Prof. Bengiri G.A. for her practical assistance, active guidance and constant encouragement during the work.

Finally, I also thankful to all teaching and non-teaching staff of **A.R.Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya,** and my friends for their kind of co-operation.

INDEX

Chapter No.		Particulars	Page No.
1.		**Introduction**	1
	1.1	Introduction to Organization	2
	1.2	Introduction to Existing System	2
	1.3	Introduction to Proposed System	3
	1.4	Objectives of Proposed System	3
	1.5	Scope of Proposed System	3
2.		**Data Requirement Analysis**	4
	2.1	Fact Finding Technique	5
	2.2	Feasibility Study	5
	2.2.1	Technical Feasibility	5
	2.2.2	Economical Feasibility	5
	2.2.3	Operational Feasibility	5
	2.3	Hardware and Software Requirements	6
	2.4	Entity Relationship Diagram	7
	2.5	Data Flow Diagram	7
	2.6	Data Dictionary	17-22
	2.7	Data Tables	17-22
3.		**System Design**	23
	3.1	Sitemap	21
	3.2	Screen Layouts	22-28
	3.3	Reports	29
	3.4	Coding	31
4.		**System Testing**	32
	4.1	Types of Testing	33
	4.2	Program Specification and Validations	34
5.		**Implementation**	35
	5.1	Implementation	36
	5.2	User manual	36-37
6.		**Conclusion and Enhancement**	38
	6.1	Conclusion	39
	6.2	Enhancement	39
7.		**Bibliography**	40
	7.1	Referred Books and Websites	41

CHAPTER-1
INTRODUCTION

1.1 Introduction to Organization :

A **nursery** is a place where **plants** are propagated and grown toa desired age. Some of them specialize in one phase of the process: propagation, growing out, or retail sale; or in one type of **plant.**

According to Solapur whether condition plants are available,such as plants of various flowers, gardening, climbing, creeping, along with fertilizer and organic soil.

All transactions are handled by paper register or record it manually. Maintains customer information by manually or by paperwork.

1.2 Introduction to Existing System :

- The Green House currently manual shows or explainabout the various plants details to the visitors.
- Existing Green House was manual so all records of the orders were stored in files or in registers it was difficult tomaintain all the records of orders manually.
- As all the work was done manually the data was not secured and may have always a risk of losing the data.

1.3 Introduction to Proposed System :

To overcome the existing system problem, we have E-commerce solution. We have a solution such as online Plants selling website.

The purposed system helps building website to buy, sale products online with internet. Purchasing our products online to user and user can choose various products based on categories. Due to online services there is time redundancy. The records are stored in database. We can sale products by receiving online orders. The website containsthe products image with its specification. It provides the facility of customization of the products that is user or customer can search products according to price, types etc...

1.4 Objectives of Proposed System :

- ✓ To provide user friendly online shopping website to the customer.
- ✓ To facility to know about the product, To provide shopping cartto the customer.
- ✓ To make online order for customer, To provide the facility ofonline payments.
- ✓ To reduce the time and saves their travelling expenses, hence it will help to expand business globally, it will facilitate the adminactivities online, and display the products to site visitors.
- ✓ Paying amount either by online mode or offline mode.

1.5 Scope of Proposed System :

- With the help of website user can search and buy product at anytime of day and night.
- User can add products to the cart and buy the products.
- User can add their wish list products in the shopping cart to orderthe products.
- According to marketing with the help of website the business willglobally expand across the world, it avoids the restriction of local market.
- Anybody can visit then website because it is friendly.

CHAPTER-2
DATA REQUIREMENT ANALYSIS

2.1 Fact Finding Techniques :

Basically fact finding means to gather as to collect the information from the organization in this phase of the system development lifecycle.
We first collected the information from Nursery, by visiting Nursery owner and the information was collected by asking a question and all.She helped us to understand the concept of online purchasing and what is the process of selling products manually and their expectationfor a computerized system.
We have gathered all the information which is necessary andimportant through the following way.

Questionnaire:

- What kind of products do you have in your nursery?
- What is the specialty of your nursery?
- Do you have 24/7 customer care service?
- What kind of payment system you have? And you can maintainrepots?
- What are the requirements of your nursery?
- How do you give value added information of particular products?
- How many workers do you have?
- What is required area for a nursery?
- Do you have any other branch?
- Which are the most expensive products do you have? Which isthe cheap products you have?
- Do you provide any information for unknown customer?
- Can you deliver the products on the sites?
- Do you have any special information to give us?

2.2 Feasibility Study:

Depending on the results of the initial investigation the survey is nowexpanded to a more detailed feasibility study. "Feasibility Study" is atest of system proposal according to its workability, impact of the organization, ability to meet needs and effective use of the resources.It will focus on these major questions:

1. What are the users demonstrable needs and how does a candidatesystem meet them?

2. What resources are available for given candidate system?

3. What are the likely impacts of the candidate system on the organization?

4. Whatever it is worth to solve the problem?

During feasibility analysis for this project, following primary areas of interest are to be considered. Investigation and generating ideas about a new system does this.

Steps in feasibility analysis:

Five steps involved in the feasibility analysis are:

- From a project team and appoint a project leader.
- Prepare system flow chart.
- Enumerate potential proposed system. - Define and identify characteristics of proposed system.
- Determine and evaluate performance and cost effective of each proposed system.
- Select the best-proposed system.

2.2.1 Technical Feasibility:

A study of resource availability that may affect the ability to achievean accept table system. This evaluation determines whether the technology needed for the proposed system is available or not.

- Can the work for the project be done with current equipmentexisting software technology is and available personal?
- Can the system be upgraded if developed?
- If new technology is needed then what can be developed?

This is concerned with specifying equipment and software that willsuccessfully satisfy the user requirement.

2.2.2 Economical Feasibility:

Our portal is economically feasible because institution has already computer systems and need not to buy new systems. By just implementing the system institution can be performing at this stage.We should calculate the Rate on investments according to this calculation we can say that our systems or software is economicallyfeasible.

2.2.3 Operational Feasibility:

This system is operationally feasible because we designed the software in user friendly manner also we designed the softwareaccording to user requirement only.

Though it is computerized system there is no problem for job loss. Also there will be no problem of loss of peer groups because there will be no new employee.

We are training employees, Also there will be no challenge in job context because the user was involved in many stages of software development life cycle. We are providing GUI interface so user caneasily become familiar with our system.

2.3 Hardware and Software Requirements:

Hardware:

Processor: Intel (R) CoreTM i5RAM:
8GB
Hard Disk: 1 TB

Software:

Operating system: windows 10 pro
Programming language: PHP (front end), html, java scriptFramework: XAMPP
Backend: MysqlServer.

2.4.1Entity Relationship Diagram

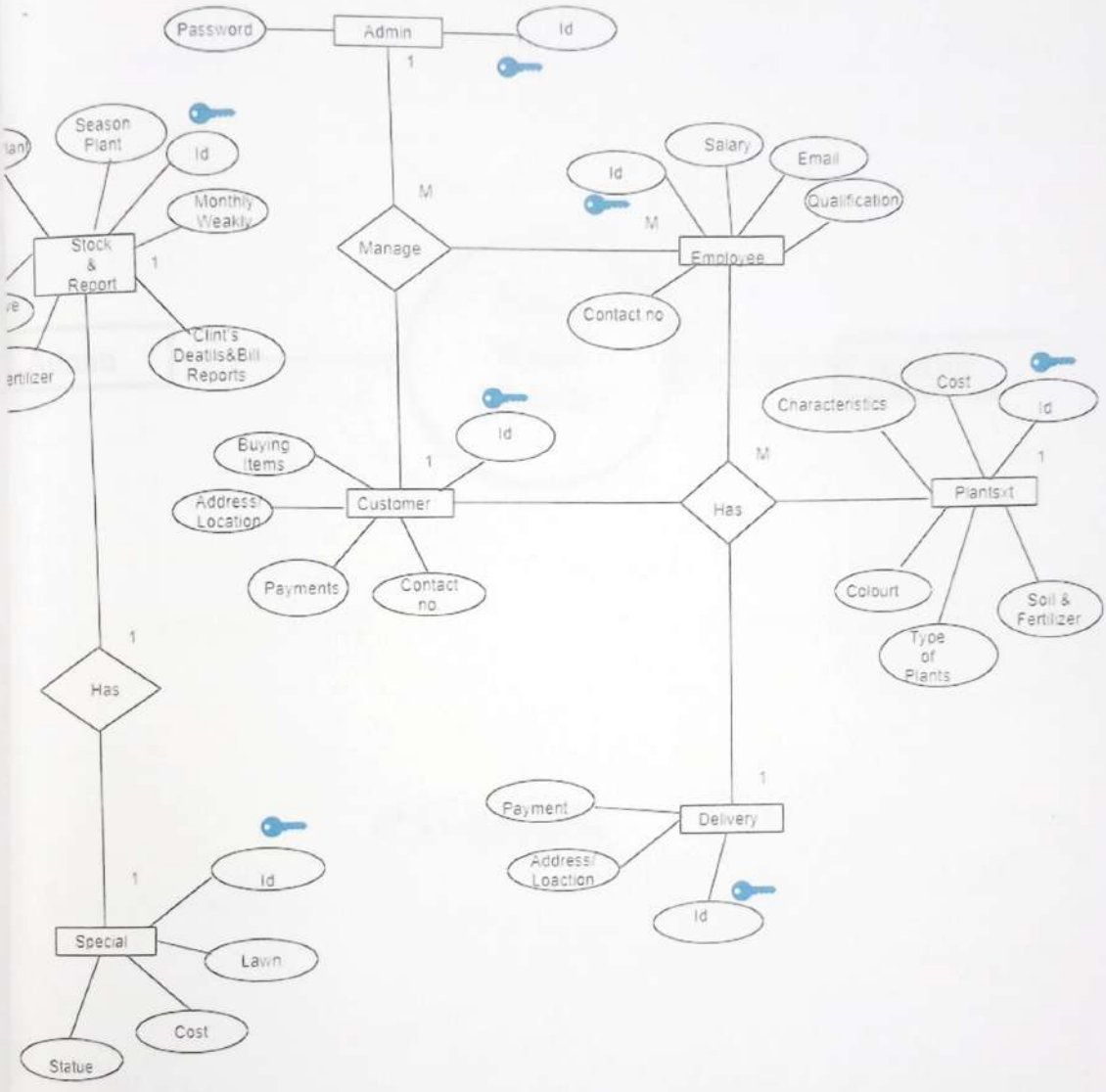

Data Flow Diagram

0th level of DFD

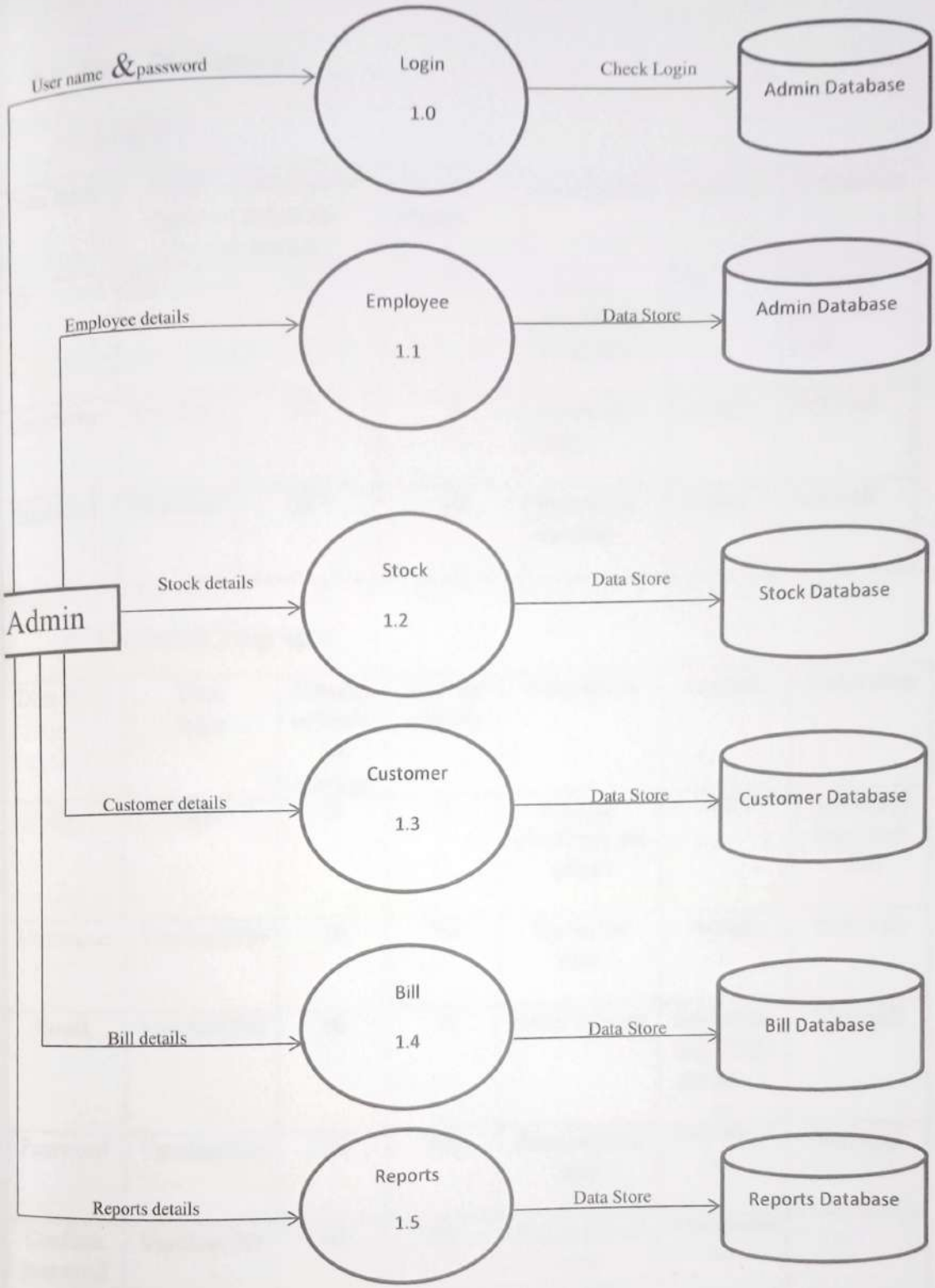

1st Level of DFD

2.6 Data Dictionary:

- Login :

Data Item	Data type	Number of bytes for storage	Size for display	description	example	Validation
ID	Int	5	5	Unique identified for admin	01	Primary key, not null
Username	Varchar	50	50	Name for user	Admin	Not null
Password	Varchar	50	50	Password for user	Admin	Not null

- Customer Sing up :

Data Item	Data type	Number of bytes for storage	Size for display	description	example	Validation
ID	Int	5	5	Unique identified for admin	01	Primary key, not null
Username	Varchar(50)	50	50	Name for user	Admin	Not null
Email	Varchar(50)	50	50	Email of user	Greenhouse2233@gmail.com	Not null
Password	Varchar(50)	50	50	Password of user	**********	Not null
Confirm password	Varchar(50)	50	50	Password of user for user	**********	

- Contact Us :

Data Item	Data type	Number of bytes for storage	Size for display	description	example	Validation
ID	Int	5	5	Unique identified for admin	01	Primary key, not null
Name	Varchar(50)	50	50	Name of user	Shirisha Pogul	Not null
Email	Varchar(50)	50	50	Email of user	Shirishapogul10@gmail.com	Not null
Contact Number	Varchar(50)	50	50	Contact NO.Of user	9763247182	Not null
Message	Varchar(50)	50	50	Feedback message	Good products	Not null

- Order details :

ata Item	Data type	Number of bytes for storage	Size for display	description	example	Validation
ID	Int	5	5	Unique identified for admin	01	Primary key, not null
Name	Varchar(50)	50	50	Name of user	poojaala di	Not null
Email	Varchar(50)	50	50	Email of user	poojaala di85570 @gmial. com	Not null
Contact Number	Varchar(50)	50	50	Contact NO.Of user	87664 32091	Not null
Address	Varchar(50)	50	50	Adders of user	Ravivar peth Solapur.	Not null
Pin code	Int	10	10	Pin code of user	413005	Not null

2.7 Data Table:

➢ Login:

Column Name	Data type	Specification
Id	Int	PRIMARY KEY
Username	Varchar(50)	Not null
password	Varchar(50)	Not null

➢ Customer Sing up:

Column Name	Data type	Specification
Id	Int	PRIMARY KEY
Username	Varchar(50)	Not null
Email	Varchar(50)	Not null
password	Varchar(50)	Not null
Confirm password	Varchar(50)	Not null

➢ Contact us:

Column Name	Data type	Specification
Id	Int	PRIMARY KEY
Username	Varchar(50)	Not null
Email	Varchar(50)	Not null
Contact number	Int	Not null
Message	Varchar(50)	Not null

➢ Order details:

Column Name	Data type	Specification
Id	Int	PRIMARY KEY
Username	Varchar(50)	Not null
Email	Varchar(50)	Not null
Contact number	Int	Not null
Address	Varchar(50)	Not null
Pin code	Int	Not null

CHAPTER-3
SYSTEM DESIGN

3.1 Sitemap:

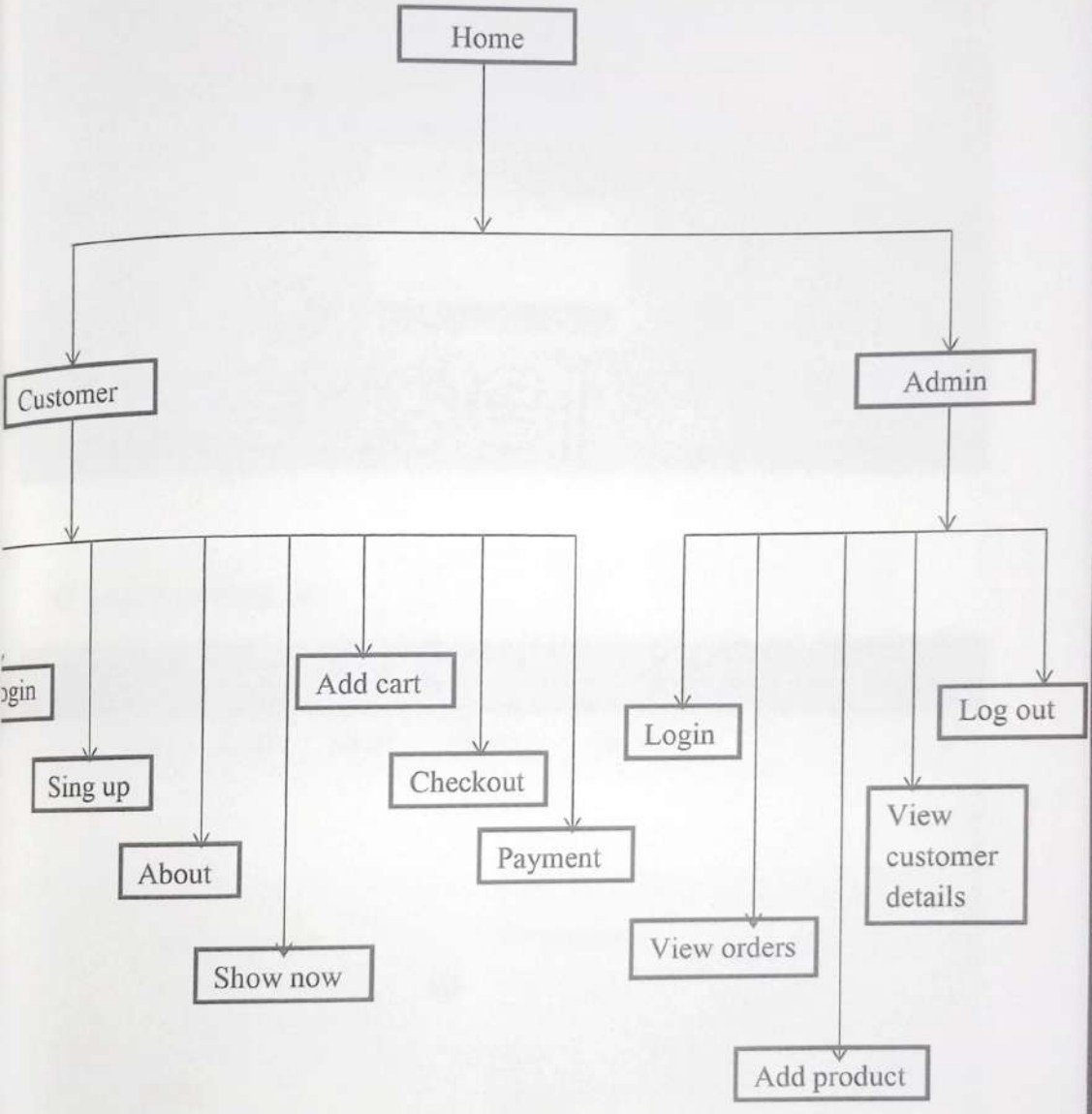
Home
Customer
Admin
ogin
Sing up
About
Show now
Add cart
Checkout
Payment
Login
View orders
Add product
Log out
View customer details

3.2 Screen layouts:

❖ Admin login

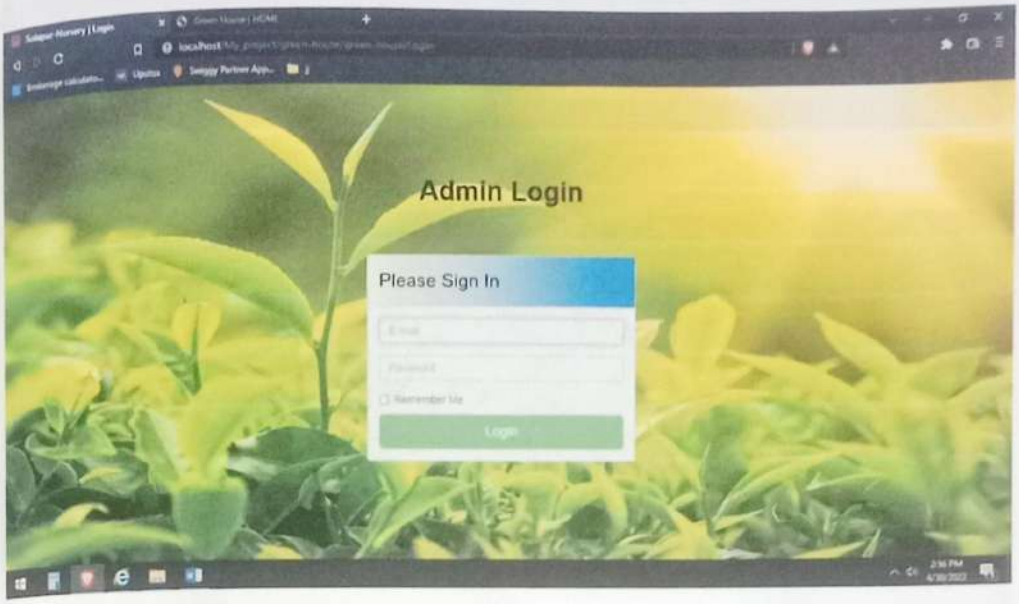

❖ Login or Sing up:

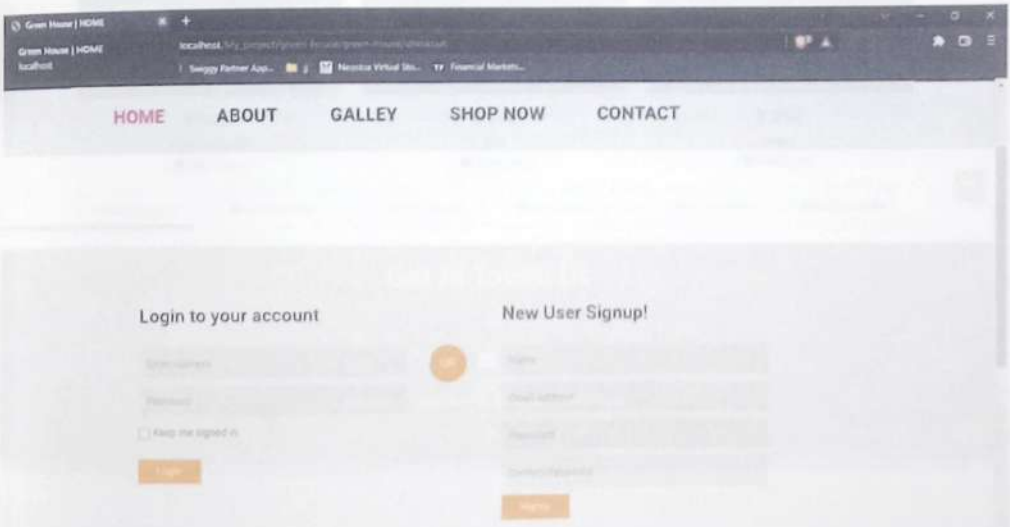

❖ Home:

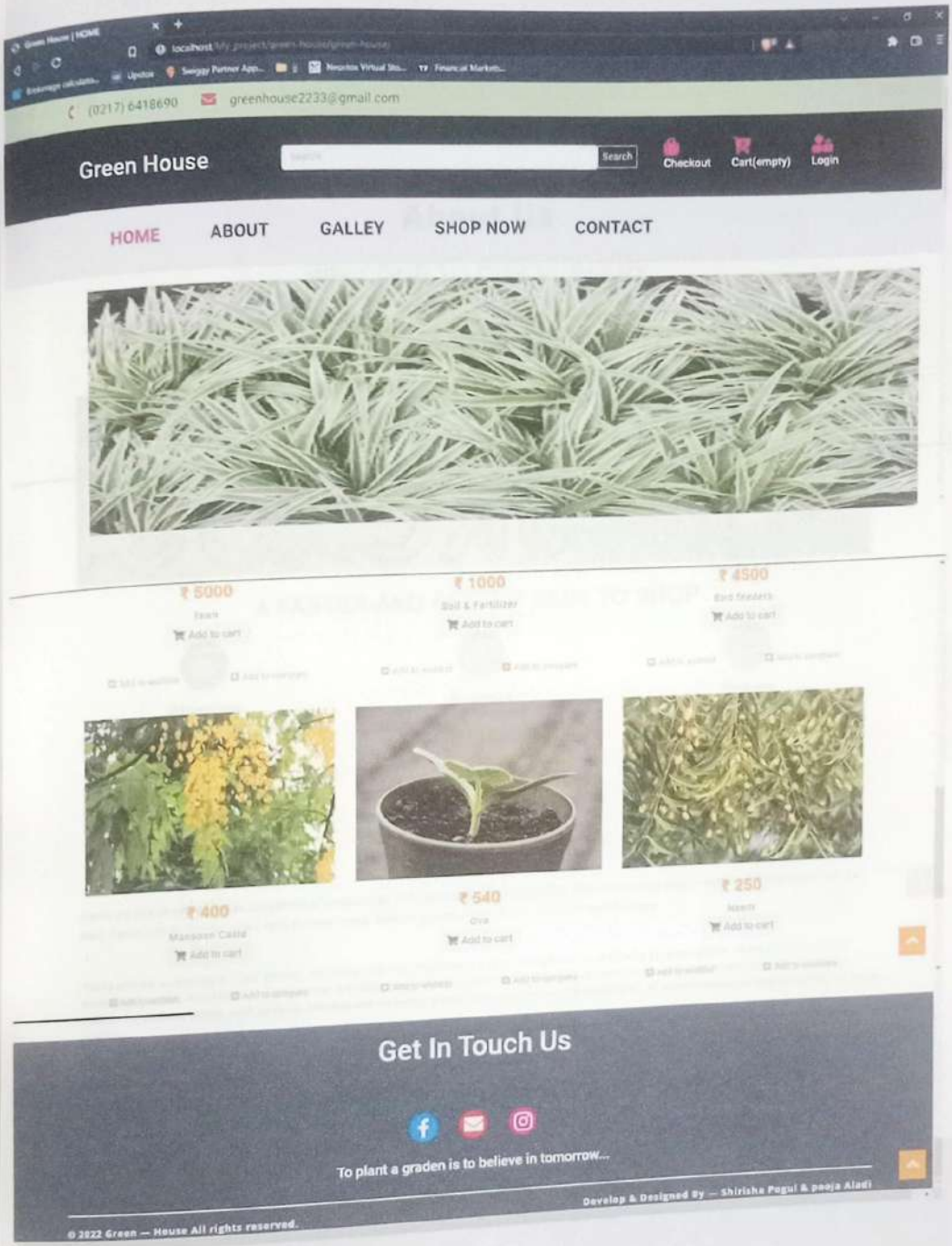
(0217) 6418690
greenhouse2233@gmail.com
Green House
Search
Checkout
Cart(empty)
Login
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
₹ 5000
₹ 1000
₹ 4500
₹ 400
₹ 540
₹ 250
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...
Develop & Designed By — Shirisha Pogul & pooja Aladi
© 2022 Green — House All rights reserved.

About:

(0217) 6418690
greenhouse2233@gmail.com
Green House
Checkout
Cart(empty)
Login
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
About Us
WELCOME TO OUR NURSERY
A FASTER AND BETTER BEST TO SHOP
Shipping
Support
Return
About Plants
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...
© 2022 Green — House All rights reserved.
Develop & Designed By — Shirisha Pogul & pooja Aladi

❖ Shop Now:

Green House
Checkout
Cart(empty)
Login
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
The Greenhouse
An Environmental Humanities Initiative
Shop Now
YOU HAVE TO BE unique, & different, & shine IN YOUR OWN WAY.
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...

Contact us:

(0217) 6418693
greenhouse2233@gmail.com
Green House
Search
Checkout
Cart(empty)
Login
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
Contact Us
Get In Touch
Contact Info
Ravivar Peth, Rajendra Chowk Solapur
+91 9763247182
+91 87664 32091
Shrishapogul10@gmail.com
poojalad85570@gmail.com
SUBMIT
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...

❖ Add cart:

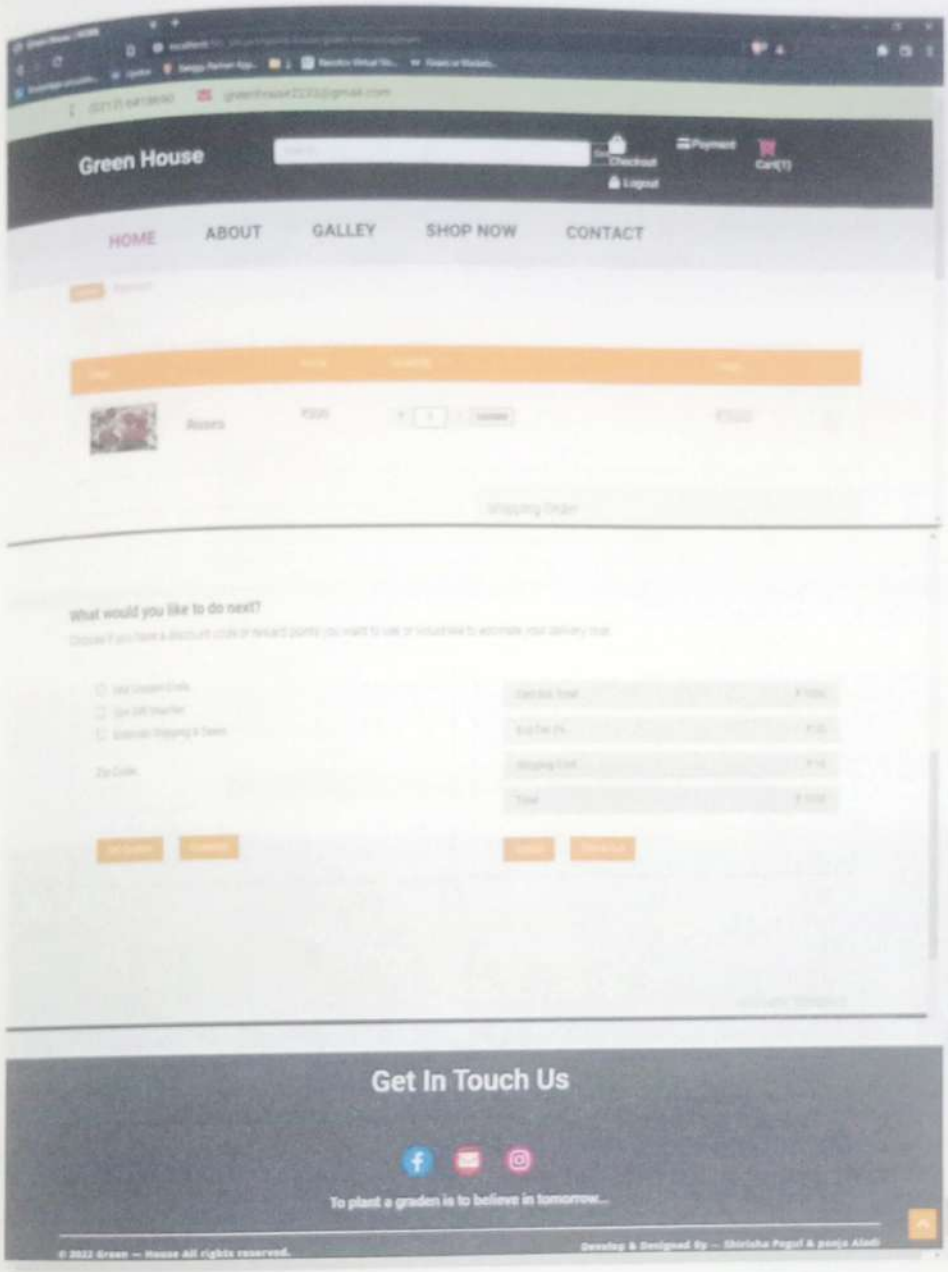
Green House
Checkout
Logout
Payment
Cart(1)
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
What would you like to do next?
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...

❖ Billing:

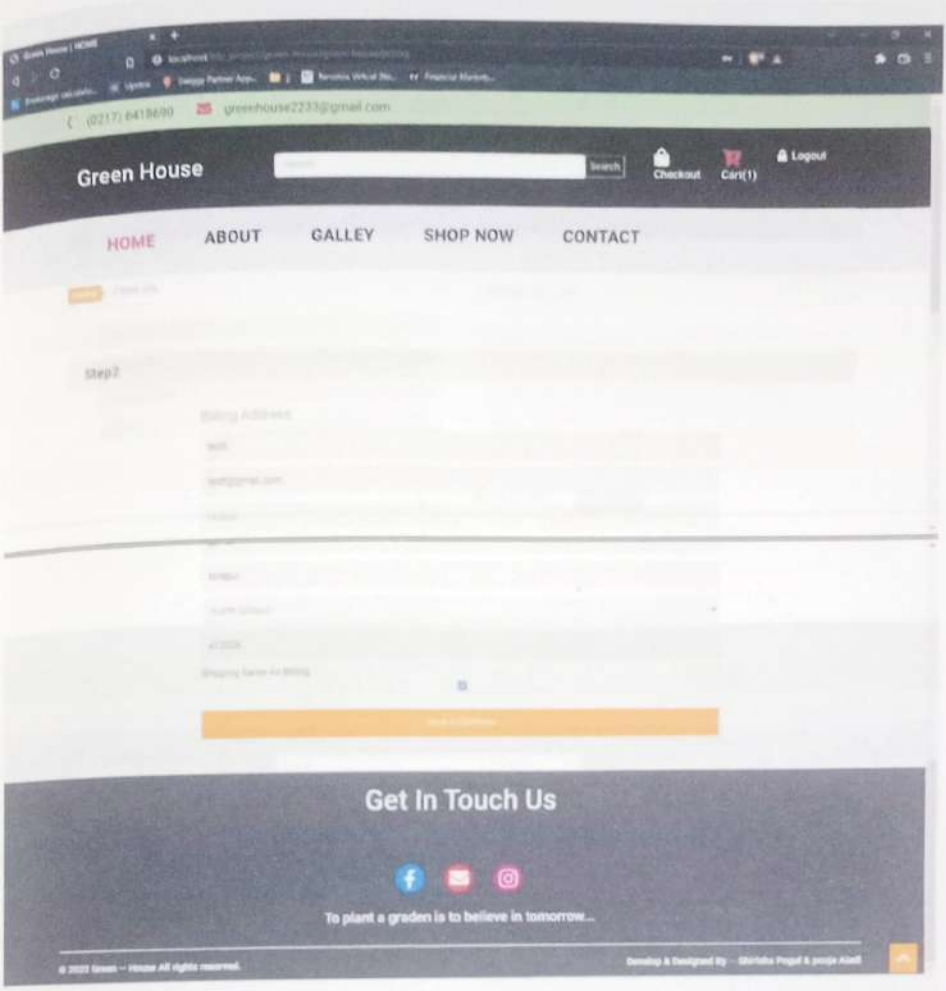
(0217) 6418690
greenhouse2233@gmail.com
Green House
Search
Checkout
Cart(1)
Logout
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
Step2
Get In Touch Us
To plant a graden is to believe in tomorrow...

❖ Shipping:

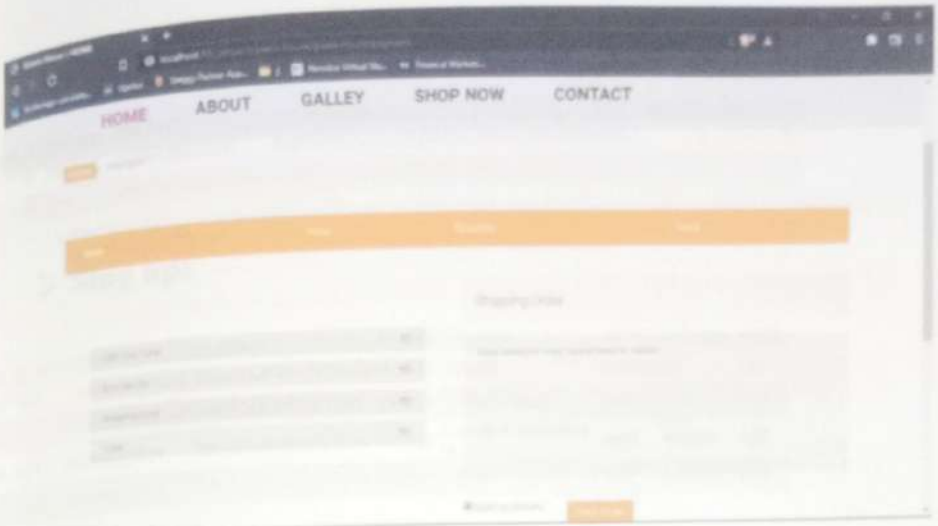
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT

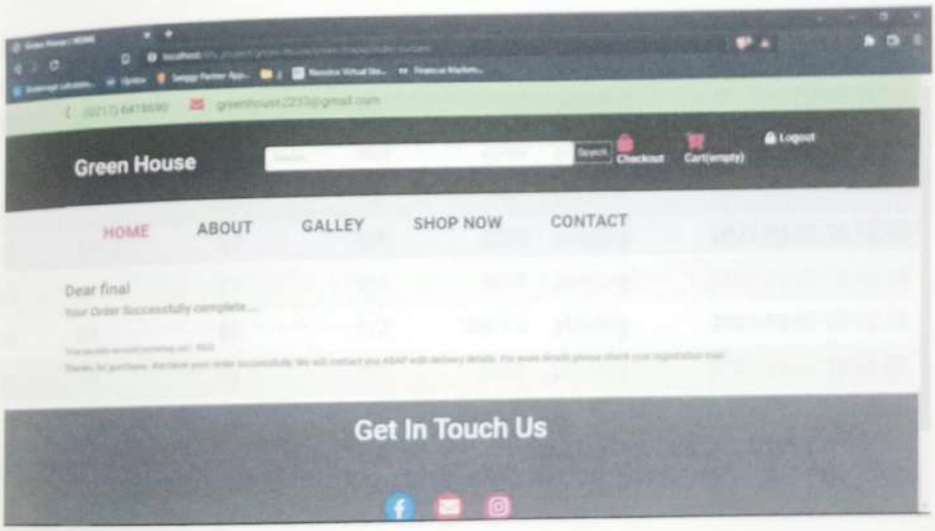
greenhouse.223@gmail.com
Green House
Search
Checkout
Cart(empty)
Logout
HOME
ABOUT
GALLEY
SHOP NOW
CONTACT
Dear final
Your Order Successfully complete....
Get In Touch Us

3.3 Reports:

➢ Login:

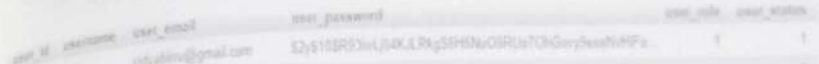

user_id	username	user_email	user_password	user_role	user_status
17	vicky	vicky.admin@gmail.com	$2y$10$R93xnUJb4KJLPKg5SHNNuOBRUlx7ChGsryNxxxNvMPx...	1	1
18	laxmi	peddur15.laxmi@gmail.com	$2y$10$OMzJ29.sJeVj.7MAxcBjHa.IP9GOc3mnAgKwRGuk0B6...	1	1

➢ Sing up:

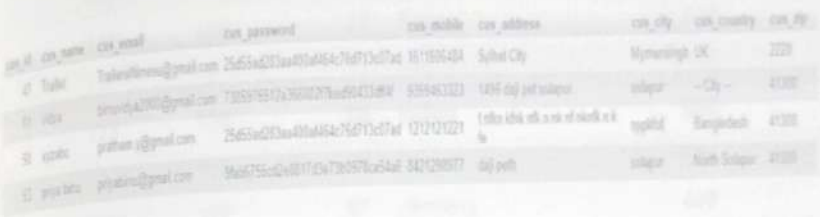

cus_id	cus_name	cus_email	cus_password	cus_mobile	cus_address	cus_city	cus_country	cus_zip
47	Tushar	Tusharsilliwasi@gmail.com	2b651ad2f33aa495b4464c756f13cf7ad	1611556484	Sylhet City	Mymansingh	UK	2220
51	vicky	binodvj2000@gmail.com	73559795f12a3600207fbbd6043134f4f	9399483323	1496 dolji jail solapur	solapur	- City -	41300
52	vishnu	prathvie.y@gmail.com	2b651ad2f33aa495b4464c756f13cf7ad	1212121221	I vdhu vbhk vdk a vvk vf vkvdfk v k fv	tsgalkd	Bangladesh	41300
53	jaya laxu	priyalaxu@gmail.com	9fab675ccd2e4831f3a7385976ca54a6	8421298977	dolji peth	solapur	North Solapur	41300

➢ Order:

order_id	cus_id	shipping_id	payment_id	order_total	order_status	order_date
97	48	76	99	107	pending	2017-12-31 22:31:39
105	51	82	107	1030	pending	2021-06-02 11:44:56
106	51	83	108	2560	pending	2021-06-02 11:54:22
107	51	85	109	3580	pending	2021-06-02 12:21:00
108	51	87	110	3070	pending	2021-06-02 16:12:46
109	51	87	111	3070	pending	2021-06-02 16:12:48
110	51	88	112	4967.2	pending	2021-06-02 16:18:14
111	51	89	113	6130	pending	2021-06-02 16:31:02

➢ Order details:

order_details_id	order_id	product_id	product_name	product_price	sales_quantity
119	97	53	Samsung j7	100	1
130	105	85	Hibiscus	200	5
131	106	77	Roses	500	5
132	107	77	Roses	500	7
133	108	96	Indigo	600	5
134	110	99	Ova	540	9
135	111	97	climbing	400	15
136	112	77	Roses	500	10
137	113	77	Roses	500	5
138	114	77	Roses	500	30
139	115	90	Sun flower	500	1
140	115	77	Roses	500	1

3.4 Coding:

I. Add to cart:

```
<button type="submit" class="btn btn-fefault cart">
<i class="fa fa-shopping-cart"></i>
Add to cart
</button>
```

II. Update:

```
<form action="<?php echo base_url()?>update-cart-qty" method="post" >
<input type="submit" class="btn btn-default update"  value="Update"/>
<?php $customer_id = $this->session->userdata('cus_id');?>
<?php $shipping_id = $this->session->userdata('shipping_id');?>
<?php if($this->cart->total_items()!=Null && $customer_id!=NULL &&
$shipping_id!=NULL){?>
<a class="btn btn-default check_out" href="<?php echo
base_url()?>payment">Check Out</a>
<?php } elseif($customer_id!=NULL && $this->cart-
>total_items()!=Null){?>
<a class="btn btn-default check_out" href="<?php echo
base_url()?>billing">Check Out</a>
<?php }elseif($this->cart->total_items()!=Null){ ?>
<a class="btn btn-default check_out" href="<?php echo
base_url()?>checkout">Check Out</a>
<?php }
</form>
```

CHAPTER-4
SYTEM TESTING

4.1 Types of Testing:

Testing is major quality control used during software development. Its basic function is to detect defects in the software.

Unit testing:
In our project we have used the concept of unit testing for the purpose of testing each form independently. This testing checks validation of each form as well as it accepts the unit input from the user.

Integrated testing:
In our project we have used concept of system testing for the purpose of checking the system as whole. This refers to testing of emergent properties and checking whether when integrated all functions work correctly.

4.2 Program Specification and validations:

Login:
Program name : User_login
Description : user login detail

Validation:
User login id is must be valid
User password must be entered valid

Sign up:
Program name : sign up
Description : users signing up data

Validation:
User name must be entered and should be unique. User mobile number must is 10 digit and accurate User pincode must be in digits User must be entering valid program, user name, address, contact number.

Report:
Program name : Report
Description : All product and order wise report.

CHAPTER-5

IMPLEMENTATION

5.1 Implementation:

We shall refer to implement the application in parallel processing to existing sites. Our computerized application for "Green World (Website)" will provide accurate maintenance of the customer's data and fear can be removed due to which he can efficiently handle the system.

We shall follow this process so that doesn't cause drastic change in working environment as well as the user can get time to learn and understand the new computerized system. Also we can know the demands of the users and change can be made accordingly from the future point of view.

5.2 User Manual:

To start the software, first you have to open the folder "Green World (Website)" and execute the solution file. You will be able to proceed further. Then home page of application will be displayed.

- Home
- View our products details
- Contact us
- Login or Sign up of user

1. Home:

When user visit the website then the all nursery products will be display and user easily check whole website and buy the products.

2. View our product details:

In the View our products or shop now details page user will get the number of images and description of products.

3. Contact:

Here is the user can contact with us and users' needs get fulfill.

4. Login or Sing up:

In this the user have account then they login or they don't have a account then create the account and buy the products.

Chapter 6
Conclusion And Enhancement

6.1 Conclusion:

The Green World website is useful in the following **Features.**

- The system will help to protect the data because the system requires the username and password.
- It also helps to maintain member records, schedule and receipts of the member etc.
- It will help to maintain the reports of the all the receipts and the transactions.
- The system will provide the description to the member.
- The system can be run on any windows operating system.
- It will also save the time of the owner of the organization and it will help to protect the all data of the organization.

6.2 Enhancement:

The Enhancement that can be done are as follows:

- It provides a friendly graphical interface. Which proves to be better compare to the existing Sites.
- It gives appropriate access to the authorized access to customers depending on their permissions.
- Application security, data security and reliability are the Striking features.
- In future this application can be larger that is we can modify the system to add some extra features like the system can check the solution automatically. We can also resend the solution to the server.

CHAPTER-7
BIBLOGRAPHY

7.1 Reference:

- ✓ **PHP** & MySQL Novice to Ninja – by Kevin Yank.
- ✓ Wammpserver64.
- ✓ Xammpserver64.

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay ,solapur

B.A. - II 2021-22 ENVIRONMENTAL STUDIES

SR. NO.	SUDENTS NAME	ROLL NO.	PROJECT NAME
1	AMBIKA LAXMAN BOLLU	301	संभाजी तलाव जल प्रदूषण एक समस्या
2	NIKITA DURGAPRASAD BATGIRI	302	संभाजी तलाव जल प्रदूषण एक समस्या
3	ANJUM RAFIK BANEWALE	303	संभाजी तलावातील जलपर्णी एक समस्या
4	LAXMI BALAJI MITTHA	304	संभाजी तलावातील जलपर्णी एक समस्या
5	PRAJYOTI UMESH KET	305	संभाजी तलावातील जलपर्णी एक समस्या
6	ARPITA MALLIKARJUN BABARE	306	सिध्देश्वर तलाव पाणी प्रदुषण कारणे उपाय
7	SHABNAM JAYARODDIN ANSARI	307	सिध्देश्वर तलाव पाणी प्रदुषण कारणे उपाय
8	ASHWINI AMBADAS SINDAM	308	पारंपारीत शेती आणि आधुनिक शेती
9	DIPALI BALAJI PAMNATH	309	पूर्व भागातील घनकचरा समस्या व उपाय
10	VARSHARANI BHARAT WASEKAR	310	पूर्व भागातील घनकचरा समस्या व उपाय
11	ARCHANA SUDARSHAN KAMBLE	311	साखर कारखान्यामुळे होणारे हवा प्रदूषण परिणाम व उपाय
12	SOYATI HIRU JADHAV	312	साखर कारखान्यामुळे होणारे हवा प्रदूषण परिणाम व उपाय
13	ASHWINI RAVINDRA GAIKWAD	313	साखर कारखान्यामुळे होणारे हवा प्रदूषण परिणाम व उपाय
14	RADHIKA HARISHANKAR PASKANTI	314	प्लॅस्टीकमुळे प्राण्यांवर होणारा परिणाम व उपाय
15	SANJANA SANTOSH BATTUL	315	प्लॅस्टीकमुळे प्राण्यांवर होणारा परिणाम व उपाय
16	ANJALI LAXMAN SHRIGAN	316	प्लॅस्टीकमुळे प्राण्यांवर होणारा परिणाम व उपाय
17	SHRADDHA BALAJI GUNDALA	317	प्लॅस्टीकमुळे प्राण्यांवर होणारा परिणाम व उपाय
18	MAYURI SUNDARSING THAKUR	318	शेती समस्या व जोडधंदा पशुपालन
19	SHRADHA ANGAD PAWAR	319	जमिनीच्या धुपेची कारणे व परिणाम
20	SAKSHI LAXMIKANT AALAGI	320	जमिनीच्या धुपेची कारणे व परिणाम
21	SHRADDHA RAVISHEKHAR KOTA	321	शेती व पशुपालन समस्या व उपाय
22	NIKITA PRABHAKAR SALUNKE	322	जमिनीच्या धुपेची कारणे व परिणाम
23	AKHILA NARSING VANGA	323	मत्सय पालन एक व्यसाय
24	RUCHITA SUNIL PADMA	324	धार्मिक कर्मकांड आणि नदीप्रदूषण
25	SANGITA KRUSHNAHARI JALAGI	325	लघुउद्योगगातून आर्थिक विकास
26	VISHAKHA VIJAY WADTILE	326	बदलत्या हवामानाचा शेतीवर होणार परिणाम
27	ASHWINI DATTATRAY KONKATTI	327	बदलत्या हवामानाचा शेतीवर होणार परिणाम
28	SIMRAN KHAJABHAI MUJAWAR	328	बदलत्या हवामानाचा शेतीवर होणार परिणाम
29	ROHINI SUSHANT NILEE	329	कुडल संगम भिमा सिमा नदीचे प्रदूषण
30	AISHWARYA ARUN NARA	330	भीमा नदीप्रदूषण कारणे व उपाय
31	SHRUTIKA LAXMAN KUSEKAR	331	भीमा सिना नदी जलप्रदूषणाची कारणे व उपाय
32	KOMAL NARSAPPA CHOUGULE	332	भीमा नदीप्रदूषण कारणे व उपाय

SR. NO.	SUDENTS NAME	ROLL NO.	PROJECT NAME
33	APARNA RAMESH ANNALDAS	333	दूषीत पाणी आणि पुनरवापर
34	RADHARANI GOVIND BUGADE	334	दूषीत पाणी आणि पुनरवापर
35	SAPANA SUDHAKAR FATTEPURKAR	335	दूषीत पाणी आणि पुनरवापर
36	SHRUTI SANDEEP KOLHAPURE	336	कुडल संगम संगमावर झालेले प्रदूषण
37	SWATI GENSIDHA PARIT	337	कुडल संगम संगमावर झालेले प्रदूषण
38	LAXMI NAGNATH YANNAM	338	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
39	KOMAL SHEKHAR KSHIRSAGAR	339	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
40	RUTUJA SUDHAKAR JADHAV	340	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
41	NIKITA NARAYAN BHARATI	341	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
42	SANJANA VIKRAM ATHAVALE	342	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
43	DIPALI CHANDRAKANT VITKAR	343	टीशू कल्चार एक आधुनिक पध्दत
44	ANJUMARA MADAR MASULDAR	344	जलपद्रदूषण वाढती समस्या व उपाय
45	PUJA MOHAN CHOUGULE	345	जलपद्रदूषण वाढती समस्या व उपाय
46	VASUNDHARA GOVIND PAWAR	346	जलपद्रदूषण वाढती समस्या व उपाय
47	SHARADA KAILAS KASSA	347	हवा प्रदूषण कारणे परिणाम उपाय योजना
48	KIRAN DHANAYYA SWAMI	348	हवा प्रदूषण कारणे परिणाम उपाय योजना
49	SHITAL SUBHASH KAMBLE	349	हवा प्रदूषण कारणे परिणाम उपाय योजना
50	AARTI RAM BHOSALE	350	हवा प्रदूषण कारणे परिणाम उपाय योजना
51	ARCAHANA SHRINIWAS AKUBATTIN	351	हवा प्रदूषण आणि जागतिक तापमानवाढ
52	ARCHANA SHASHIKANT MASA	352	हवा प्रदूषण आणि जागतिक तापमानवाढ
53	SHWETA ARVIND BATGIRI	353	हवा प्रदूषण आणि जागतिक तापमानवाढ
54	BHARGAVI NAGNATH BOGA	354	जलप्रदूषण वाढती समस्या व उपाय
55	PRATIBHA SUNIL TAMBE	355	जलप्रदूषण वाढती समस्या व उपाय
56	DEEPIKA SANTOSH KONDA	356	पुर्वभागातील उद्योगधंदयामूळे वाढते ध्वनी प्रदूषण एक समस्या
57	SAPANA ANIL KANDALAGI	357	पुर्वभागातील उद्योगधंदयामूळे वाढते ध्वनी प्रदूषण एक समस्या
58	SUJATA ASHOK MYAKAM	358	पुर्वभागातील उद्योगधंदयामूळे वाढते ध्वनी प्रदूषण एक समस्या

Prof. Dr. Shinde T.V.
Co-Ordinator

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya

Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Ms. **Shrutika Laxman Kusekar** of **BA-II** has successfully completed the project titled **Hattar Sang Kudalsangam** in partial fulfillment of **Bachelor of Arts** degree of Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 17th March, 2022

Place: Solapur

Dr. T.V. Shinde
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM * Solapur *

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Student Name : Shrutika Laxman Kusekar
Project Title : Hattarsang Kudal Sangam

Assinment

Punyashlok Ahilyadevi

Holkar University Solapur

A. R Burla Mahila

Varishtha Mahvidyalaya

Topic - Lokmangal College of Agriculture

Hattarsang Kudal Sangm

Submitted -

Name : Shrutika laxman Kusekar
Roll no : 331
Section : A
Class : BA- 2nd year

2021-22

SUN-DEEP

लोकमंगल कॉलेज ऑफ ॲग्रीकल्चर

ए. आर. बुर्ला महिला महाविद्यालय कॉलेज तर्फे ... ह्या विषयाच्या विद्यार्थिनींचा Environment श्री तुकाराम शिंदे सर यांच्या मार्गदर्शनाने एक दिवशीय सहल आयोजित करण्यात आली होती. त्या बरोबर आमच्या सोबत मार्गदर्शनासाठी श्री. कबाडे सर व श्री राजे सर हे ही आले होते. सर्व प्रथम आम्हाला लोकमंगल कॉलेज ऑफ ॲग्रीकल्चर वडाळा सोलापुर येथे घेऊन जाण्यात आले आणि ह्या एक दिवशीय सहली मध्ये आर्टस आणि बी.सी.ए च्या विद्यार्थिनी होत्या. लोकमंगल कॉलेज मध्ये आम्हाला अनेक पद्धतीचे प्रकल्प व इतर काही गोष्टी ची माहिती देण्यात व दाखवण्यात आली. त्या मध्ये, टिशू कल्चरल पॉलीहाऊस, मत्सपालन, कुक्कुटपालन, शेळीपालन, मधुउद्योग इ. ठिकाणे पाहण्यात आले.

लोकमंगल ॲग्रीकल्चर कॉलेज वडाळा.

SUN-DEEP

Tissue Culture : ऊती संवर्धन

एका झाडाचे Tissue घेऊन उदा. पान. देठ. मुळ एका प्रकारचे संरचना असलेले व कार्य करणाऱ्या पेशींच्या समुह ला फिल्टर केलेल्या हवेच्या अंतर्गत पेशी. इंद्रिये. ऊती व इतर अवयव वेगळे करुन पेट्री डिश किंवा फ्लास्क सारख्या निर्जंतुक कंटेनरमध्ये नियंत्रित तापमान आणि प्रकाशाची तीव्रता असलेल्या वातीच्या खोलीत ऊतक वाढवले जाते. पर्यावरणातील जिवंत वनस्पती सूक्ष्मजीवांसह नैसर्गिकरित्या दूषित असतात. म्हणुन त्याचे पृष्ठ भाग रसायनिक द्रावणात आधी निर्जंतुक केले. जाते निर्जंतुकीकरण नंतर निर्जंतुक घन संस्कृती माध्यमाच्या पृष्ठभागावर ठेवले जातात. द्रव माध्यम पासून मीडिया तयार केला जातो. जसजसे संस्कृती वाढतात तसतसे तुकडे कापले जातात. आणि नवीन माध्यमावर उपसंस्कृती केली. जाते. ज्या मुळे वाढ चांगली होऊ शकते. ऑक्सिजने रोपे तयार करतात. प्रौढ झाल्यावर सामान्य माडान प्रमाणे ग्रीन हाऊसमध्ये लावले जाते. आम्हाला ही सर्व माहिती देण्याकरिता लोकमंगल कॉलेज चे श्री जगताप सर तिथे उपस्थित होते.

Tissue Culture.

Polly house : हरिगृह

नंतर आम्ही सर्व जण Polly House पाहण्यासाठी गेलोत. Polly house Tissue Culture मध्ये लेबल्ली मिरची चा प्रयोग करण्यात आले. होते. तिथे आम्हा सर्व जणांच्या मार्गदर्शनासाठी श्री शेख सर होते. त्यांनी आम्हाला खुप चांगल्या पद्धतीने Polly house ची माहिती दिली. पॉली हाऊस म्हणजे स्टील पासुन बनलेला आणि पॉलिथिलीनने झाकलेला असतो. पॉली हाऊस मध्ये तापमान आणि आर्द्रता या दोन गोष्टी प्रामुख्याने नियंत्रित केल्या जातात. पॉलीहाउस च्या मदतीने कृत्रिम रोती देखील करता येऊ शकते. वनस्पतींना वातावरणातील हानिकारक बदलापासुन आणि घातक असलेल्या सुर्य किरणांपासुन वाचवणे शक्य होते. पॉली हाउस मध्ये वनस्पतीला अतिगुरुत्व, अति पाऊस इ. सारख्या गोष्टीपासुन वाचवले जाते. तापमान कमी करण्यासाठी फॉगर्स किंवा मिस्टरचा वापर केला जातो. यामुळे पॉली हाऊस मध्ये आर्द्रतेचे प्रमाण वाढत नाही. कारण बाष्पीभवन जालेले थेंब लगेचच ह्वेशीर हवेत मिसळतात.

SUN-DEEP

Polly House, Capsicum प्रयोग

मत्स्य पालन

कुक्कुट पालन - Poultry farming

कुक्कुट पालन हा एक व्यवसाय आहे. ज्यामध्ये जमिनीवर कोंबडी पालन केले जाते. मांसासाठी पाळलेल्या जातीच्या कोंबड्यांना ब्रॉयलर म्हणतात. अंड्यासाठी ही कोंबडी वाढवली जाते. एक कोंबडी एका वर्षात सरासरी 180 ते 270 अंडी घालते. उबवलेली पिल्ले 5 ते 6 महिन्याच्या वयात सुमारे 3 वर्ष अंडी घालण्यास सुरुवात करते. कुक्कुट पालना साठी सरकारी योगदान ही मिळते.

मत्स्यपालन : Fishing Farm

मत्स्यपालन हा एक लोकप्रिय छंद आहे. शेतीची एक शाखा म्हणुन मत्स्यपालन उद्योग देखील आहे. मत्स्य पालन हा तलावात किंवा इतर बंद पाण्यात मासे वाढवून त्यांची विक्री करण्याचा व्यवसाय आहे. कार्प्स-मासे हा भारतातील शेती संवर्धनाचा मुख्य आधार आहे तीन प्रकारचे भारतीय कार्प (कटला, रोहू, म्रगल) गवती माशांना मुख्यत्वे तलावाच्या निवडक कोपऱ्यात भांड्यात ठेवलेल्या वनस्पतींचेच खाद्य दिले जाते. गवत आणि चारा केळ्याची पाने आणि हाकून पिलेली भाजी देखील वापरतात. शेंगदाणा, मोहरीच्या तेलाची मर्ज आणि तांदुळ पेंड यांच्या मिश्रणा पुरतेच मर्यादित आहेत. आणि आम्ही लोकमंगल कॉलेज मध्ये प्रत्यक्ष अनुभव घेतलो.

SUN-DEEP

पशूपालन : Animal Husbandry

आज काल, प्राण्यांचे भाग प्रथिने, पोषक आणि औषधी गरजासाठी देखील वापरले जातात. म्हणुनच प्राण्याचे शरिर केवळ मांसा साठी नव्हे तर इतर अनेक व्यावसायिक गरजांसाठी देखील वापरले जाते. यामुळे पशुपालन हा व्यवसाय खुप फायदेशीर ठरते. लोकमंगल कॉलेज मध्ये आम्ही फुलाची झाड तसेच शोभी पालन सुध्दा पहिले शोभी पालन हा कमी भांडवल व कमी जागेत हा व्यवसाय करता येण्यासारखा आहे. शोभीना इतर जनावरांपेक्षा कमी प्रमाणात खाद्य लागले. साधारणत: एका गाईला लागणारे खाद्या मध्ये दहा शोभी जगु शकतात. यांचे शिंगा पासुन व खुरा पासून पदार्थ बनवतात त्यांच्या विष्ठेचे उत्तम खत होते. पिल्लांना जन्मानंतर 1.50 महिने आईचे दुध दिले जाते. तसेच त्यांना लुसलुशीत चारा खुराक देता येते. त्यांना प्रथिनयुक्त आहार पुरेश्या प्रमाणात दिले जाते.

लघु उद्योग : लोकमंगल ॲग्रीकल्चर कॉलेज, वडाळा येथे आम्हाला श्री जगताप सरांनी सांगितले की उन्हाळ्याच्या सुट्टी करिता या Long Holidy करता मुलांन साठी त्यांनी त्यांनच्या कॉलेज मध्ये छोटासा लघु उद्योग सुरु केला आहे. ज्या मध्ये बटाटा चिप्स, व त्यांनच्या कॉलेज मधील कृतिमरित्या झाड्यांचे हळद त्यांचे पावडर तयार करणे आणि दाढीचे पॉलीश करणे हे सर्व शॉर्ट टाईम कोर्स मधुन मुले खुप काही शिकतात.

SUN-DEEP

सांड पाणी शुध्दीकरण : Wleaste Water treatment

लोकमंगल कॉलेज मधील श्री. जगताप सरांनी सांगितले. की त्यांनी वेस्ट पाण्या पासुन पुर्नवापर पाणी कसे बनवले जाते. लोकमंगल कॉलेज हा ॲग्रीकल्चर कॉलेज असल्यामुळे मुळातच इथे उन्हाळ्यात पाण्याची खुप अवश्यकता असते. लोकमंगल कॉलेज चे परिसर अतिशय मोठे असल्या मुळे परिसरात लावलेल्य। झाडाना योग्य रित्या। पाणी पोहचले जात नाही. त्या मुळे सांड पाणी शुध्दीकरण हा प्रकल्प त्यांनी बनवल्या होता. ज्या मध्ये मुलांचे व मुलीचे वस्तीगृह मध्ये केलेले सांड पाणी चे पाईप लाईन व्दारा एका हाऊदात सोडले जाते. तियुन त्या पाण्याचे फिल्टर करुन झांडाना देण्या योग्य पाणी बनऊन ते ते दुसऱ्या हाऊयात सोडुन ते पाणी टँकर ने सर्व वनस्पतीला दिली जाते. हा उत्तम पध्दतीचा प्रकल्या लोकमंगल कॉलेज मध्ये पाहण्यास भेटले.

SUN-DEEP

हत्तरसंग कुंडल संगम

सोलापुर जिल्ह्यातील अनेक सुंदर मंदिरांपैकी कुडाळ संगम येथील श्री संगमेश्वर आणि श्री. हरिहरेश्वर मंदिरे सोलापुर मधील भेट देण्यासारखे सर्वोतम मंदिर आहेत. पहिला टप्पा पूर्ण झाल्यावर आम्ही हत्तरसंग कुंडल संगम ला आलो. आल्या वर सगळ्यांनी जेवण करुन तेथिल निसर्गरम्य ठिकाणाचा आनंद घेतला. आमच्या सोबत आलेले श्री कुबोड सर इतिहास विभागाचे प्राध्यापक "सर नी अतिशय सुंदर शब्दात आम्हाला माहिती दिली.

मुख्य दरवाजातुन आत गेल्यावर मला सुंदर हेमाडपाठी शैलीचे संगमेश्वर मंदिर दिसले. वातावरण खुप शांत आणि पवित्र होते.

SUN-DEEP

मी मंदिराच्या अर्धमंडप आणि मुख्य मंडपात प्रवेश केले. येथे 19 मोठे दगडी खांब असून त्यावर सुंदर नक्षीकाम केलेले आहे. आणि समोरच भगवान श्री संगमेश्वर शिवलिंगाचे दर्शन प्राप्त झाले. कुडल संगम मध्ये हवन विधी पुजापाठ पूर्वजांच्या शांती साठी केला. आणि सीना नदी मध्ये आस्थी विसर्जन केले जाते.

तसेच मंदिराच्या स्तंभावर मी पाहिला मराठी शिलालेख पाहिले. शिलालेख पूर्णपणे मराठीत नाही पण तिसरी ओळ मराठीत लिहली आहे.

बहुमुखी शिव लिंग

ह्या लिंगात शिवाचे चेहरे वेगवेगळे भाव दाखवतात. ह्या लिंगावर 359 मुखे कोरलेली आहेत. आणि एक मुख्य लिंग एकूण 360 शिव लिंगे आहेत. एकदा। भक्ताने अभिषेक केल्यास त्याला वर्षभर देवाची उपासना होते. असे मानले जाते. असे लिंग इतर कोणत्याही ठिकाणी नाही.

शिलालेखाचे अर्थ "वाची ते विजया होईवा" असा आहे.

पहिला मराठी शिलालेख

श्री हरिहरेश्वर मँदिर :

श्री हरिहरेश्वर मँदिर

हरि म्हणजे भगवान विष्णु आणि हर म्हणजे भगवान शिव. आणि वैष्णव पंथ एकत्र करण्यासाठी हे मँदिर बाँधले गेले होते. हे मँदिर सहाव्या राजा विक्रमादित्यच्या काल खंडातील "कल्याणचालुक्य चे होते. तसेच स्वर्ग मंडप, अँतराल, गर्भगृह इ. मँदिराचे वैशिष्टे आहे. ह्या मँदिरात अतिशय सुंदर कोरीव नक्शीकाम करण्यात आले आहे. कुडाल हा कन्नड भाषेतील शब्द असुन त्याचा अर्थ सामील होणे असे होते. आणि येथे भीमा आणि स्नीना नद्यांचा संगम होतो. नदीच्या किनाऱ्यावर जाण्यासाठी श्री. संगमेश्वर मँदिराच्या पाठीमागच्या दरवाजातुन जावे लागते. नदिकीनारी बोटिंग ची सोय आहे. मी या ठिकाणचा भरपुर असा आनंद लुटला. हे ठिकाण अतिशय निसर्गरम्य आहे.

SUN-DEEP

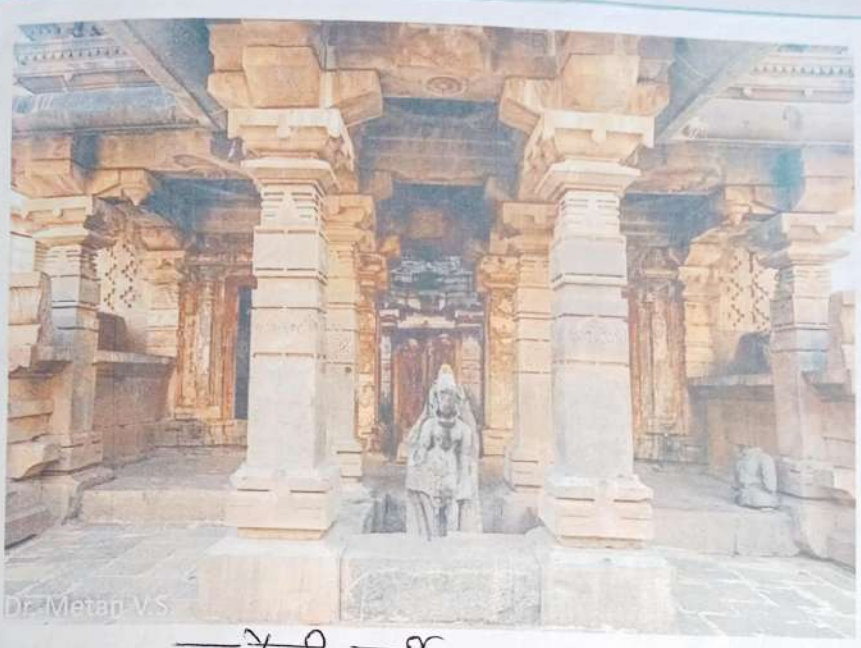

रामभैरवी मूर्ती

हे मंदिर सोलापुर मधील दयानंद कॉलेजमधील प्रा. गजानन मिडे सर यांनी या जागेचे 1999 मध्ये उत्खनन करुन हरिहरेश्वर मँदिर चालुक्य कालीन रचना शोधुन काढली. मुख मंडपाच्या प्रवेराव्यारावर दगडावर कोरलेली सुंदर आणि आकर्षक राम भैरवी मूर्ती आहे. संभा मंडपाच्या छतावर दोन सुरेख नक्षीकाम आहे. एक भगवान श्री. कृष्ण गोपी सोबत खेळत आहे. आणि दुसरा भगवान श्री कृष्णाचा एक चेहरा व चार भिन्न शरिर असलेले नक्षी काम आहे.

SUN-DEEP

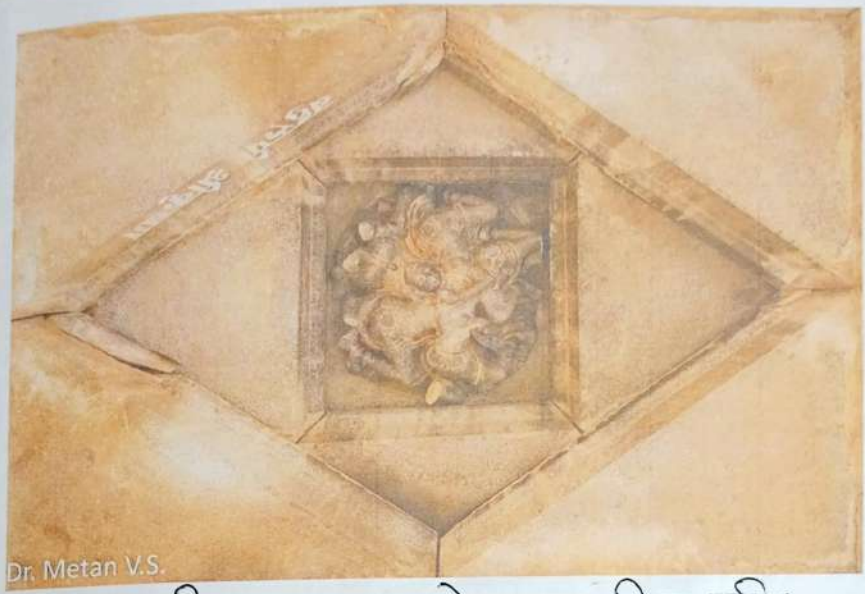

श्री कृष्णाचा एक चेहरा पाच भिन्न शरिर

श्री कृष्ण गोपी सोबत खेळत.

SUN-DEEP

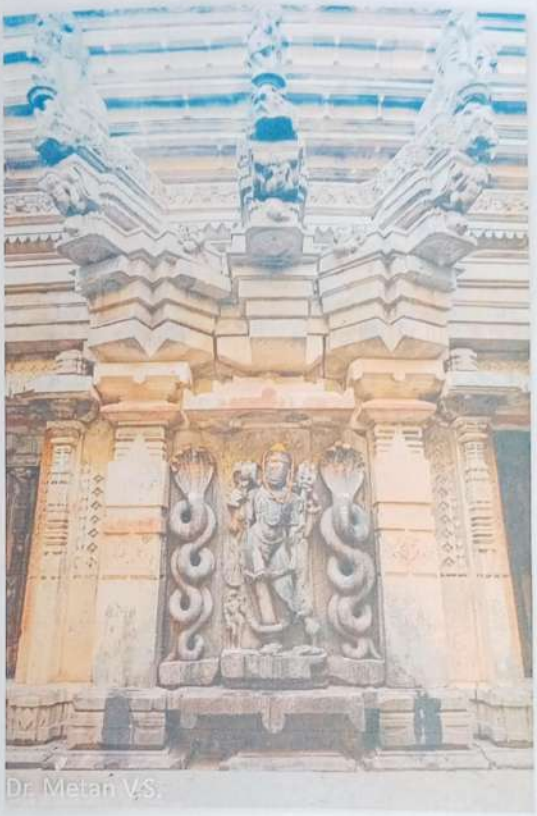

भैरवाची मूर्ती

हरिहरेश्वरच्या मंदिराच्या आतल्या साईडला खुप छान भैरवाची मूर्ती आहे. ज्याच्या गळ्यात साप आहे आणि दोन्ही बाजुला खुप मोठे नाग आहेत. व गर्भ गृहात शिवलिंग व श्री. कृष्णाची मूर्ती आहे. हया प्रमाणे हे सर्व पाहुन आम्ही बोटिंगचा आनंद घेतला.

SUN-DEEP

पॅसेजमधील गणपती कोरलेले

पॅसेजमधील भिंतीवरील सुंदर नक्षीकामाचा आनंद घेतला. त्या मधील खास आकर्षक म्हणजे हे गणपतीचे कोरीव काम.

बोटिंगचा आनंद घेताना मुली

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay, Solapur

Project Report of B.A. - II A.I.H.C. Department for Academic Year 2021-22

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
1	Akubattin Archan Shriniwas	351	Stri Poshakh va Alankar
2	Bollu Ambika Laxman	301	Badrinath Mandir
3	Jalagi Sangita Krushnahari	325	Vrundavan
4	Kamble Archana Sudarshan	311	Vishnumurti
5	Kota Shradha Ravishankar	321	Murudeshwar Mandir
6	Mujawar Simran Khajabhai	328	Makka Madina
7	Nili Rohini Sushant	329	Padmanabh Mandir
8	Padma Ruchita Sunil	324	Padmanabh Swami Mandir
9	Pawar Vasundhara Govind	346	Bharatiya Nrutya
10	Shrigan Anjali Laxman	316	Pratapgad
11	Vanga Akhila Narsing	323	Kedarnath Mandir
12	Yannam Laxmi Nagnath	338	Minakshi Mandir

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya Solapur ARBM

Prof. Surekha Battul
Co-Ordinator

Dr. Annie John
Co-ORDINATOR IQAC
IQAC Co-Ordinator
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
Dr. Rajendra Shendage
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha's

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur.

'NAAC Reaccredited with B++ grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Miss. Padma Ruchita Sunil** of **BA-II(A.I.H.C)** has successfully completed the project titled **Padmnabswami Mandir.**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 22th March, 2022

Place: Solapur

Dr. Annie John
Project Guide

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Student Name : Ruchita Sunil Padma
Project Title : Padmnabswami Mandir

ए. आर. बुर्ला महिला
वरिष्ठ महाविदयालय सोलापूर.

वर्ष
2022

संस्कृत इतिहास प्रकल्प

विदयार्थिचे नाव :- रुचिता सुनिल पद्मा.

विषय :- पद्मनाभस्वामी मंदिर

रोल नंबर :- 324 वर्ग : B.A. II

09/10

मार्गदर्शक

1) प्रो. सुरेखा बत्तुल

2) डॉ. साईनाथ कंबाडे

Page No.
Date

RAJESH
Page No.
Date

* श्री पद्मनाभस्वामी मंदिर *

पद्मनाभ मंदिराचा उल्लेख ७ व्या शतकांतील काही ग्रंथांमध्ये आढळतो. त्रावणकोर घराण्याने आपले जीवन, संपत्ती आणि सर्वस्व पद्मनाभ मंदिराला अर्पण केले होते. सन 1750 मध्ये महाराज मार्तंड वर्मा यांनी या मंदिरावर आपला हक्क सांगितला. तेव्हापासून राजघराण्यातील सदस्य या मंदिराचे व्यवस्थापन पाहतात.

आपल्या भारत देशात अनेक मंदिर आहेत प्रत्येक राज्याच्या मंदिरांची ओळखही वेगळी बघायला मिळते त्या मंदिराची ठेवण, तिथल्या मुर्ती, तिथल्या पुजा अर्चना, पद्धती, या त्या प्रांतानुसार आपल्याला पहायला मिळतात शिवाय भाषेचा संस्कृतीचा देखील एक पगडा त्या भागात बघायला मिळतो. केरळातील मंदिर देखील आपल्या विशेष स्थापत्य कलेला एक उत्तम नु नमुना आहेत. केरळात असंख्य मंदिर आहेत, त्यांची कारागिरी त्यांची निर्मिती त्या मंदिराना एक सम्मान मिळवणारी आहे. तसेच प्रत्येक मंदिराची आपली एक कहाणी देखील आहे. तिरुवनंतपुरम येथील पद्मनाभ मंदिर देखील एक असेच मंदिर आहे, लाखो भाविक या मंदिराला बघण्याकरता दरवर्षी आकर्षीत होतात. भारतातील सगळ्यात जुन्या मंदिरापैकी हे एक मंदिर आहे आणि विशेष म्हणजे सर्वात श्रीमंत मंदिरापैकी हे एक मंदिर आहे.

RAJESH
Page No.
Date

* पद्मनाभस्वामी मंदिराची माहिती *

पद्मनाभस्वामी मंदिर भारतातील केरळ राज्यात तिरूवनंतपुरम इथं स्थित आहे या मंदिराच्या निर्माणात बऱ्याच शैलींचा उपयोग केल्याचे आपल्याला आढळते. मंदिराच्या निर्माणात केरळची स्वतःची पारंपारिक शैली आणि द्रविड शैलीचा संयुक्तक पणे वापर झाल्याचे आपल्याला दिसत तामिळनाडु पासुन जवळ असुन 16 व्या शतकात बनलेल्या या मंदिराच्या भिंती उंच उंच असुन मनाला मोहीत करतात. अशीच कला अनंतपुरम मंदिरात देखील बघायला मिळते हे आदिकेशव पेरूमल मंदिर कन्याकुमारीत असुन जगातील सर्वात श्रीमंत मंदिरांपैकी एक मंदिर आहे. अपार धनसंपत्ती सोने चांदी हिरे माणके यामुळे या मंदीराने इतिहासात नाव कोरलय. मंदीराच्या गर्भगृहात भगवान विष्णुंची विशाल मुर्ती आहे भगवान विष्णु शेषनागावर विराजमान आहेत. इथं भगवान पद्मनाभस्वामी त्रावणकोरच्या राजघराण्याचे शासक होते, त्या वेळचे शासक त्रावणकोर चे महाराज मूल थिरूनल राम वर्मा मंदीराचे सेवक आणि ट्रस्टी होते. या मंदीरात फक्त हिंदुनाच प्रवेश मिळतो आणि त्या करता विशेष वेशभुषा करावी लागते.

RAJESH
Page No.
Date

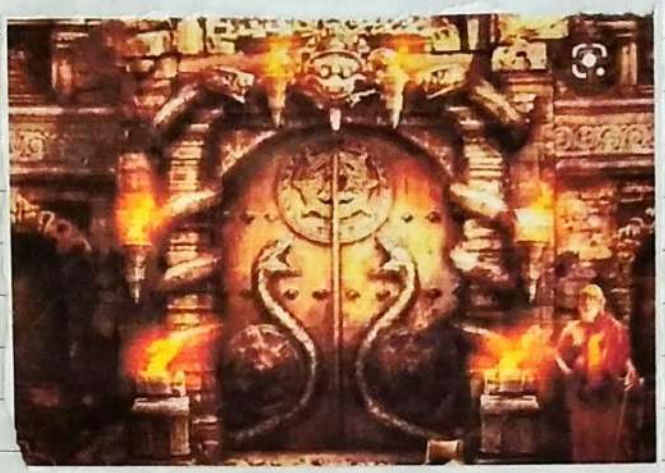

RAJESH
Page No.
Date

* पद्मनाभस्वामी मंदिराचा इतिहास *

पद्मनाभस्वामी मंदिरात ब्रम्ह पुराण, मत्स्य पुराण, वराह पुराण, स्कन्द पुराण, वायु पुराण, भागवत पुराण आणि महाभारताचा उल्लेख आपडतो. इतिहास कार याला स्वर्ग मंदिर म्हणतात. अद्भुत आणि अविश्वसनीय संपत्तीकरता हे मंदिर नेहमीच चर्चेत असत.

इ. स ७ मधील तामील साहित्य आणि कविता तसेच संतक वी नाम्मालवर यांच्या नुसार मंदिरातील तसेच शहरात सोन्याच्या भिंती आहेत. ही ढिकाठा मंदिर, आसपासचा परिसर पाहुन स्वर्गाति आल्याचा भास होतो. इस विसन 6 आणि ७ मधल्या तामिल साहित्य आणि सिद्धांतात आढळलेल्या उल्लेखाप्रमाणे हे मंदिर प्रमुख 108 मंदिरा पैकी एक आहे आणि त्यांच्या एकुण व्यवस्थेला बघता आपण चकीत होतो. या मंदिरची महिमा मलई नाडु येथील 13 धार्मिक स्थळामधुन एक आहे. इ. सन 8 मध्ये होऊन गेलेले संत कवी नाम्मालवर पद्मनाभाची स्तुती गायले. अन्नतपुरम मंदिर कासरगोड यांचा विश्वास मंदिरातील मुलस्थानी होता. अनंशापुरम मंदीराजवल शहाणारे पंडीत विल्वामंगालात्तू स्वमियर यांनी कासरगोड जिल्ल्यात भगवान विष्णुची खुप प्रार्थना केली आणि त्यांचे दर्शन प्राप्त केले.

RAJESH
Page No.
Date

त्यांनी सांगीतले की भगवान विष्णु छोट्या नटखट बालक रूपात आले होते त्यांनी मुर्ती दुषीत केली यामुळे मंदिरातील पंडीत शरावले आणि त्यांनी त्या बालकाचा पाठलाग केला परंतु अदृश्य झाले. खुप शोधल्यानंतर जेव्हा ते अरबी समुद्राच्या किनाऱ्यावर पोहोचले तेव्हा त्यांनी पुलाचा महीलेचा आवाज ऐकला ती आपल्या पुलाला म्हणत होती की ती त्याला अनंथान्कुडु फेकुन देईल. त्या क्षणी पंडीतांनी अनंथान्कुडु हे शब्द ऐकताच ते आनंदीत झाले त्यानंतर त्यांनी त्या स्त्रीशी बोलुन अनंथान्कुडु कडे प्रस्थान केले. तिथे पोहोचल्यानंतर त्या बालकाचा ते शोध घेवू लागले त्यांनी पाहिले की तो बालक रुलुप्पा वृक्षात अंतर्धान पावला त्यानंतर तो वृक्ष उन्मळुन पडला आणि त्या ठिकाणी अनंता शयनाची मुर्ती तयार झाली परंतु ती मुर्ती आवश्यकतेपेक्षा खुप मोठी बनली जीचे शीर थिरुवल्लोम स्थं, नाभी तिरु अनंतपुरम स्थं, आणि चरणकमल थ्रिप्पदापुरम मध्ये यांची लांबी 12 किलोमिटर इतकी झाली हे पाहता पंडीतांनी भगवान विष्णुंना प्रार्थना केली आणि त्यांना आपले रूप लहान करण्याची विनंती केली. त्या क्षणी भगवंतांनी स्वतःला तिन पट लहान करून घेतलं सध्या वर्तमानास्थितीत जी मुर्ती विराजीत आहे ते हेच रूप आहे.

परंतु भगवंत पुर्ण दिसत नव्हते कारण रुलुप्पा वृक्षांची आडकाठी येत होती पंडीतांनी भगवतांना थिरुमुखम थिरुवुदल आणि थ्रिप्पदम या तीनही भागांन पहिले होते.

त्यांनी पद्मनाभ भगवंताना क्षमा मागितली, त्यांनी रुद्रस कांजी आणि उप्पुमंगा ओक्याच्या कवचाच्या भात फुलाच्या महिलेकडुन प्राप्त करुन भगवतांना अर्पण केले. ज्या स्थळी भगवंतांनी गुरुजींना दर्शन दिले ते स्थान कुपक्कारा पोट्टी आणि करुवा पोट्टी शी संबंधीत आहे. त्या वेळी तीथे शासन करत असलेल्या राजांनी आणि तिथल्या ब्राम्हणांनी सोबत मंदिराचे निर्माण कार्य केले. पद्मनाभस्वामी मंदिराच्या उत्तर पश्चिमी भागात अनंथान्कडु नागराजा मंदीर आहे. स्वामींची समाधी पद्मनाभ मंदिराच्या बाहेर पश्चिमेला स्थित आहे. समाधीच्या वरती कृत्ता मंदिर बनलेले आहे. हे मंदिर विल्वामंगलम श्री कृत्ता स्वामींच्य नावाने ओळखले जाते जे थ्रिस्सुर नाडु विल मध्ये शी संबंधीत आहेत.

काही वर्षापुर्वी पद्मनाभ मंदिराच्या तळघराचे सहा दरवाजे खुले करण्यात आल होते. या तळघरात तब्बल एक लाख ३२ हजार कोटींची संपती मिळाली होती. यात श्री विष्णुंची साडेतीन फुट लांबीची सोन्याची मूर्ती मिळाली होती. श्रीविष्णुंना अनेक प्रकारची रत्ने, हिरे अर्पण करण्यात आले होती. याशिवाय १४ फुट लांबीची सोनसाखळी (सोन्याची चेन) मिळाली होती तसेच मोठ्या प्रमाणात हिरे, किमती रत्नांचे भंडार यात सापडले होते. सहा दरवाजे खुले करण्यात आल्यानंतर सातव्या दरवाजापाशी पोहोचल्यावर सात भयंकर करणारी गूढ रहस्ये आणि मान्यता समोर आल्या होता.

RAJESH
Page No.
Date

त्रावणकोरच्या राजांनी उत्तुंग दर्जाची अपार संपत्ती या तळघरात ठेवल्याची मान्यता आहे. या तळघरातील वॉल्ट बी म्हणजेच सातवा दरवाजा खुला करण्याचा प्रयत्न झाला, तेव्हा दोन जणांचा सर्पदंशाने मृत्यू झाला. सातवा दरवाजा खुला केल्यास अनेक अशुभ घटना घडतील, अशी मान्यता आहे. गेली हजारो वर्षे या मंदिराच्या तळघरातील कोणताही दरवाजा कधीही खुला करण्यात आला नव्हता. त्यामुळे गेली अनेक वर्षे तळघरातील काही भाग हा शापित मानला गेला आहे. तळघरातील सातव्या भागाचे संरक्षण दोन सर्पराज करतात, अशी मान्यता आहे. पद्मनाभ मंदिराच्या तळघरातील सातवा दरवाजा स्टीलचा आहे. या दरवाजाला कुठलीही कडी किंवा कुलूप नाही. या दरवाजावर दोन सापांच्या आकृती रेखाटण्यात आल्या आहेत. सातव्या दरवाजापर्यंत पोहोचल्यानंतर दरवाजावरील सर्पचित्र पाहून पुढील काम थांबवण्यात आले. सर्वोच्च न्यायालयानेही श्रद्धेचा आणि मान्यतांचा आदर करत दरवाजा खुला करण्याबाबतचे सर्वाधिकार मंदिर कमिटीला दिले. हा दरवाजा खुला केल्यास समुद्राच्या लाटांचा आवाज येतो. हा दरवाजा खुला केल्यास प्रलय येऊन सर्व जलमय होईल असा दावा केला जातो.

पद्मनाभ स्वामी मंदिराच्या तळघरातील सातवा दरवाजा खुला करण्यासाठी गरुड मंत्राचे अचूक आणि स्पष्ट उच्चारण होणे आवश्यक असल्याची मान्यता आहे. असा एक ही सिद्ध पुरुष सापडलेला नाही, जो गरुड मंत्राचे अचूक आणि स्पष्ट उच्चारण करेल. गरुड मंत्र म्हणताना चूक झाली, तर त्या

RAJESH
Page No.
Date

व्यक्तीचा मृत्यू निश्चित असल्याचीही मान्यता आहे. या सातव्या दरवाजामागे दोन लाख कोटी-पेक्षा अधिकची संपत्ती दडली असल्याचा दावा केला जात आहे. काही इतिहासकारांच्या मते दावा करण्यात येत असलेल्या संपत्तीचा आकडा खोटा आहे.

* पद्मनाभ मंदिरासंबंधी काही आश्चर्यकारक गोष्टी *

भगवान विष्णु इथले प्रमुख देव आहेत तसेच पद्मनाभस्वामी मंदिराचे आणि त्रवंकोरे चे शासक सुद्धा. हा मुगुट इ. स 18 मध्ल्या त्रवंकोरे राजा चा आहे त्या सारी या मंदिरस आणि शाही परिवारातील सदस्य त्यांच्या वतीने राज्यकारभार करताथेत हा मुकुट नेहमी त्रवंकोरे मंदिरात सुरक्षित असतो.

* मंदिराची शैली *

या मंदिराचे निर्माण संमिश्र आहे द्रविड आणि केरळ शैली यात आपल्याला बघायला मिळते. आपण व्यवस्थित बघितल्यास आपल्या लक्षात येत की केरळातील कुठलेही मंदिर याइतके मोठे नाही बऱ्याचशा मंदिराचे छत उतरले आहे.

यांच्या बऱ्याच आख्यायिका देशील ठिकाणला मिळतात. या भागातील बरेच मंदिर पद्मनाभ मंदिराच्या बांधकामात वापरण्यात आलेल्या द्रविड शैली पासुन प्रभावित आलेले बघायला मिळतात. बरेच मंदिर जवळच्या तामिळनाडु राज्या पासुनही प्रभावीत आहेत

* मंदिराची संपत्ती *

बऱ्याच काळापासुन मंदिरात नृत्य चालत आले आहे, यामुळे कुठाच्या ही मदती शिवाय मंदिराची संपत्ती दुसऱ्या कुठापेक्षाही सगळ्यात जास्त आहे. 2011 साली या मंदीरातील तलघर उघडण्यात आले तेव्हा इतके धन सापडले की हे मंदिर जगातील सगळ्यात श्रीमंत मंदिर बनले या आधी मुगल खजाना जो सापडला होता तो 90 बिलीयन डॉलर हा सगळ्यात जास्त होता.

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay, Solapur

Project Report of B.A. - II for Academic Year 2021-22 (Social Science)

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
1	Ansari Shabanam Jayroddin	307	Charminar
2	Babare Arpita Mallikarjun	306	Buddha Murti
3	Fattepurkar Sapana Sudhakar	335	Raigad Killa
4	Gaikwad Ashwini Ravindra	313	Verul Leni
5	Kassa Sharada Kailas	347	Hadappa Sanskruti
6	Masuldar Anjumara Madar	344	Kondhana Killa
7	Salunke Nikita Prabhakar	322	Rameshwar Mandir
8	Sindam Ashwini Ambadas	308	Shrikrishna
9	Swami Kiran Dhanayya	348	Panhala Killa
10	Vadtile Vishakha Vijay	326	Ajantha Leni

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya ARBM Solapur

Prof. Surekha Battul
Co-Ordinator

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinator
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Ms. Arpita Mallikarjun Babare** Of **BA-II(Social Science)** has successfully completed the project titled **Prachin Bhartiya Itihas Tathagat Gautam Buddha Murti**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 23th March, 2022

Place: Solapur.

Dr. Annie John
Project Guide

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Student Name : Arpita Mallikarjun Babre
Project Name : Prachin Bhartiya Itihas Tathagat Gautam Buddha Murti

10/10

स्. आर. कॉ. महिला वरिष्ठ महाविद्यालय सोलापूर

सांस्कृतिक इतिहास प्रकल्प

विषय :- प्राचीन भारतीय इतिहास

तथागत गौतम बुद्ध मूर्ती

वर्ग :- बी. ए. द्वितीय वर्ष बैठक क्र :- 306

नाव :- अर्पिता मल्लिकार्जुन बाबरे

मार्गदर्शक :-

१. प्रो. सुरेखा बत्तुल मॅडम

२. डॉ. साईनाथ कबाडे सर

वर्ष

2022

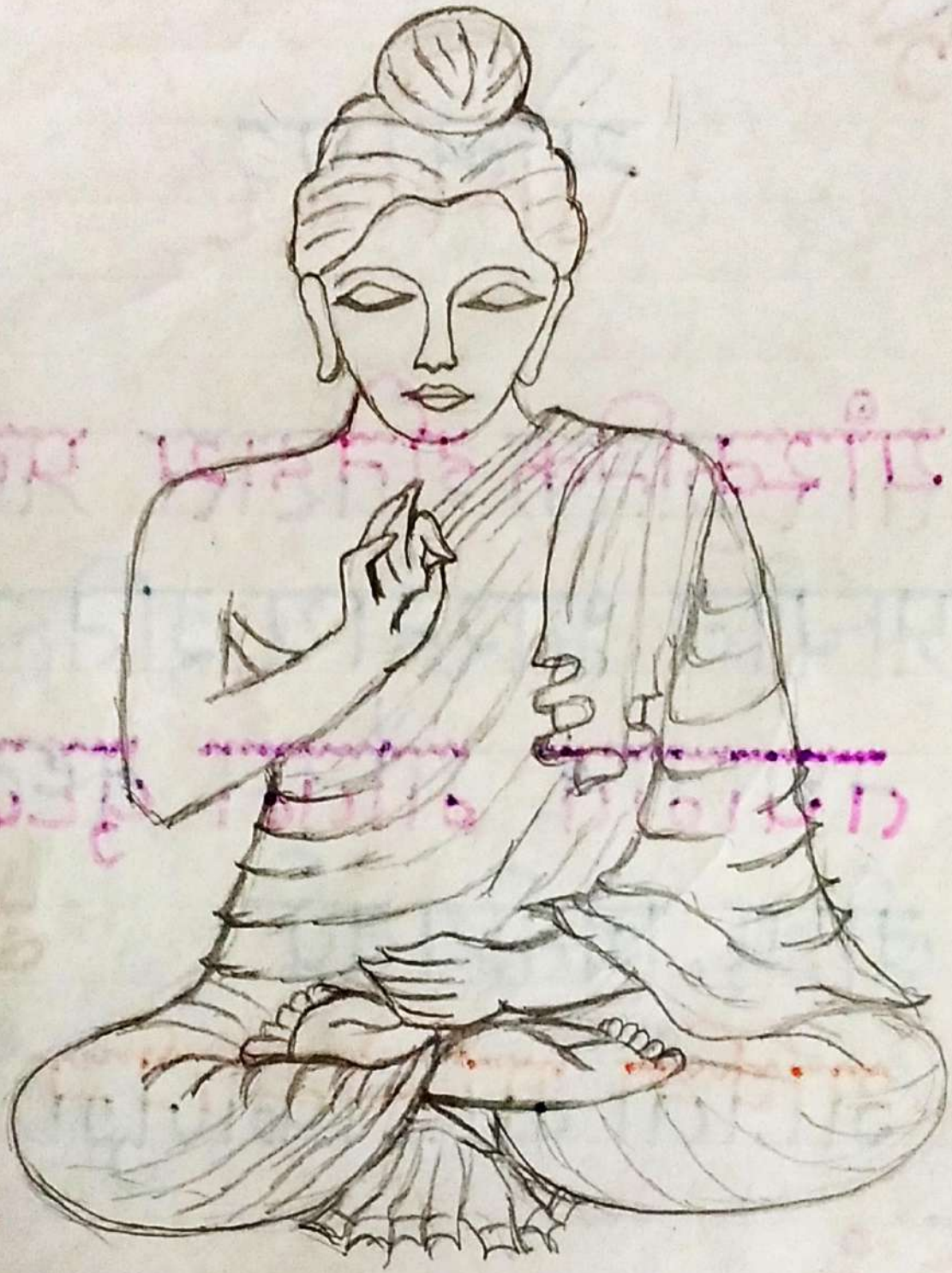

तथागत गौतम बुद्ध

प्रारंभिक जीवन :-

गौतम बुद्ध यांचा जन्म इसवी सन पूर्व 563 ला कपिलवस्तू जवळ असलेल्या लुंबिनी मध्ये झाला. सध्या हे स्थान नेपालमध्ये स्थित आहे. गौतम बुद्ध हे कपिल वस्तू -च्या महाराणी महामाया यांचे पुत्र होते. क्षत्रिय राजा शुद्धोधन हे त्यांचे वडील होते. जन्माच्या वेळी त्यांच्या आईला असह्य वेदना झाल्यामुळे बाळाला जन्म दिल्याच्या सात दिवसातच त्यांच्या आईचा मृत्यू झाला. गौतम बुद्धांचे नाव सिद्धार्थ यासाठीही ठेवण्यात आले कारण त्यांच्या जन्माच्या वेळी भविष्यवाणी झाली की हा बालक एक महान राजा किंवा एक महान धर्म प्रचारक होईल. सिद्धार्थ शब्दाच्या अर्थच सिद्ध आत्मा होतो, ज्याला बुद्धांनी आपल्या कर्माने सिद्ध केले.

बुद्धाचे शिक्षण, विवाह आणि तपस्या

1. **शिक्षण :-** सिद्धार्थ यांनी आपले शिक्षण गुरु विश्वमित्र यांच्या जवळ केले. त्यांनी वेद आणि उपनिषदांचे ज्ञान प्राप्त केले वेद- उपनिषदांसोबत त्यांनी युद्ध कलेचे शिक्षण पण प्राप्त केले. सिद्धार्थ यांना लहानपणापासून घोडस्वारी, धनुष्यबाण चालवणे आणि रथ हाकणे इत्यादी गोष्टीमध्ये रुची होती.

2. **विवाह :-** सिद्धार्थ यांचे लग्न १६ वर्षाच्या वयात राजकुमारी यशोधराशी करण्यात आले त्यांना एक मूल अपत्य झाले त्याचे नाव राहुल ठेवण्यात आले. परंतु गौतम बुद्धांचे मन घर- संसार आणि मोहमायेत रमले नाही व त्याच वेळी, त्यानंतर त्यानेआपल्या कौटुंबिक जीवनापासून दूर जाण्याचा आणि पत्नी आणि मुलाचा त्याग करुन त्यांनी एक तपस्वी बनण्याचा निर्णय होतला. त्यानंतर ते जंगलाच्या दिशेने गेले.

३. तपस्या :- गौतम बुद्ध यांनी वनात जाऊन कठोर तपश्चर्या केली. सुरुवातीला त्यांनी थोडे फार अन्न ग्रहण केले परंतु नंतरच्या काळात काहीही न खाता तपश्चर्या सुरु ठेवली. कठोर तपामुळे त्यांचे शरीर सुखुन गेले जवळ पास ६ वर्षे होऊन गेली. एक दिवस वनातून जाणाऱ्या महिलांच्या तोंडून एक भजन ऐकून त्यांना लक्षात आले की शरीराला कष्ट देऊन ज्ञानाची प्राप्ती होत नाही. यानंतर त्यांनी ज्ञानप्राप्तीसाठी नियमित ध्यान करने सुरु केले.

* बुद्धमूर्तीचे वर्णन :-

बुद्धाच्या मूर्ती बौद्ध वाङ्मयातआलेल्यावर्णना -प्रमाणे घडवण्यात येऊ लागल्या. बुद्धाच्या उभ्या मूर्तींना बाकदेण्यात येऊन भारतीय नृत्यातील 'त्रिभंग' अवस्थेचे वळण त्यात दिसूलागले. अजिंठा येथील कलाकारांनीही बुद्धचरित्रावरआधारितउत्स्फूर्त निर्मिती केली. गौतम बुद्धांच्या मुर्ती बहुतेक ध्यानस्थ मुद्रेतल्या आहेत. त्यांचे रेखीव डोळे आणि लांब कान, त्यांच्या चेहऱ्यावरचे शांत प्रसन्न स्मित भाव पटकन आपलं लक्ष वेधून घेतात. आणखी एक गोष्ट म्हणजे गौतम बुद्धांचे केस कुरळे आहेत. आत्मज्ञान प्राप्त करण्यासाठी काटेकोर पालन करुन शरीर व मन दोन्ही पूर्णपणे शुद्ध करणे. या शरीराच्या शुद्धेसाठी बौद्ध भिक्खूंनी मुंडण करणे आवश्यक आहे बुद्धास ध्यानस्थ मूर्तीची एक 'थलम' (डोक्याचाउंच भाग व मनुवटीच्यामधील टोक हे अंतर) चेहरा, तर संबंध शरीराची उंची पाच थलम इतकी असे डोक्याचे टोक उंच भाग व पायाचा भाग यातल्यातळ अशा त्रिशूलांत मूर्तीची बैठक असे. उंच मूर्तीत हे डोक्यापासून तो पायापर्यंतचे अंतर नऊ थलम असे.

1. बौद्ध धर्माचा उगम :- बौद्ध धर्म हा आपल्या जन्मस्थानापासूननिघून जगभर पसरलेला जगातील पहिला धर्म होय. गौतम बुद्ध यांनी मानवजातीला प्रज्ञा, शील, करुणा या तत्वांची शिकवण दिली. आधुनिक विज्ञान आणि मानवी मूल्यांचे समर्थन करणारा धर्म म्हणून बौद्ध धर्माला एक वेगळी ओळख मिळालेली आहे.

2. बौद्ध धर्मातील तत्वज्ञान व शिकवण :-

भगवान बुद्धांनी 'पाली' या लोकभाषेतून अत्यंत साध्या आणि सोप्या पद्धतीने बौद्ध धर्माची शिकवण सांगितले. बुद्धांनी धर्माची शिकवण व आचरण यासाठी त्रिशरण, चार आर्यसत्ये पंचशील, अष्टांगिक मार्ग, दहा पारमिता, इ. खालीलप्रमाणे आहेत :

i चार आर्यसत्ये :-

भगवान गौतम बुद्ध म्हणतात, "मानवी जीवन हे दुःखमय आहे. दुःखाची निर्मिती तृष्णेतून (वासना, इच्छा, आसक्ती, आवड) होते म्हणून या दृष्टीवर आपल्या इच्छांवर नियंत्रण ठेवले पाहिजे. मानवी व्यवहाराच्या मुळाशी चार आर्य-सत्ये आहेत ते पुढीलप्रमाणे :

1. दुःख :- मानवी जीवन हे दुःखमय आहे.
2. तृष्णा :- मनुष्याच्या न संपणाऱ्या इच्छा हे दुःखाचे कारण आहे.
3. दुःख विरोध :- दुःखाचे निशकरण वा अंत सर्व प्रकारची आसक्ती सोडण्याने होते.
4. प्रतिपद :- दुःख निवारण्यासाठी सदाचाराचा मार्ग आहे.

ii पंचशील :-

पंचशील ही बौद्ध धम्मातील एक आचरण नियमावली आहे. पंचशील हे पाच नियम आहेत, पाच तत्वांना पंचशील गुण आहे. बुद्धांनी सामान्य माणसाकरिता आपल्या शरीरावर नियंत्रण ठेवण्यासाठी हे पाच गुण सांगितले. या गोष्टींचे आचरण केल्यास आपण नेहमी सुखमय जीवन जगू शकाल असे गौतम बुद्ध म्हणाले.

1) अहिंसा :- जीवहिंसेपासून अलिप्त राहण्यास शपथ घेतो.
2) अचौर्य :- चोरी करण्यापासून अलिप्त राहण्यास शपथ घेतो.
3) इंद्रिय भोग विसक्ती :- कामवासनेच्या अनाचारापासून दूर राहण्यास शपथ घेतो
4) असत्य कथन न करणे :- खोटे बोलण्यापासून अलिप्त राहण्यास शपथ घेतो.
5) मदिरा :- मादक सेवनांपासून अलिप्त राहण्यास शपथ घेतो.

iii. अष्टांगिक मार्ग :-

महाकारुणिका तथागत भगवान बुद्धांनी सारनाथ येथे धम्मचक्र प्रवर्तनाचे विवेचन करतांना नीती व सदाचाराला महत्त्व देऊन मानवाचे जीवन सुखकर होण्यासाठी तसेच निर्वाणाच्या समीप पोहोचण्यासाठी हा 'अष्टांग मार्ग' किंवा 'मध्यम मार्ग' सांगितला.

अष्टांग मार्ग हा सदाचाराचा मार्ग होय. ह्या आठ गोष्टींच्या पालनांमुळे मानवाचे जीवन सुखमय होते.

१. सम्यक दृष्टी :- निसर्ग नियमाविरुद्ध कोणतीही गोष्ट होऊ शकते ही गोष्ट न मानणे.
2. सम्यक संकल्प :- म्हणजे योग्य निर्धार, विचार.
3. सम्यक वाचा :- करुणायुक्त व सत्यपूर्ण वाचा ठेवण्याचा प्रयत्न करणे
४. सम्यक कर्मांत :- उत्तम कर्म म्हणजे योग्य कृत्ये करणे.
५. सम्यक आजिविका :- वाईट मार्गाने आपली उपजीविका न करता ती सन्मार्गानेच करणे.
६. सम्यक व्यायाम :- वाईट विचार निर्माण झाल्यास त्याचा त्वरित नाश करणे.
७. सम्यक स्मृती :- नाविक गोष्टींचे स्मरण करुन चित्तास (मनाला) जाग्रत ठेवणे.
८. सम्यक समाधी :- कोणत्याही वाईट विकारांना स्पर्श होऊ न देता दुष्ट प्रवृत्तीपासून मन अलग ठेवून चित्त प्रसन्न आणि शांत ठेवणे.

iv. दहा पारमिता :-

बुद्धांनी सांगितलेल्या या दहा पारमिता ह्या शील मार्ग होत.

१. शील :- शील म्हणजे नीतिमत्ता, वाईट गोष्टी न करण्याकडे असलेला मनाचा कल.
2. दान :- स्वार्थाची किंवा परतफेडीची अपेक्षा न करता दुसऱ्या -च्या भल्यासाठी स्वतःची मालमत्ता, रक्त, देह अर्पण करणे.

३. उपेक्षा :- निरपेक्षतने सतत प्रयत्न करीत राहणे.
४. नैष्क्रिम्य :- ऐहिक सुखाचा त्याग करणे.
५. वीर्य :- हाती घेतलेले काम यत्किंचितही माघार न घेता अंगी असलेल्या सर्व सामर्थ्यानिशी पूर्ण करणे.
६. शांति :- शांति म्हणजे क्षमाशीलता, द्वेषाने द्वेषाला उत्तर न देणे.
७. सत्य :- सत्य म्हणजे खरे, माणसाने कधीही खोटे बोलता कामा नये.
८. अधिष्ठान :- ध्येय गाठण्याचा दृढ निश्चय.
९. करुणा :- सर्व प्राणिमात्र, मानवविषयीची प्रेमपूर्ण दयाशीलता.
१०. मैत्री :- मैत्री म्हणजे सर्व प्राणी, मित्र, शत्रुविषयी देखील नव्हे तर सर्व जीवनमात्रांविषयी बंधु-भाव बाळगणे.

* गौतम बुद्धांच्या १० हस्त मुद्रा :-

बुद्धांच्या विविध मुद्रा, हस्त संकेत यासर्वांतून गौतम बुद्धांनी जीवनातील विविध घटकांना दर्शविले आहे. बुद्धांच्या १० मुद्रा आणि त्या मुद्रांचा अर्थ पुढीलप्रमाणे :

१) धर्मचक्र मुद्रा
२) ध्यान मुद्रा
३) भूमीस्पर्श मुद्रा
४) वरद मुद्रा
५) करण मुद्रा
६) वज्र मुद्रा
७) वितर्क मुद्रा
८) अभय मुद्रा
९) उत्तरबोधी मुद्रा
१०) अंजली मुद्रा.

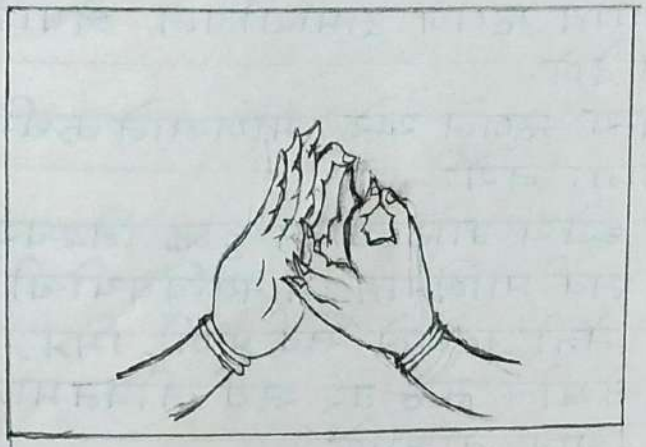

धम्मचक्र मुद्रा

1] धम्मचक्र मुद्रा : या मुद्रेला 'धम्म चक्र ज्ञान' याचे संकेत देणारे चिन्ह म्हणूनही ओळखले जाते. हे बुद्धांच्या जीवनातील सर्वात महत्त्वाच्या क्षणांपैकी एक आहे त्यांनी या मुद्रेचे प्रदर्शन सर्वप्रथम ज्ञानप्राप्तीनंतर सारनाथ येथील त्यांच्या पहिल्या धर्मोपदेशात केले होते. या मुद्रेत दोन्ही हातांना छातीसमोर ठेवून डावा हाताचा पृष्ठभाग आतल्या दृष्टी बाजूने तर उजवा हाताचा पृष्ठभाग बाहेरील बाजूने ठेवण्यात येतो.

2] ध्यान मुद्रा :
या मुद्रेला ~~ध्यान~~ समाधी किंवा योग्य मुद्रा म्हणून ओळखले जाते. ही मुद्रा "बुद्धा शाक्यमुनी" "ज्ञानी बुद्ध अमिताभ" आणि 'चिकित्सक बुद्ध' इत्यादी बौद्धांच्या गुणधर्मांना दर्शवते. या मुद्रेत उजवा हात डाव्या हातावर पूर्णपणे बोट उघडून मांडीवर ठेवण्यात येतो.

3] भूमिस्पर्श मुद्रा :
या मुद्रेला पृथ्वीला स्पर्श करणे असे देखील म्हणतात. जी बुद्धांनी ज्ञान प्राप्तीला दर्शवते, कारण बुद्ध म्हणायचे की पृथ्वी त्यांच्या ज्ञानाची साक्षी आहे. या मुद्रेत उजवा हात उजव्या गुडघ्यावर ठेवून तळहात आतल्या बाजूला ठेवून त्याला जमिनीच्या दिशेने नेण्यात येते.

4) वरद मुद्रा :
ही मुद्रा अर्पण, स्वागत, दान, दया आणि प्रामाणिकपणा यांना दर्शवते. या मुद्रेत डावा हात पूर्णपणे उघडून तळहात बाहेरील बाजूने असतो तर उजवा हात हा शरीरासोबत नैसर्गिकरित्या ठेवण्यात येतो.

५) करण मुद्रा :- ही मुद्रा वाईटापासून वाचविण्याचे सूचित करते. या मुद्रेत वर्जनी आणि करंगळीला वर उचलून इतर बोटांना मोडले जाते. ही कर्त्याला स्वास सोडून रोग अथवा नकारात्मक विचारांमधून बाहेर निघण्यास मदत करतो.

६) वज्र मुद्रा :-
ही मुद्रा पंचतत्त्व म्हणजेच वायू, जल, अग्नी, पृथ्वी आणि धातू यांना दर्शवते. या मुद्रेत उजव्या हाताची मुठी करून त्यात ठाव्या हाताच्या तर्जनीला वरील दिशेने अशा प्रकारे ठेवले जाते की उजव्या हाताची तर्जनी तिला स्पर्श करु शकेल.

७) वितर्क मुद्रा :-
ही मुद्रा बुद्धांच्या शिक्षेचा प्रचार आणि परिचर्चेच प्रतीक आहे. या मुद्रेत अंगठा आणि तर्जनीच्या वरील भागाला जोडले जाते आणि इतर बोटांना सरळ ठेवले जाते.

८) अभय मुद्रा :-
ही मुद्रा निर्भयता अथवा आशीर्वादाचे प्रतीक आहे. जी सुरक्षा, शांती, परोपकार आणि भय दूर करणे याचं प्रतिनिधित्व करते. या मुद्रेत उजव्या हाताला खांदयापर्यंत उचलून, बाहुला दुमडून हाताच्या बोटांना वर उचलले जाते.

९) उत्तरबोधी मुद्रा :-
ही मुद्रा दिव्य सार्वभौमिक ऊर्जेसोबत स्वतःला जोडून सर्वोच्च आत्मज्ञानाची प्राप्ती दर्शवते. या मुद्रेत दोन्ही हात हृदयाजवळ ठेवून दोन्ही हातांच्या तर्जनी.

एकमेकांना स्पर्श करत वरच्या दिशेने असतात तर इतर बोट ही आतल्या बाजूने मोडलेली असतात.

१०) अंजली मुद्रा :

याला "नमस्कार मुद्रा" किंवा "हृदयांजली मुद्रा" देखील म्हणतात. जी अभिवादन, प्रार्थना आणि आराधना दर्शविते. या मुद्रेत दोन्ही हात हे पोटाच्या वर मोडलेल्या स्थितीत असतात. हातांचे तळहात हे एकमेकांना जोडलेले असून दोन्ही हातांची बोटे एकमेकांना स्पर्श करत असतात.

* नृत्यमुद्रा

नृत्य करीत असताना हाताच्या बोटांचा जो विशिष्ट आकार साधण्यात येतो, त्याला नृत्यमुद्रा अथवा हस्तमुद्रा असे म्हणतात. नृत्यमुद्रेविषयी विचार करीत असता प्रथम सर्वसाधारणपणे मुद्रा म्हणजे काय, मुद्रेला नृत्यात कोणते स्थान दिले जाते तसेच मुद्रेचे जे अन्य प्रतीकात्मक अर्थ संभवू शकतात त्याविषयी विचार करणे आवश्यक आहे.

1. मुद्रा :-

विभिन्न 'अंगोपांगांद्वारे' (शरीराच्या भिन्नाभिन्न अवयवांच्या संचालनाद्वारे) विशेषतः हस्त, पाद, मुख इत्यांची जी आकृती तयार होते, तिला 'मुद्रा' असे म्हणतात. भावाभिव्यक्तीसाठी मानवाने सातत्याने मुद्रेचा आधार घेतला आहे. भाषा हे आंतरिक भाव दर्शविण्याचे उत्कृष्ट साधन मानले जाते पण कधीकधी उत्कट भावाभिव्यक्ती प्रकट करण्यासाठी भाषाही असमर्थ ठरते. अशा वेळी कित्येकदा हस्त, पाद, मुख इत्या शरीरावयवांच्या आधारे भाव दर्शविले जातात. त्या दृष्टीने मुद्रा ही एक प्रकारची सांकेतिक भाषाच असते. व्यवहारातील माणसाच्या विशिष्ट हालचालींना म्हणजे मुद्रांना नृत्यात महत्वाचे स्थान लाभत गेले.

हस्तमुद्रा ह्या हाताने केल्या जाणाऱ्या मुद्रा आहेत, तर पाय ठेवण्याच्या विशिष्ट स्थानकांना 'पादमुद्रा' म्हणतात. मुखमुद्रा चेहऱ्यावरचे विशिष्ट भाव दर्शविण्यासाठी वापरल्या जातात. शरीरमुद्रा ह्या शरीराच्या वेगवेगळ्या स्थानकांनी दर्शवितात. सार. के. पोदुवलशार्ङ्गांच्या मुद्राज इन आर्ट ह्या पुस्तकात त्यांनी मुद्रांचे तीन विभागांत वर्गीकरण केले आहे.

(i) वैदिक मुद्रा :

वेदपाठ म्हणत असताना आवश्यकत्या हस्तमुद्रांचा वापर परंपरेने केले जाते त्या मुद्रा. ह्यामधील बहुसंख्य मुद्रा ह्या पूजोपचाराशी संबंधित असतात. गायत्री मंत्राच्या जपातदेखील मुद्रांना अतिशय महत्त्वाचे स्थान आहे. गायत्री मंत्राचा जप करण्यापूर्वी ज्या चौवीस मुद्रा केल्या जातात त्या पुढीलप्रमाणे होत: १) सुमुख २) संपुट ३) वितत ४) विस्तृत ५) द्विमुख ६) त्रिमुख ७) चतुर्मुख ८) पंचमुख ९) षण्मुख १०) अधोमुख ११) व्यापकांजलिक १२) शकट १३) यमपाश १४) ग्रंथित १५) उन्मुखोन्मुख १६) प्रलंब १७) मुष्टिक १८) मत्स्य १९) कूर्म २०) वराह २१) सिंहक्रांत २२) महाक्रांत २३) मुदगर २४) पल्लव या चोवीस मुद्रा आहेत.

(ii) तांत्रिक मुद्रा :

या योगशास्त्रात उपयोगात आणतात. तांत्रिक मुद्रेचा स्थायीभाव हा नृत्यमुद्रेच्या स्थायीभावापेक्षा भिन्न असतो. तसेच ह्या सर्व मुद्रा योगी पुरुषांना अभ्यासासाठी अत्यंत जरुरीच्या असतात. या सर्व मुद्रा केवळ हाताच्या बोटांनी केल्या जात नसून, त्यांमध्ये हस्त, पाद, मुख व शरीर ह्या सर्वांचा समावेश असतो. योगशास्त्रातील कित्येक मुद्रांसारख्या मुद्रांचे नृत्यातील अशव मुद्रेशी साधर्म्य दिसून येते. ध्यान करीत असताना योगी तर्जनी व अंगठा हे दोन्ही एकमेकांना

मिडवून, मध्यमा, अनामिका व अंगुष्ठ ह्या सरळ ताठ ठेवतो. ही मुद्रा योगाच्या भाषेत कल्याण मुद्रा किंवा ध्यानमुद्रा व नृत्याच्या भाषेत अशल मुद्रा म्हणून ओळखली जाते.

(iii) लौकिक मुद्रा :
दैनंदिन व्यवहारातील मुद्रा ह्या सर्व लौकिक मुद्रेत गणल्या जातात. आर. के. पोदुवलशास्त्रींनी तांत्रिक व लौकिक मुद्रा ह्या १०८ सांगितल्या आहेत.

* भगवान बुद्धाचे महापरिनिर्वाण :-

पाली सिद्धांत सूत्रांनुसार ४० वर्षाच्या वयात गौतम बुद्धांनी आपल्या निर्वाणाची भविष्यवाणी केली होती. आणि यानंतर त्यांनी समाधी धारण केली. इ. स. पू ४८३ मध्ये 'कुशीनगर' येथे तथागत बुद्धांचे महापरिनिर्वाण झाले. त्यानंतर अत्यंसंस्कार जेथे झाला. तेथे रामाभर स्तूप उभारला आहे.

* गौतम बुद्धांचे विचार :-

* आपण जे विचार करतात तेच बनतात.
* क्रोध साठी शिक्षा मिळत नाही तर क्रोधामध्ये केलेल्या चुकीसाठी शिक्षा दिली जाते.
* तीन गोष्ट कधीही लपू शकत नाही - सूर्य, चंद्र आणि सत्य
* हजारो शब्दांपेक्षा तो शब्द चांगला आहे जो शांती घेऊन येतो.
* आपली बुद्धी हीच आपला मित्र व शत्रू आहे.

A Linguistic (Telugu) Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYLAYA, SOLAPUR

Department of English

Project Report 2021-22

Sr. No.	NAME OF THE STUDENT	PROJECT TITLE	ROLL NO.
1	KASHID NANDINI BHARAT	ARUN KOLATKAR –A MODERN POET	623
2	SUTAR SHRUTI SIDDHRAM	RAVINDRANATH TAGORE	631
3	MANGANI SEEMA YASHAVANT	17TH – CENTURY POET-JOHN MILTON	624
4	KARRE SAVITA NARENDRA	WILLIAM SHAKESPEARE THE DRAMATIST PAR EXCELLENCE	630
5	PATIL VAIBHAVI BALAJI	THE LIFE & WORKS OF WILLIAM SHAKESPEARE	620
6	TADALGI NAMRATA MALLINATH	WORLD LITERATURE	622
7	SALUNKE PRERANA NAGNATH	WILLIAM WORDSWORTH & HIS POETRY	627
8	DONTUL LAVANYA HARISH	WILLAM WORDSWORTH - THE ROMANTIC POET	655
9	VALLAL PRIYANKA	SALIENT FEATURES OF INDIAN ENGLISH WRITINGS	
10	PAWAR PAYAL RATAN	ROBERT BROWNING	647
11	MANJULE TEJASHWINI SHIVSHANKAR	INDIAN POETS IN ENGLISH AND THEIR WORKS	605
12	PAWAR VIMAL	SALIENT FEATURES OF INDIAN ENGLISH POETRY	625

Dr. Annie John
Head, Department of English

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya Solapur.

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Linguistic (Telugu) Minority Institution
Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

Department of English

Certificate

This project work has been done by the whole hearted effort of Ms. **Vaibhavi Balaji Patil** (620) from B. A. III (English Department).

The topic taken is **Life and Works of William Shakespeare**. The subject topic and other relevant issues have been aptly compiled. This project helps in a better understanding of the subject.

Prof. Dr. Annie John
Head, Dept. of English

Life and Works of William Shakespeare

Ms. Vaibhavi Balaji Patil
Course: B. A. III
Roll No. 620

INDEX

Sr. No.	Content
1.	Introduction
2.	Early Life
3.	LONDON AND THEATRICAL CAREER
4.	PLAYS
5.	POEMS
6.	CLASSIFICATION OF THE PLAYS

WILLIAM SHAKESPEARE:

William Shakespeare *(26 April 1564) – 23 April 1616)* was an English poet and playwright, widely regarded as the greatest writer in the English language and the world's pre-eminent dramatist. He is often called England's national poet and the "Bard of Avon. His extant works, including some collaborations, consist of about 38 plays, 154 sonnets, two long narrative poems, and a few other verses, the authorship of some of which is uncertain. His plays have been translated into every major living language and are performed more often than those of any other playwright.[6] Shakespeare was born and brought up in Stratford-upon-Avon. At the age of 18, he married Anne Hathaway, with whom he had three children: Susanna, and twins Hamnet and Judith. Between 1585 and 1592, he began a successful career in London as an actor, writer, and part-owner of a playing company called the Lord Chamberlain's Men, later known as the King's

Men. He appears to have retired to Stratford around 1613 at age 49, where he died three years later. Few records of Shakespeare's private life survive, and there has been considerable speculation about such matters as his physical appearance, sexuality, religious beliefs, and whether the works attributed to him were written by others. Shakespeare produced most of his known work between 1589 and 1613. His early plays were mainly comedies and histories, genres he raised to the peak of sophistication and artistry by the end of the 16th century. He then wrote mainly tragedies until about 1608, including Hamlet, King Lear, Othello, and Macbeth, considered some of the finest works in the English language. In his last phase, he wrote tragicomedies, also known as romances, and collaborated with other playwrights.

EARLY LIFE:

William Shakespeare was the son of John Shakespeare, an alderman and a successful glover originally from Snitterfield, and Mary Arden, the daughter of an affluent landowning farmer.[He was born in Stratford-upon-Avon and baptised there on 26 April 1564. His actual date of birth remains unknown, but is traditionally observed on 23 April, Saint George's Day. This date, which can be traced back to an 18th-century scholar's mistake, has proved appealing to biographers, since Shakespeare died 23 April 1616.He was the third child of eight and the eldest surviving son. Although no attendance records for the period survive, most biographers agree that Shakespeare was probably educated at the King's New School in Stratford, a free school chartered in 1553, about a quarter-mile from his home. Grammar schools varied in quality during the Elizabethan era, but grammar school curricula were largely similar, the basic Latin text was standardised by royal decree, and the school would have provided an intensive education in grammar based upon Latin classical authors. At the age of 18, Shakespeare married the 26-year-old Anne Hathaway. The consistory court of the Diocese of Worcester issued a marriage licence on 27 November 1582. The next day two of Hathaway's neighbours posted bonds guaranteeing that no lawful claims impeded the marriage. The ceremony may have been arranged in some haste, since the Worcester chancellor allowed the marriage banns to be read once instead of the usual three times, and six months after the marriage Anne gave birth to a daughter, Susanna, baptised 26 May 1583. Twins, son Hamnet and daughter Judith, followed almost two years later and were baptised 2 February 1585. Hamnet died of unknown causes at the age of 11 and was buried 11 August 1596. After the birth of the twins, Shakespeare left few historical traces until

he is mentioned as part of the London theatre scene in 1592. The exception is the appearance of his name in the 'complaints bill' of a law case before the Queen's Bench court at Westminster dated Michaelmas Term 1588 and 9 October 1589. Scholars refer to the years between 1585 and 1592 as Shakespeare's "lost years". Biographers attempting to account for this period have reported many apocryphal stories. Nicholas Rowe, Shakespeare's first biographer, recounted a Stratford legend that Shakespeare fled the town for London to escape prosecution for deer poaching in the estate of local squire Thomas Lucy. Shakespeare is also supposed to have taken his revenge on Lucy by writing a scurrilous ballad about him. Another 18th-century story has Shakespeare starting his theatrical career minding the horses of theatre patrons in London. John Aubrey reported that Shakespeare had been a country schoolmaster. Some 20th-century scholars have suggested that Shakespeare may have been employed as a schoolmaster by Alexander Hoghton of Lancashire, a Catholic landowner who named a certain "William Shakeshafte" in his will. Little evidence substantiates such stories other than hearsay collected after his death, and Shakeshafte was a common name in the Lancashire area.

LONDON AND THEATRICAL CAREER

"All the world's a stage, and all the men and women merely players: they have their exits and their entrances; and one man in his time plays many parts..." —As You Like It, Act II, Scene 7, 139–42

It is not known exactly when Shakespeare began writing, but contemporary allusions and records of performances show that several of his plays were on the London stage by 1592.[33] By then, he was sufficiently well known in London to be attacked in print by the playwright Robert Greene in his Groats-Worth of Wit: ...there is an upstart Crow, beautified with our feathers, that with his Tiger's heart wrapped in a Player's hide, supposes he is as well able to bombast out a blank verse as the best of you: and being an absolute Johannes factotum, is in his own conceit the only Shake-scene in a country. Scholars differ on the exact meaning of these words,[35] but most agree that Greene is accusing Shakespeare of reaching above his rank in trying to match university-educated writers such as Christopher Marlowe, Thomas Nashe and Greene himself (the "university wits"). The italicised phrase parodying the line "Oh, tiger's heart wrapped in a woman's hide" from Shakespeare's Henry VI, Part 3, along with the pun "Shake-scene", identifies Shakespeare as Greene's target. Here Johannes Factotum—"Jack of all

trades"— means a second-rate tinkerer with the work of others, rather than the more common "universal genius". Greene's attack is the earliest surviving mention of Shakespeare's career in the theatre. Biographers suggest that his career may have begun any time from the mid-1580s to just before Greene's remarks. From 1594, Shakespeare's plays were performed by only the Lord Chamberlain's Men, a company owned by a group of players, including Shakespeare, that soon became the leading playing company in London. After the death of Queen Elizabeth in 1603, the company was awarded a royal patent by the new king, James I, and changed its name to the King's Men. In 1599, a partnership of company members built their own theatre on the south bank of the River Thames, which they called the Globe. In 1608, the partnership also took over the Blackfriars indoor theatre. Records of Shakespeare's property purchases and investments indicate that the company made him a wealthy man. In 1597, he bought the second-largest house in Stratford, New Place, and in 1605, he invested in a share of the parish tithes in Stratford. Some of Shakespeare's plays were published in quarto editions from 1594. By 1598, his name had become a selling point and began to appear on the title pages. Shakespeare continued to act in his own and other plays after his success as a playwright. The 1616 edition of Ben Jonson's Works names him on the cast lists for Every Man in His Humour (1598) and Sejanus His Fall (1603). The absence of his name from the 1605 cast list for Jonson's Volpone is taken by some scholars as a sign that his acting career was nearing its end. The First Folio of 1623, however, lists Shakespeare as one of "the Principal Actors in all these Plays", some of which were first staged after William Shakespeare 4 Volpone, although we cannot know for certain which roles he played. In 1610, John Davies of Hereford wrote that "good Will" played "kingly" roles. In 1709, Rowe passed down a tradition that Shakespeare played the ghost of Hamlet's father. Later traditions maintain that he also played Adam in As You Like It and the Chorus in Henry V, though scholars doubt the sources of the information. Shakespeare divided his time between London and Stratford during his career. In 1596, the year before he bought New Place as his family home in Stratford, Shakespeare was living in the parish of St. Helen's, Bishopsgate, north of the River Thames. He moved across the river to Southwark by 1599, the year his company constructed the Globe Theatre there. By 1604, he had moved north of the river again, to an area north of St Paul's Cathedral with many fine houses. There he rented rooms from a French Huguenot named Christopher Mountjoy, a maker of ladies' wigs and other headgear.

PLAYS:

Most playwrights of the period typically collaborated with others at some point, and critics agree that Shakespeare did the same, mostly early and late in his career. Some attributions, such as Titus Andronicus and the early history plays, remain controversial, while The Two Noble Kinsmen and the lost Cardenio have well-attested contemporary documentation. Textual evidence also supports the view that several of the plays were revised by other writers after their original composition. The first recorded works of Shakespeare are Richard III and the three parts of Henry VI, written in the early 1590s during a vogue for historical drama. Shakespeare's plays are difficult to date, however, and studies of the texts suggest that Titus Andronicus, The Comedy of Errors, The Taming of the Shrew and The Two Gentlemen of Verona may also belong to Shakespeare's earliest period. His first histories, which draw heavily on the 1587 edition of Raphael Holinshed's Chronicles of England, Scotland, and Ireland, dramatise the destructive results of weak or corrupt rule and have been interpreted as a justification for the origins of the Tudor dynasty. The early plays were influenced by the works of other Elizabethan dramatists, especially Thomas Kyd and Christopher Marlowe, by the traditions of medieval drama, and by the plays of Seneca. The Comedy of Errors was also based on classical models, but no source for The Taming of the Shrew has been found, though it is related to a separate play of the same name and may have derived from a folk story. Like The Two Gentlemen of Verona, in which two friends appear to approve of rape, the Shrew's story of the taming of a woman's independent spirit by a man sometimes troubles modern critics and directors.

Shakespeare's early classical and Italianate comedies, containing tight double plots and precise comic sequences, give way in the mid-1590s to the romantic atmosphere of his greatest comedies. A Midsummer Night's Dream is a witty mixture of romance, fairy magic, and comic lowlife scenes. Shakespeare's next comedy, the equally romantic Merchant of Venice, contains a portrayal of the vengeful Jewish moneylender Shylock, which reflects Elizabethan views but may appear derogatory to modern audiences. The wit and wordplay of Much Ado About Nothing, the charming rural setting of As You Like It, and the lively merrymaking of Twelfth Night complete William Shakespeare 6 Shakespeare's sequence of great comedies. After the lyrical Richard II, written almost entirely in verse, Shakespeare introduced prose comedy into the

histories of the late 1590s, Henry IV, parts 1 and 2, and Henry V. His characters become more complex and tender as he switches deftly between comic and serious scenes, prose and poetry and achieves the narrative variety of his mature work. This period begins and ends with two tragedies: Romeo and Juliet, the famous romantic tragedy of sexually charged adolescence, love, and death; and Julius Caesar—based on Sir Thomas North's 1579 translation of Plutarch's Parallel Lives—which introduced a new kind of drama. According to Shakespearean scholar James Shapiro, in Julius Caesar "the various strands of politics, character, inwardness, contemporary events, even Shakespeare's own reflections on the act of writing, began to infuse each other". Hamlet, Horatio, Marcellus, and the Ghost of Hamlet's Father. Henry Fuseli, 1780–5. Kunsthaus Zürich. In the early 17th century, Shakespeare wrote the so-called "problem plays" Measure for Measure, Troilus and Cressida, and All's Well That Ends Well and a number of his best known tragedies. Many critics believe that Shakespeare's greatest tragedies represent the peak of his art. The titular hero of one of Shakespeare's most famous tragedies, Hamlet, has probably been discussed more than any other Shakespearean character, especially for his famous soliloquy which begins "To be or not to be; that is the question". Unlike the introverted Hamlet, whose fatal flaw is hesitation, the heroes of the tragedies that followed, Othello and King Lear, are undone by hasty errors of judgement. The plots of Shakespeare's tragedies often hinge on such fatal errors or flaws, which overturn order and destroy the hero and those he loves. In Othello, the villain Iago stokes Othello's sexual jealousy to the point where he murders the innocent wife who loves him. In King Lear, the old king commits the tragic error of giving up his powers, initiating the events which lead to the torture and blinding of the Earl of Gloucester and the murder of Lear's youngest daughter Cordelia. According to the critic Frank Kermode, "the play offers neither its good characters nor its audience any relief from its cruelty". In Macbeth, the shortest and most compressed of Shakespeare's tragedies, uncontrollable ambition incites Macbeth and his wife,

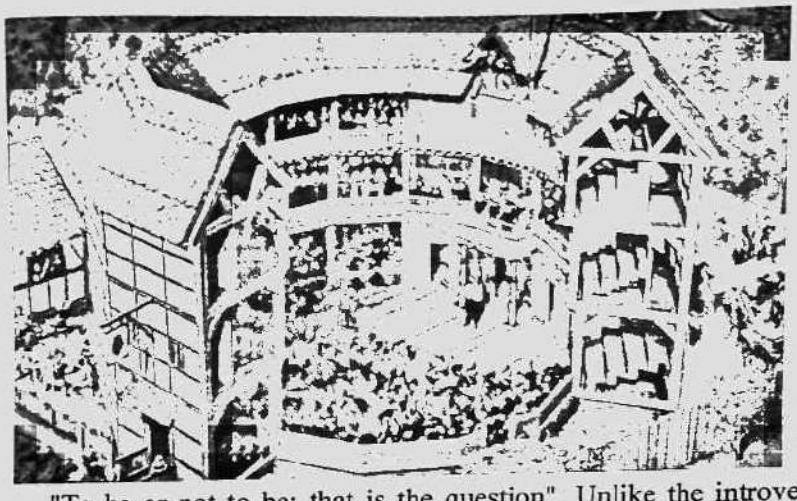

Lady Macbeth, to murder the rightful king and usurp the throne, until their own guilt destroys them in turn. In this play, Shakespeare adds a supernatural element to the tragic structure. His last major tragedies, Antony and Cleopatra and Coriolanus, contain some of Shakespeare's finest poetry and were considered his most successful tragedies by the poet and critic T. S. Eliot. In his final period, Shakespeare turned to romance or tragicomedy and completed three more major plays: Cymbeline, The Winter's Tale and The Tempest, as well as the collaboration, Pericles, Prince of Tyre. Less bleak than the tragedies, these four plays are graver in tone than the comedies of the 1590s, but they end with reconciliation and the forgiveness of potentially tragic errors. Some commentators have seen this change in mood as evidence of a more serene view of life on Shakespeare's part, but it may merely reflect the theatrical fashion of the day. Shakespeare collaborated on two further surviving plays, Henry VIII and The Two Noble Kinsmen, probably with John Fletcher.

POEMS

In 1593 and 1594, when the theatres were closed because of plague, Shakespeare published two narrative poems on erotic themes, Venus and Adonis and The Rape of Lucrece. He dedicated them to Henry Wriothesley, Earl of Southampton. In Venus and Adonis, an innocent Adonis rejects the sexual advances of Venus; while in The Rape of Lucrece, the virtuous wife Lucrece is raped by the lustful Tarquin. Influenced by Ovid's Metamorphoses, the poems show the guilt and moral confusion that result from uncontrolled lust. Both proved popular and were often reprinted during Shakespeare's lifetime. A third narrative poem, A Lover's Complaint, in which a young woman laments her seduction by a persuasive suitor, was printed in the first edition of the Sonnets in 1609. Most scholars now accept that Shakespeare wrote A Lover's Complaint. Critics consider that its fine qualities are marred by leaden effects. The Phoenix and the Turtle, printed in Robert Chester's 1601 Love's Martyr, mourns the deaths of the legendary phoenix and his lover, the faithful turtle dove. In 1599, two early drafts of sonnets 138 and 144 appeared in The Passionate Pilgrim, published under Shakespeare's name but without his permission.

CLASSIFICATION OF THE PLAYS

THE PLAYS OF WILLIAM SHAKESPEARE.

By Sir John Gilbert, 1849. Shakespeare's works include the 36 plays printed in the First Folio of 1623, listed below according to their folio classification as comedies, histories and tragedies. Two plays not included in the First Folio, The Two Noble Kinsmen and Pericles, Prince of Tyre, are now accepted as part of the canon, with scholars agreed that Shakespeare made a major contribution to their composition. No Shakespearean poems were included in the First Folio. In the late 19th century, Edward Dowden classified four of the late comedies as romances, and though many scholars prefer to call them tragicomedies, his term is often used. These plays and the associated Two Noble Kinsmen are marked with an asterisk below. In 1896, Frederick S. Boas coined the term "problem plays" to describe four plays: All's Well That Ends Well, Measure for Measure, Troilus and Cressida and Hamlet. "Dramas as singular in theme and temper cannot be strictly called comedies or tragedies", he wrote. "We may therefore borrow a convenient phrase from the theatre of today and class them together as Shakespeare's problem plays." The term, much debated and sometimes applied to other plays, remains in use, though Hamlet is definitively classed as a William Shakespeare 13 tragedy. The other problem plays are marked below with a double dagger. Plays thought to be only partly written by Shakespeare are marked with a dagger below. Other works occasionally attributed to him are listed as apocrypha.

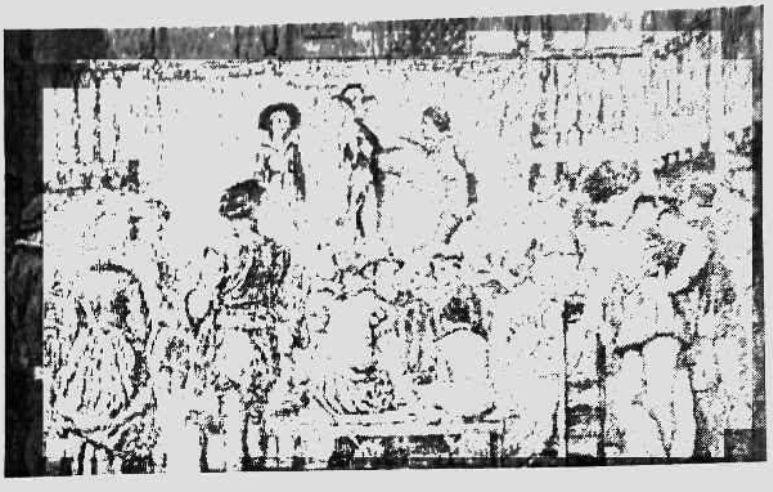

पद्मशाली शिक्षण संस्थां सचंलित

ए.आर.बुर्ला महिला महाविद्यालय,सोलापूर

इतिहास विभाग

बी.ए.भाग -३ प्रकल्प २०२१-२२

प्रकल्पाचे नाव- स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास

मार्गदर्शक - १) डॉ.टी.एन.शिंदे,प्रमुख इतिहास विभाग २) डॉ.साईनाथ कबाडे ३) डॉ.स्वाती घाटुळे

अनु.क्र.	विदयार्थीनीचे नाव	रोल नं.	प्रकल्पाचे नाव	एमपीएससी परिक्षा व प्रश्नप्रत्रिका वर्ष
१.	कु.श्रुतिका राजू गड्डम	६०४	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
२.	कु.भावना श्रीधर बिंगी	६०५	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
३	कु.ऐश्वर्या अमोल सावंत	६३९	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
४.	कु.अंकिता विठ्ठल मोरे	६३४	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
५.	कु.प्रिती नागेश चौगुले	६३२	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
६.	कु.स्वाती राजेंद्र जाधव	६३६	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०१३-२०१६
७.	कु.प्रभा प्रशांत अवताडे	६४९	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
८.	कु.वैष्णवी जनार्दन सामलेटी	६५२	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
९.	कु.मयुरी श्रीनिवास दुड्डम	६६०	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१०.	कोमल राजशेखर चंदनशिवे	६३५	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०१५-२०१८
११.	कु.नफिसा रफिक फत्तेखान	६४०	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१२.	कु.कविता अंबादास बिंगी	६६२	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१३.	कु.पुजा आपलप्पा दाराना	६१२	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१४.	कु.स्नेहा संजय शितोळे	६०७	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०१७-२०२१
१५.	कु.अंजली श्रीशैल सोनकांबळे	६५७	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१६.	कु.वर्षा अंबादास निकम	६५८	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४
१७.	कु.पुजा मच्छिंद्र राठोड	६३७	स्पर्धा परिक्षेसाठी भारतीय इतिहास	२०११-२०१४

डॉ.टी.एन.शिंदे
प्रमुख,इतिहास विभाग

डॉ.ॲनी जॉन
समन्वयक,आयक्यूएसी
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

डॉ.राजेंद्र ना. शेंडगे
डॉ. राजेंद्र शेंडगे
प्राचार्य
ए. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ
महाविद्यालय, सोलापूर.

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Miss. Vadtile Visaka Vijay** Of **BA-III (History)** has successfully completed the project titled **Spardha Parikshesathi Bharatiy Itihas**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 15th March, 2022

Place: Solapur

Dr. T.N. Shinde
Project Guide

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage,
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Student Name : Visakha Vijay Vadtile
Project Name : Spardha Pariksesathi Bharatiy Itihas

पद्मशाली शिक्षण संस्था संचलित

अे. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय
सोलापूर.

"कौशल्य आधारित प्रकल्प"

वर्ग - बी. ए 3 सत्र :- ०६.

विषय - इतिहास

प्रकल्पाचे नाव -
स्पर्धा परिक्षासाठी भारतीय इतिहास.

विद्यार्थ्यीनीचे नाव - कु. विशाखा विजय वडतिले

वर्ग :- बी. ए. 3

रोल नंबर - 604

मार्गदर्शक.

प्रा. डॉ तुकाराम शिंदे (विभाग प्रमुख)
प्रा. डॉ स्वाती घाडुले (सहाय्यक प्राध्यापक)
प्रा. विकास शिंगे (सहाय्यक प्राध्यापक)

09/10

वर्ष
2022 - 23

FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No. / /

स्पर्धा परिक्षेच्या पुस्तकांची यादी.

① मध्ययुगीन भारत
Author - डॉ. जे. एल. मेहता - डॉ सरिता मेहता.
publisher - के. सागर
Pub-year - 2015

② आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - काकडे नभा
publisher - अक्षरलेणं प्रकाशन
pub-year - 2005

③ प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - कदम. य. ना
publisher - फडके प्रकाशन
pub-year - 2005

④ मध्ययुगीन भारताचा इतिहास
Author - प्रा. र. ना गायधनी
publisher - के. सागर
pub-year - 2005

⑤ आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - डॉ. सुमन वैद्य / डॉ. शांता कोठेकर
publisher - प्रशांत पब्लिकेशन्स
pub-year - 1 जानेवारी 2013.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

⑥ प्राचीन व मध्ययुगीन भारताचा इतिहास.
Author - एस. जाधव
Publisher - युनिक अॅकॅडमी पब्लिकेशन
Pub-year - 2021

⑦ मध्ययुगीन भारत
Author - डॉ. व. तु. देशपांडे
Publisher - के. सागर
Pub-year - 2020-21

⑧ आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - कोलारकर श. गो
Publisher - मंगेश प्रकाशन
Pub-year - 1987.

⑨ प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - आचार्य पा. क
Publisher - विद्या प्रकाशन
Pub-year - 1988.

⑩ मध्ययुगीन भारताचा इतिहास
Author - डॉ. अनिल कठोरे
Publisher - प्रशांत पब्लिकेशन
Pub-year - 1 जानेवारी 2013.

FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No. / /

(11) आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास
Author - प्रा. डॉ. एस. एस. गाठाळ
Publisher - के. एस. अतकरे, कैलाश पब्लिकेशन
Pub-year - जुलै 2017.

(12) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - लोखंडे. रा
Publisher - अक्षरलेण प्रकाशन
Pub-year - 2009.

(13) मध्ययुगीन भारताचा इतिहास.
Author - प्रा. मा. म देशमुख
Publisher - डायमंड पब्लिकेशन्स
Pub-year - 2006

(14) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - शिंदे. पु. ग
Publisher - अक्षरलेण प्रकाशन
Pub-Year - 2013.

(15) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - पाटिल. आ
Publisher - अक्षरलेण प्रकाशन
Pub-year - 0.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No. / /

(15) मध्ययुगीन भारताचा इतिहास
Author - सतीश चंद्र
publisher - के, सागर प्रकाशन
pub-year - 2012.

(16) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - जे. एल. मेहता
publisher - के. सागर
pub-year - 2008

(17) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - मा. म. देशमुख
publisher - विश्व भारती प्रकाशन
pub-year - 1967.

(18) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - पाटील
publisher - के. सागर
pub-year - 2019.

(19) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - भिडे
publisher - फडके प्रकाशन
pub-year - 1990

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No / /

(20) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - डॉ. अनिल कठारे
publisher - शशिकांत पिंपळापुरे विद्या बुक्स
pub-year - 2020

(21) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - प्रा. र. ना. गायधनी
publisher - अनिरुद्ध प्रकाशन
pub-year - 2001.

(22) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - डॉ. अंबादास मेंगुळकर
publisher - अक्षरलेणं प्रकाशन
pub-year - 2014

(23) भारतीय स्वातंत्र्यचळवळीचा इतिहास
Author - पुरुषोत्तम कुलकर्णी
publisher - अक्षरलेणं प्रकाशन
pub-year - 2015

(24) प्राचीन भारताचा राजकीय इतिहास
Author - श्री. हेमचंद्र रायचौधरी
publisher - ऑथमंड पब्लिकेशन
pub-year - 2006

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No. / /

(25) आधुनिक भारताचा इतिहास
Author - डॉ. रजंन कांबळे
Publisher - भागीरथ प्रकाशन
Pub-year - 2016

(26) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - केशवीवार
Publisher - विद्या प्रकाशन
pub-year - 1995

(27) प्राचीन भारताचा इतिहास
Author - डॉ. रोमिला. थापर
publisher - के. सागर पब्लिकेशन
Pub-year - 2002.

(28) आधुनिक महाराष्ट्राचा इतिहास
Author - डॉ. एस. एस. गाठाळ
publisher - के. एस. अतकरे
Pub-year - 2017.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

PAGE No. 1 / /

स्पर्धा परिक्षेच्या पुस्तकाचे परिक्षण

पुस्तकाचे नाव - मध्ययुगीन भारत
लेखकाचे नाव - डॉ. जे. एल. मेहता
डॉ. सरिता मेहता

प्रकाशन - के. सागर
वर्ष - 2015.

मध्ययुगीन भारताचा इतिहास हे पुस्तक सुलतान काळ मुघल साम्राज्य व मराठेशाहितिल माहिती देणारे पुस्तक असून MPSC व UPSC परिक्षेसाठी अतिशय उपयुक्त आहे. डॉ. जे. एल. मेहता, डॉ सरिता मेहता हे या पुस्तकाचे लेखक आहेत. के. सागर प्रकाशनाचे पुस्तक आहे. हे पुस्तक 338 पानांचे आहे. या पुस्तकात 24 प्रकरणे आहेत. त्यापैकी मध्ययुगीन इतिहासाची साधने हे पहिले प्रकरण आहे. या प्रकरणामध्ये मुघल साम्राज्याचा व मराठेशाहीची माहिती देणारे फारशी साधने व त्यांची नावे दिली आहेत.

आक्रमकांना अनुकूल स्थिती हे दुसरे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये राजकीय परिस्थिती उत्तर भारत, मध्य भारत, दक्षिण भारत, सैन्याच्या संघटनेतील दोष व सामाजिक आणि आर्थिक परिस्थितीची माहिती. अशा 3 विभागामध्ये केली आहे.

इस्लामाचा उदय हे तिसरे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये हजरत महमदांचे जीवन आणि शिक्षण इस्लामाचा प्रसार, व अरब सिंध काबीज करनात आणि सिंधवरील अरबाच्या विजयाचे परिणाम- अशा 4 विभागामध्ये माहिती केली आहे.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

महमद गझनीचे भारतावरील आक्रमण हे चौथे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये अफगानिस्तानवरील मुस्लिम नियंत्रण, महमद गझनी (इ.स 996-1030), व महमुदाच्या मोहिमांचे उद्दीष्ट आणि महमुदाच्या आक्रमणाचे परिणाम अशा या ४ विभागामध्ये त्याची माहिती केली आहे.

महमद घोरी (इ.स 1173 - 1206) हे पाचवे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये अफगानिस्तान भारतापासून अलग होते, महमद घोरी भारतावर आक्रमण करतो, महमद घोरीचे चरित्र आणि व्यक्तिमत्व, मुस्लिमांच्या विजयाची कारणे, अशा ४ विभागांमध्ये त्याची माहिती दिली आहे.

मुस्लिम सत्तेची प्रस्थापना (इ.स 1206 - 1290) हे सहावे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये कुतुबुद्दीन ऐबक, शामसुद्दीन इल्तुतमिश (इ.स 1211 - 1235) इल्तुतमिशचे उत्तराधिकारी चालीसी, गयासुद्दीन बलबन (इ.स 1266-86) गुलाम घराण्याचा शेवट आणि त्याची कामगिरी - अशा या प्रकरणाची माहिती ५ विभागामध्ये केली आहे.

खिलजी घराणे (इ.स 1290 - 1320) हे सातवे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये जलालुद्दीन फिरोज (इ.स 1290-96), अल्लाउद्दीन खिलजी (इ.स 1296 - 1316), अल्लाउद्दीनचे साम्राज्य, मलिक काफूर आणि दक्षिणेतिल विजय (इ.स 1306-12), मंगोलांची आक्रमणे वायव्य सीमेविषयीचे धोरण अल्लाउद्दीनच्या प्रशासकीय सुधारणा, अल्लाउद्दीनचे चारित्र्य

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

आणि व्यक्तिमत्व. अल्लाउद्दीनचे उत्तराधिकारी, अशा या प्रकरणाची माहिती ८ विभागामध्ये केली आहे.

तुघलक घराणे (इ.स 1320-1413) हे आठवे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये - गयासुद्दीन तुघलक (इ.स 1320-1325) व गयासुद्दीनचे विजय महमद-बिन-तुघलक. (इ.स 1325-51) फिरोज तुघलक (इ.स 1351-88) असे या प्रकरणाची माहिती 3 विभागामध्ये केली आहे.

दिल्ली सुलतानशाहीचे पतन - हे 9 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये, तैमुरचे आक्रमण (इ.स 1398-99), सय्यद घराणे (इ.स 1414-51) लोदी घराणे (इ.स 1451-1526). अशा या घराण्याची माहिती या 3 विभागामध्ये केली आहे.

बहामनी आणि विजयनगर राज्य - हे 10 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये बहामनी आणि विजयनगर राज्यांच्या उदयाची कारणे, विजयनगरचे साम्राज्य व बहामनी राज्य असे या प्रकरणाची माहिती 3 विभागामध्ये केली आहे.

सोळाव्या शतकाच्या आरंभीच्या भारताची परिस्थिती - हे 11 वे असून या प्रकरणामध्ये लोदी राजवटीची अधेर व निष्कर्ष असे 2 मुद्दे आहे. मुघल राज्याची स्थापना हे 12 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये मुघलांचा उदय, मुघलांच्या आगमनाचे महत्व, जहिरुद्दीन महमद बाबर, बाबरचे चरित्र आणि व्यक्तिमत्व बाबराच्या भारतावरील स्वाऱ्या, असे या

FOR EDUCATIONAL USE

प्रकरणाची माहिती ६ विभागामध्ये केली आहे.
मुघल साम्राज्याचा संकटकाळ - हे 13 वे प्रकरण असून - या प्रकरणामध्ये हुमायून - बाबराचा आयोग्य उत्तराधिकारी हा मुद्दा या प्रकरणामध्ये आहे.
सूरी घराण्याचा उदय आणि अस्त - हे 14 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये शेरशाह सूरीची पूर्वपीठिका, फरीद (शेरखान) अफगाणांचा नेता होता, शेरशाह भारताचा सम्राट (इ:स 1540-45), शेरशाह सूरीच्या प्रशासकीय सुधारणा, शेरशाह सूरीचे चरित्र आणि व्यक्तिमत्व, शेरशाह -चे उत्तराधिकारी - असे या प्रकरणाची माहिती ६ विभागामध्ये केली आहे.
मुघल साम्राज्याचा विस्तार महान अकबर - हे 15 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये अकबराला वडिलोपार्जित साम्राज्य परत मिळते, बैरामखानाचा उदय आणि अस्त अकबराच्या साम्राज्यवादी आरंभीचे विजय (इ:स 1556-1562) - अकबराचे राजपूतविषयक धोरण (इ:स 1562-1570) उत्तर भारताच्या विजयाची पूर्तता अकबराचे पश्चिम सरहद्दविषयक धोरण, दक्षिण भारतातील विजय, अशा या प्रकरणाचे 3 विभागामध्ये या मुद्द्यांचा उल्लेख केला आहे.
अकबराचे धार्मिक धोरण हे 16 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये अध्यात्मिक जागृती, महजरचे प्रकाशन, वास्तवाचे भान, दीन-इ-इलाही, असे या प्रकरणाची माहिती, 4 विभागामध्ये केले आहे.

FOR EDUCATIONAL USE

मुघल प्रशासन हे १७ वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये अकबर - मुघल शासन व्यवस्थेचा प्रणेता यामध्ये केंद्रीय शासन व्यवस्था. प्रांतिक शासन व्यवस्था, स्थानिक शासनव्यवस्था सरकार किंवा जिल्ह्यातील शासनव्यवस्था, परगण्यातील शासनव्यवस्था ग्रामीण शासन व्यवस्था - पंचायत राज - अकबराची जमीन, महसूल व्यवस्था, मनसबदारी पद्धत. अर्थात मुघलाच्या केंद्रीय नोकरीची व्यवस्था, मुघल सैन्याच्या शाखा, कायदा, न्याय-व्यवस्था आणि पोलिस व्यवस्था, अशा प्रकरणाची माहिती व काही मुद्दे आहे, व हे ७ विभागामध्ये दिली आहे.

नूर - उद्दीन जहाँगीर - हे १८ वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये - पुर्वयुल्य आणि सिंहासनारोहण, जहांगीरच्या कारकिर्दीतील प्रमुख घडामोडी व नूरजहाँन अशा या प्रकरणाची माहिती 3 विभागामध्ये आहे

शहाजहान् - हे १९ वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये - शहाजहानचे पुर्वयुल्य, शहाजहानच्या कारकिर्दीच्या सुरुवातीच्या काही घडामोडी - पोर्तुगीजांशी युद्ध, शहाजहानचे दक्षिण धोरण, अहमदनगरचा विजय - शहाजहानचे मध्य आशिया विषयक धोरण, कंदाहारचा संघर्ष, वारसायुद्धाचा संघर्ष (1657-58) मुघल साम्राज्याचे सुवर्णयुग - अशा या प्रकरणाची काही मुद्दे व माहिती. ७ विभागामध्ये केली आहे.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

औरंगजेब आलमगिरी (1658-1707) हे 20 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये औरंगजेबाचे बालपण, औरंगजेबाचे धार्मिक धोरण, इस्लामच्या नियमांचे पालन, राजदरबारातील इस्लामी वातावरण धार्मिक असहिष्णुतेचा काल, औरंगजेबाच्या धार्मिक धोरणाच्या विरोधातील उठाव, औरंगजेबाचे राजपूत धोरण, औरंगजेबाचे दक्षिण धोरण, औरंगजेबाच्या अपयशाची कारणे, अशा या प्रकरणाचे काही भाग व माहिती 6 विभागामध्ये दिली आहे.

मराठ्यांचा उदय हे 21 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये, मराठ्यांच्या उदयाची कारणे. शिवाजी राजांचे चरित्र, शिवाजी राजाचे प्रशासन, शिवाजी राजांचे चारित्र्य आणि व्यक्तिमत्व, शिवाजी राजाचे वारस आणि उत्तराधिकारी, अशा 5 विभागामध्ये माहिती दिली आहे.

शिखांचा उदय हे 22 वे प्रकरण असून या प्रकरणामध्ये, गुरूनानक, शीख धर्माचे संस्थापक, गुरू अंगद, गुरू अमरदास आणि गुरू रामदास, गुरू अर्जुनदेव (1581-1606) गुरू हरगोविंदसिंह (1606-1645), गुरू हरराय, गुरू हरकृष्ण, आणि गुरू तेगबहादूर, गुरू गोविंदसिंह (1675-1708) मुघल सम्राट आणि शीख गुरू यांचे संबंध अशा 5 विभागामध्ये या प्रकरणाची माहिती दिली आहे.

FOR EDUCATIONAL USE

मुघल साम्राज्याची अखेर हे प्रकरण 23 वे असून या प्रकरणामध्ये, औरंगजेबाचे उत्तराधिकारी सय्यद बंधूचा उदय, आणि पतन, नादिरशाहचे आक्रमण, अहमदशाह अब्दालीची भारतावरील आक्रमणे मुघल सत्तेच्या ऱ्हासानंतर उदयास आलेल्या स्वातंत्र राजवटी - अशा या 4 विभागामध्ये या प्रकरणाची माहिती दिली आहे.

मध्ययुगीन भारतीय समाज आणि संस्कृती सुलतानशाही काळातील सामाजिक वर्गीकरण हिंदू-मुस्लिम समाजातील पारस्परिक सहिष्णुता आणि आदान-प्रदान धार्मिक सुधारणा चळवळी - भक्तिमार्गी चळवळीतील प्रसिद्ध प्रचारक. मुघलकाळातील सामाजिक पुनर्गठन आणि प्रगती मध्ययुगीन भारतातील लोकसंख्या आर्थिक परिस्थिती, शिक्षण आणि साहित्य ललित कला, आणि वस्तुकला अशा, या प्रकरणाचे 8 विभागामध्ये माहिती दिली आहे.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

तसेच स्पर्धापरिक्षेची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांनाही हे पुस्तक अतिशय उपयुक्त आहे. या पुस्तकाचा उपयोग सेट-नेट परिक्षेसाठीही उपयोग केला जातो. तसेच या पुस्तकाचे लेखक जे. पी. मेहता डॉ. सरिता मेहता, यांनी हे पुस्तक लिहीले आहे. स्पर्धा परिक्षेसाठीच हे पुस्तक खुप उपयोगी आहे. तसेच पदवी व पदव्युत्तर जे परिक्षेचे विद्यार्थी आहे त्यासाठी ही उपयुक्त आहे.

याच पुस्तकाच्या शेवटी आधुनिक जगाचा इतिहास, मध्ययुगीन भारताचा इतिहास प्राचीन भारत, महाराष्ट्राचा सामाजिक-सांस्कृतिक इतिहास, महाराष्ट्राचा इतिहास, मध्ययुगीन भारत, आधुनिक जगाचा इतिहास, मध्ययुगीन भारताचा बृहत इतिहास (खंड पहिला), मध्ययुगीन भारताचा बृहत इतिहास (खंड दुसरा) मध्ययुगीन भारताचा बृहत इतिहास (खंड तिसरा) इत्यादी ही या पुस्तकाची यादी आहे.

ही पुस्तके, के. सागर पब्लिकेशन्सची असून ही पुस्तके स्पर्धा परिक्षेसाठी अतिशय उपयुक्त आहे.

मध्ययुगीन भारत हे पुस्तक मोगलशाही व राजवटीचे माहिती देणारे हे पुस्तक असून हे MPSC-व UPSC च्या स्पर्धा परिक्षेसाठी अतिशय उपयुक्त व महत्वाचे आहे.

व स्पर्धा परिक्षेसाठी तयारी करताना विद्यार्थ्यांना अडचणीचा सामना करावा लागतो हे पुस्तक केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या मुख्य परिक्षेसाठी अतिशय उपयुक्त पुस्तक आहे.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

तसेच पदवी व पदवीव्युत्तर परिक्षांचा अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांनाही हे पुस्तक उपयुक्त आहे.

Sundaram
FOR EDUCATIONAL USE

पद्मशाली शिक्षण संस्था संचलित

ए. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय, सोलापूर

हिंदी प्रकल्पसूची (वर्ष २०२१-२०२२)

अ. क.	रोल नंबर	नांव	विषय
१.	६०१	विद्या मल्लेश जिंदम	प्रयोजनमूलक हिंदी।
२.	६०२	पूजा अप्पाशा गाडेकर	जयशंकर प्रसाद व्यक्तित्व, कृतित्व।
३.	६०३	संध्या शंकर सरवदे	भगवानदास मोरवाल : व्यक्तित्व।
४.	६०६	साक्षी अंबादास भंडारी	भाषा विज्ञान।
५.	६०९	संगिता अशोक चाबुकस्वार	काव्यशास्त्र के प्रकार।
६.	६१३	अंबिका मोहन जिंदे	साहित्यशास्त्र और समालोचन।
७.	६१५	भाग्यश्री नागेश स्वामी	प्रेमचंद का जीवन।
८.	६१६	काव्या राजेश संती	स्वर यंत्र का परिचय।
९.	६१८	वरलक्ष्मी निरंजन द्यावरकोंडा	निर्गुण भक्तिधारा : कबीर।
१०.	६१९	स्नेहल संजय हंचाटे	महादेवी वर्मा व्यक्तित्व, कृतित्व।
११.	६२१	गीतेश्वरी नागभूषणम गोली	आलोचना : परिभाषा और प्रकार।
१२.	६२६	ऐश्वर्या अरूण साळुंखे	जायसी का परिचय।
१३.	६२८	पार्वती दुर्गादास पवार	रहीम का नीतिपरक काव्य।
१४.	६३८	ऐश्वर्या किसन नोरा	रामचरितमानस का परिचय।
१५.	६४१	कौसर महिबुब सुगुर	फिल्म साहित्य।
१६.	६४३	सपना काशिनाथ मरळे	सुरदास व्यक्तिव एवं कृतित्व।
१७.	६४४	पूजा तुकाराम जानगवळी	भगवानदास मोरवाल कृतित्व।
१८.	६४५	अंबिका किसन नरोळे	शकुंतिका उपन्यास सामजिक संदर्भ।
१९.	६४६	आरती अंबादास कुंदाराम	साहित्यशास्त्र और समालोचना।
२०.	६४८	सायली सुकुमार ढोले	नाटक-उद्‌भव और विकास।

Wadje R K

प्रा. डॉ. वडजे आर. के.
हिंदी विभाग प्रमुख

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM * Solapur *

डॉ. राजेंद्र ना. शेंडगे
प्राचार्य

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalava, Solapur.

Scanned by CamScanner

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Miss. Vidya mallesh jindam** Of **BA-III (Hindi)** has successfully completed the project titled **Prayojanmulak (Hindi)**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 3rd March, 2022

Place: Solapur

P. P. Joshi

Dr. Joshi Prajkta
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

TOPIC: _____ DATE: _____

पद्मशाली शिक्षण संस्था संचलित

अे. आर. बुर्ला महिला महाविद्यालय सोलापूर

हिंदी विभाग

शोध परियोजना

विषय

भगवानदास मोरवाल

शोध छात्र

विद्या मल्लेश जिंदम

बी. ए - भाग 3

मार्गदर्शक

प्रा. प्राजक्ता जोशी

अध्यक्ष हिंदी विभाग

Student Name : Vidya Mallesham Jindam
Project Title : Prayojanmulak (Hindi)

FOR EDUCATIONAL USE

A-1

TOPIC: _____ DATE: _____

का बाखूबी निर्वाह किया है। परिवार के सभी सदस्यों में आपसी प्रेम और सहयोग का वातावरण है। लेखक के लेखन में पारिवारिक जीवन का सशक्त पुट इसलिए मिलता है क्योंकि लेखक ने सदैव ही एक भरे पूरे परिवार में जीवन व्यतीत किया है, जहाँ आपसी सहयोग और प्रेम का वातावरण बना रहता है।

भगवानदास मोरवाल शिक्षा प्राप्त करने के उपरान्त नौकरी व रोजी-रोटी की तलाश में दिल्ली आ गए। लगभग सात-आठ वर्षों की लम्बी जद्दोजहद के पश्चात सफलता प्राप्त हुई। वर्ष 1987 में केन्द्रीय समाज कल्याण बोर्ड की मासिक पत्रिका 'समाज कल्याण' में सहायक निर्देशक के पद पर आसीन हुए। समाज कल्याण बोर्ड में नौकरी करने से पहले भगवानदास मोरवाल मंजुली दर्पण; मासिक पत्रिका में सहसंपादक; सुलभ-इण्डिया; मासिक में उप-संपादक के रूप में मथा 'साखी'; अनियतकालीन आदि पत्रिकाओं से जुड़े रहे। इन्होंने सात वर्षों; 1981 से 1987 तक स्वतन्त्र पत्रकारिता की। अब तक इनके विभिन्न सामाजिक, सांस्कृतिक एवं साहित्यिक विषयों पर 200 से अधिक आलेख, रिपोर्ताज, समीक्षात्मक लेख हिन्दी की सभी लब्ध-प्रतिष्ठित पत्र-पत्रिकाओं में प्रकाशित हो चुके है।

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

भगवानदास मोरवाल : एक साहित्यकार के रूप में :-

वर्तमान समय में भगवानदास मोरवाल हिन्दी तथा जगत के एक प्रसिद्ध रचनाकार हैं। वह अपने लेखन कार्य में व्यक्त हैं। उनके उसके व्यक्तित्व में सरलता है, सहजता है, सादगी है, नम्रता है, इसका प्रमाण उनसे मुलाकात के दौरान मिला। इसके साथ ही वे स्पष्टवादी भी हैं। वे उन लेखकों मे से नहीं है जो स्वयं को असाधारण साबित करने के लिए कुछ तथ्यों को छिपा जाते हैं। वे खुली किताब हैं। इसलिए स्पष्ट कहते हैं कि 'बचपन में साहित्यिक माहौल नहीं था और न ही साहित्य की कोई खास समझ थी। बस, प्रेमचन्द, और जैनेन्द्र की कुछ कहानियाँ, जो पाठ्यक्रम में लगी थी, वे ही पढ़ी थी। दिल्ली आने से पूर्व मुझे यह भी मालूम नहीं था कि 'सारिका' जैसी पत्रिका भी हिन्दी में छपती है हां, बचपन में नाम छपने की आकांक्षा से प्रेरित होकर कुछ तुकबंदियां अवश्य स्थानीय अखबारों में प्रकाशनार्थ भेजी थी। उनमें अनुभव, सूक्ष्मदृष्टि और कल्पनाशीलता का सामंजस्य है। उनके पास व्यापक अनुभव है जिसमें निरन्तर विस्तार होता रहा है। पिता का फक्कड़ाना स्वभाव और बचपन में ही शादी का होना उनके जीवन संघर्ष की वृद्धि का कारक बना किन्तु वे मानते हैं कि मेरा अच्छा लेखन इन्हीं संघर्ष पूर्ण दिनों के संचित अनुभवों का परिणाम है। लेखन भगवानदास मोरवाल के लिए महज एक शौक नहीं, बल्कि तपस्या है। उनके लिए लेखन बड़ी मेहनत और एकाग्रता का काम है। वे बाकायदा फील्ड में जाकर तथ्यों की खोज और

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

अध्ययन करते हैं। प्रामाणिकता और मार्मिकता के लिए एक-एक संवाद को दस-दस बार संशोधित करना भी उन्हें मंजूर है। अपने लेखन के बारे में वे कहते हैं, अपने प्रति निर्ममता लेखन के प्रति ईमानदारी, वैचारिक प्रतिबद्धता एवं स्पष्टता जरुरी है। क्योंकि कथा साहित्य में पाठक को भ्रम में डालने की चालाकी अधिक समय तक नहीं चल सकती है। इसी ईमानदारी और प्रतिबद्धता का परिणाम है कि वे अपने लेखन व रचनाओं से हिन्दी कथा साहित्य में अपना स्थान बना चुके है।

उपन्यास :-

भगवानदास मोरवाल ने कविता को अपने अनुकूल नही पाया। कहानियों ने उन्हें नाम दिया और उपन्यासो ने उन्हे प्रसिद्धी दिलवाई। उनके अब तक पाँच उपन्यास प्रकाशित हो चुके है :-

① 'काला पहाड़' ; 1999
② 'बाबल तेरा देस में' 2004
③ 'रेत' 2011
④ 'नरक मसीहा' 2014
⑤ 'हलाला' 2016

① 'काला पहाड़' - 'बाबल तेरा देस में'

'काला पहाड़' और 'बाबल तेरा देस में' दोनों उपन्यास शैक्षिक, आर्थिक और सामाजिक दृष्टि से पिछड़े हुए मेवात क्षेत्र के समाज और उसकी

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

संस्कृति का जीता जागता अर्थना है। शंभू गुप्त का कहना है कि 'काला पहाड़' और 'बाबल तेरा देस में' इन दोनो उपन्यासो में मेवात का न केवल वर्तमान यथार्थ उभरता है बल्कि अतीत का काला-सफेद वृतान्त भी भरपूर उजागर हुआ है। लेखक की निगाह यहा केवल समय पर नही, संवेदना पर भी है। समय और संवेदना दोनों मिलकर मेवात की एक मुकम्मल और प्रामाणिक तस्वीर पेश करते है। इस प्रकार इन दोनों उपन्यासों में लेखक ने 'मेव' समाज को उठाया है।

★ 'रेत' :-

भगवानदास मोरवाल का तिसरा उपन्यास 'रेत' है जो मेवात से भिन्न पृष्ठभूमि पर आधारित है। यह उपन्यास एक अपराधी जनजाती 'कुंजर' पर आधारित है। वर्षो तक अपराधिक जनजाति अधिनियम के तहत अनुसूचित कुंजर समुदाय के जीवन को लेकर लिखा गया यह उपन्यास कुंजरों के गाँव गाजूकी पर आधारित है, जिसमें वहाँ की स्त्रियों की व्यथा कथा का वर्णन किया गया है।

★ 'नरक मसीहा' :-

मोरवान के चौथे उपन्यास का नाम है 'नरक मसीहा'। जो देश में तेजी से पनप रही एन जी ओ संस्कृति अर्थात् देश में फैल रहे गैर सरकारी संगठनो के वास्तविक स्वरुप को पेश करता है। उपन्यास में गैर सरकारी संगठनो के कार्यों तथा उनके प्रभाव को

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

परिप्रेक्ष्य में देख व जानकर ,उसके उन कड़ु सत्यों से पाठक का साक्षात्कार करना है ,जिसे वह जानता नहीं है।

★ कहानी संग्रह :-

भगवानदास मोरवाल अब तक लगभग चार दर्जन कहानियां लिख चुके हैं ,जो पांच कहानी संग्रहों में प्रकाशित हो चुकी हैं। 'सिला हुआ आदमी' 1986 'सूर्यास्त से पहले' 1990, 'अस्सी मॉस्ट उर्फ सूबेदार' 1994 'सिढ़ियाँ ,माँ और उसका देवता' 2008, 'लक्ष्मण रेखा' 2010 , ये पांच कहानी संग्रह उनके प्रकाशित हो चुके हैं।

अपने पहले कहानि संग्रह 'सिला हुआ आदमी' 1986 के बारे में भगवानदास मोरवाल को आपत्ति है। 'लक्ष्मण रेखा' 2010 कहानी संग्रह की भूमिका में उनका कहना कि 'सूर्यास्त से पहले' को मैं अपना पहला कहानी संग्रह मानता हूँ। हालांकि प्रकाशन के लिहाज से मेरा पहला संग्रह 'सिला हुआ आदमी' है। किन्तु इसमें सम्मिलित कहानियों को 'कहानी' कहने में मुझे सन्देह और संकोच होता है। सन्देह इस अर्थ में कि शिल्प बल्कि कहीं कहानी की उन शर्तों और कसौटियों पर ये खरी नहीं उतरती हैं, जिनसे एक कहानी का मूल्यांकन होता है। उन्होंने अपने कहानी संग्रह 'सूर्यास्त से पहले' की सभी कहानियों को 2010 में प्रकाशित 'लक्ष्मण रेखा' कहानी संग्रह में सम्मिलित कर दिया है। इस प्रकार 'सूर्यास्त से पहले' कहानी संग्रह की समस्त कहानियां 'लक्ष्मण रेखा' कहानी संग्रह में दर्ज हैं और इस तरह भगवानदास मोरवाल के तीन संग्रहों 'अस्सी मॉस्ट उर्फ सूबेदार', सिढ़ियां ,माँ और उसका देवता', तथा 'लक्ष्मण रेखा' की ही हम बात करेंगे।

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

बड़े सशक्त ढंग से अभिव्यक्ति मिली है।

★ 'हलाला' :-

उनका पाँचवा उपन्यास 'हलाला' की पृष्ठभूमि भी मेवात है। इस्लाम धर्म में प्रचलित हलाला प्रथा पर आधारित इस उपन्यास में धर्म की आड़ में स्त्री के शोषण की गाथा है।

★ भगवानदास मोरवाल की रचनाओं में समाजशास्त्रीय सन्दर्भ:-

भगवानदास मोरवाल अपनी रचनाओं में जिस समाज की भी बाते करते हैं, उन्होंने उस समाज के प्रत्येक पहलू को उजागर किया है। उस समाज के सभी पक्षो, मूल्यों, संस्कृति, परिवर्तन तथा समस्याओं आदि सभी का वर्णन यथार्थ रूप में किया है। उनकी रचनाओं में उनका समाज सापेक्ष दृष्टिकोण उभर कर सामने आता है। भगवानदास मोरवाल अपनी रचना प्रक्रिया के दृष्टिकोण के बारे में कहते है कि 'अपनी रचनाओं को लिखने के लिए मैं शोधपरक प्रविधियों का सहारा लेता हूँ। इनमें सबसे महत्वपूर्ण है सम्बन्धित समाज या समुदाय के सामाजिक, आर्थिक, ऐतिहासिक और रोजमर्रा के क्रिया-कलापों और पक्षों का समाजशास्त्रीय अध्ययन। मुझे लगता है कि एक लेखक को सबसे पहले एक समाजशास्त्री के साथ-साथ मानवशास्त्री भी होना चाहिए। सम्बन्धित समाज या समुदाय की उसे विशद और गहरी समझ होनी चाहिए। क्योंकि एक कथाकार का काम केवल कथासार कहना नहीं होता बल्कि सम्बन्धित समाज या समुदाय के सामाजिक, ऐतिहासिक और दूसरे सन्दर्भो को वर्तमान

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

परिवेश, समाज और भगवानदास मोरवाल :-

समाज का निर्माण व्यक्ति से होता है। व्यक्ति समाज की सबसे छोटी इकाई है। व्यक्ति से परिवार बनता है और परिवार से समाज बनता है। समाजशास्त्र में समाज को इस तरह परिभाषित किया गया है कि व्यक्तियों के समूह को समाज नहीं बल्कि सामाजिक सम्बन्धों के जाल को समाज कहते हैं। जब दो या दो से अधिक व्यक्ति आपस में मिलते हैं तो उनमें क्रिया - प्रतिक्रिया होती है तथा वे एक दूसरे को प्रभावित करते हैं। परिणाम स्वरूप उनमें सम्बन्ध कायम होते हैं, इन्हीं सम्बन्धों से धीरे - धीरे समाज बनता है। समाज के विकास की प्रक्रिया तथा उसकी गतिविधियाँ साहित्य की समस्त विधाओं में प्रतिबिम्बित होती रही हैं। समाज के प्रत्येक पक्ष का उल्लेख साहित्य मे होता है।

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

में जन्में बच्चो को करना पड़ता है। गाँव में ही विद्यालय होने के कारण हायर सैकण्डरी तक शिक्षा बिना विघन के पूरी हो गई। लेकिन कॉलेज के दिनों में बेहद कठिनाइयों का विशेषकर आर्थिक कठिनाइयों का सामना करना पड़ा। हर महीने फीस और बस-पास के पैसो के लिए जो कि उन दिनो; 1978-81 आज की दृष्टि से मामूली से बस के किराए जितनी थी, परिवार से माँगते हुए मशक्कत करनी पड़ती थी। मोखाल कहते हैं कि माँ का सहयोग नही होता तो शायद स्नातक करना मुश्किल हो जाता। पिता को पढ़ाई लिखाई से मतलब नहीं था। आर्थिक कठिनाइयों का आलम यह था कि बी.ए अन्तिम वर्ष में तो हिन्दी विषय की आठ दस रुपये की पुस्तक भी नहीं थी।

भगवानदास मोरवाल का विवाह बाल्यावस्था में हो गया था। क्योंकि मेवात अँचल में उस समय बाल-विवाह का चलन था, इसलिए लेखक का विवाह 1977 में गुड़गांव में रहने वाली सुनीता नामक लड़की से हुआ, तब वह दसवी कक्षा में पढ़ते थे। इनकी पत्नी पढ़ी लिखी नही है, परन्तु एक कुशल गृहिणी के सारे गुण उनमें मौजूद है। अपने पति के हर सुख-दुःख में वे उनके साथ रहती है। एक प्रकार से उनको लेखक की शक्ति ही कहा जा सकता है। भले ही श्रीमति सुनिता स्वयं पढ़ी लिखी नही है परन्तु उनकी इच्छा थी उनके बच्चे खूब पढ़े। भगवानदास मोरवाल के एक बेटा और एक बेटी है। बेटे ने एम.सी.ए की पढ़ाई पूरी की है और बेटी ने जवाहरलाल नेहरू विश्वविद्यालय दिल्ली से हिन्दी साहित्य में पी.एच.डी की है। भगवानदास मोरवाल एक पारिवारिक व्यक्ति हैं, उन्होंने अपने परिवार की सारी जिम्मेदारियों

TOPIC: _____ DATE: _____

जन्म एवं पारिवारिक पृष्ठभूमि :-

भगवानदास मोरवाल आधुनिक हिन्दी कथा साहित्य के एक उभरते हुए रचनाकार हैं, जिन्होंने अपनी रचनाओं में हरियाणा की संस्कृति और लोक जीवन को अनेक रूपों में सशक्त अभिव्यक्ति प्रदान की है। उनका जन्म हरियाणा के अत्यन्त पिछड़े एवं उपेक्षित क्षेत्र मेवात के छोटे से कस्बे नगीना में 23 जनवरी 1960 को एक मजदूर परिवार में हुआ। उनके पिता का नाम मंगतूराम तथा माता का नाम कलावती था। माता कलावती जिनका निधन 1996 में हो चुका है आभावों से जूझते परिवार को संभाले रही, जबकि पिता मंगतूराम का अपने परिवार व बच्चों की ओर कोई विशेष ध्यान नहीं था। न ही उनकी इस बात में कोई विशेष रुचि थी की उनके बच्चे पढ़े। यही कारण है कि मोरवाल के बड़े भाई मनोहर लाल मात्र सातवीं कक्षा तक ही पढ़ पाए और छोटे भाई सुभाषचन्द्र मैट्रिक तक ही पढ़ाई कर सके। केवल भगवानदास मोरवाल ही अपनी पढ़ाई पूरी कर पाए। पढ़ाई जारी रखने में लेखक की माँ की भूमिका सराहनीय रही क्योंकि उनकी माता ने पढ़ाई के दौरान हमेशा उनका साथ दिया।

तमाम विपरित परिस्थितियों और आभावों से जूझते हुए भगवानदास मोरवाल ने अपनी प्रारम्भिक शिक्षा राजकीय उच्च माध्यमिक विद्यालय, नगीना से प्राप्त की तथा यासीन मेव डिग्री कॉलेज, नूह से स्नातक किया। उन्होंने एम. ए हिंदी एवं पत्रकारिका डिप्लोमा राजस्थान विश्वविद्यालय, जयपुर से भागते दौड़ते पूरा किया। विद्यार्थी जीवन में उन्हें उन सभी मुश्किलों का सामना करना पड़ा जिनका सामना प्राय: एक मजदूर परिवार

· FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC: _____ DATE: _____

प्रस्तावना :-

किसी भी साहित्यकार के साहित्य को समझने के लिए उसके व्यक्तित्व को समझना आवश्यक है क्योंकि साहित्यकार का व्यक्तित्व ही वह आधार होता है, जिस पर रचना अपना आकार ग्रहण करती है। रचना की जीवन्तता भी लेखक के व्यक्तित्व से प्राप्त होती है। इस दृष्टि से रचनाकार के व्यक्तित्व का उसकी विशेषताओं का प्रस्तुतिकरण तथा मूल्यांकन महत्त्व-पूर्ण और अपेक्षित होता है। साहित्यकार अपने आप में जो कुछ होता है और जो कुछ वह समाज से ग्रहण करता है, दोनों को मिलाकर ही उसके व्यक्तित्व का निर्माण होता है।

इस प्रकार किसी भी रचनाकार के साहित्य को समझने के लिए उसके व्यक्तित्व, सामाजिक तथा पृष्ठभूमि को जानना बहुत आवश्यक है क्योंकि वही व्यक्तित्व उसके कृतित्व को आधार प्रदान करता है।

FOR EDUCATIONAL USE

Page No. Date :

पद्मशाली शिक्षण संस्था संचलित

अे. आर. बुर्ला महिला महाविद्यालय सोलापुर

हिंदी विभाग

शोध परियोजना

विषय

ध्वनीयंत्र और उसकी कार्यप्रणाली

शोध छात्र

संध्या शंकर सरवदे

बी.ए – भाग 3

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ.राजेंद्र वडजे

Student Name : Sandhya Shankar Sarvde
Project Name : Dhwani aur uski Karypranali

colors

Page No. Date :

* ध्वनि-विज्ञान *

ध्वनि के अध्ययन से सम्बन्धित शास्त्र या विज्ञान ध्वनि विज्ञान कहलाता है। अँग्रेजी में ध्वनि विज्ञान के लिए फोनेटिक्स और फोनेलॉजि शब्द प्रयुक्त होते है। इनमें Phone का अर्थ ध्वनि है तथा 'टिक्स' और 'लॉजि' का अर्थ शास्त्र या विज्ञान है। फोनेटिक्स में भाषा, ध्वनि, ध्वनियों को उत्पन्न करनेवाले अंग, ध्वनियों का वर्गीकरण और उसके स्वरूप का सैद्धान्तिक अध्ययन रहता है। इस प्रकार फोनेटिक्स ध्वनि के अध्ययन का सामान्य विज्ञान है। यह अपने अध्ययन के लिए संसार की समस्त भाषाओं से सामग्री लेता है। फोनोलॉजि का सम्बन्ध भाषा विशेष से होता है। इसमें किसी भाषा या बोली विशेष की ध्वनियों पर विचार करते है।

संस्कृत में ध्वनि-विज्ञान को पहले ध्वनि-शिक्षा कहा जाता था। हिंदी में फोनेटिक्स के लिए ध्वनि-तत्व, ध्वनि-शिक्षा, ध्वनि-विचार, ध्वनि-शास्त्र, वर्ण-विज्ञान, ध्वनि-विज्ञान तथा फोनोलॉजि के लिए ध्वनि-विकार, वर्ण-विचार, ध्वनि-विचार आदि नाम दिए जाते है। ऊपर बताया जा चुका है कि फोनेटिक्स और फोनोलॉजि के अर्थ में अधिकांश विद्वान विशेष अंतर नही मानते। अतः दोनों के लिए ध्वनि-विज्ञान ही एकरूपता की दृष्टि से नाम देना उचित होगा।

ध्वनि के अर्थ को लेकर डॉ. भोलानाथ तिवारी जी ने कहा है- वैज्ञानिक दृष्टि से ध्वनि वायु मंडलीय दबाव में होनेवाले उतार-चढाव का नाम है। प्रस्तुत परिभाषा ध्वनि के व्यापक अर्थ को स्पष्ट करती है। मानव जिसके द्वारा बोलता है या जो वायु मुख-विवर से निकलकर वागेंद्रिय के द्वारा कुछ वाणी प्रकट करती है उसे ध्वनि कहा जाता है। वायु की विशिष्ट कंपनात्मक गती द्वारा उपलब्ध श्रोतेंद्रिय के अनुभव को ध्वनि कहते है।

Page No. Date :

* ध्वनियंत्र *

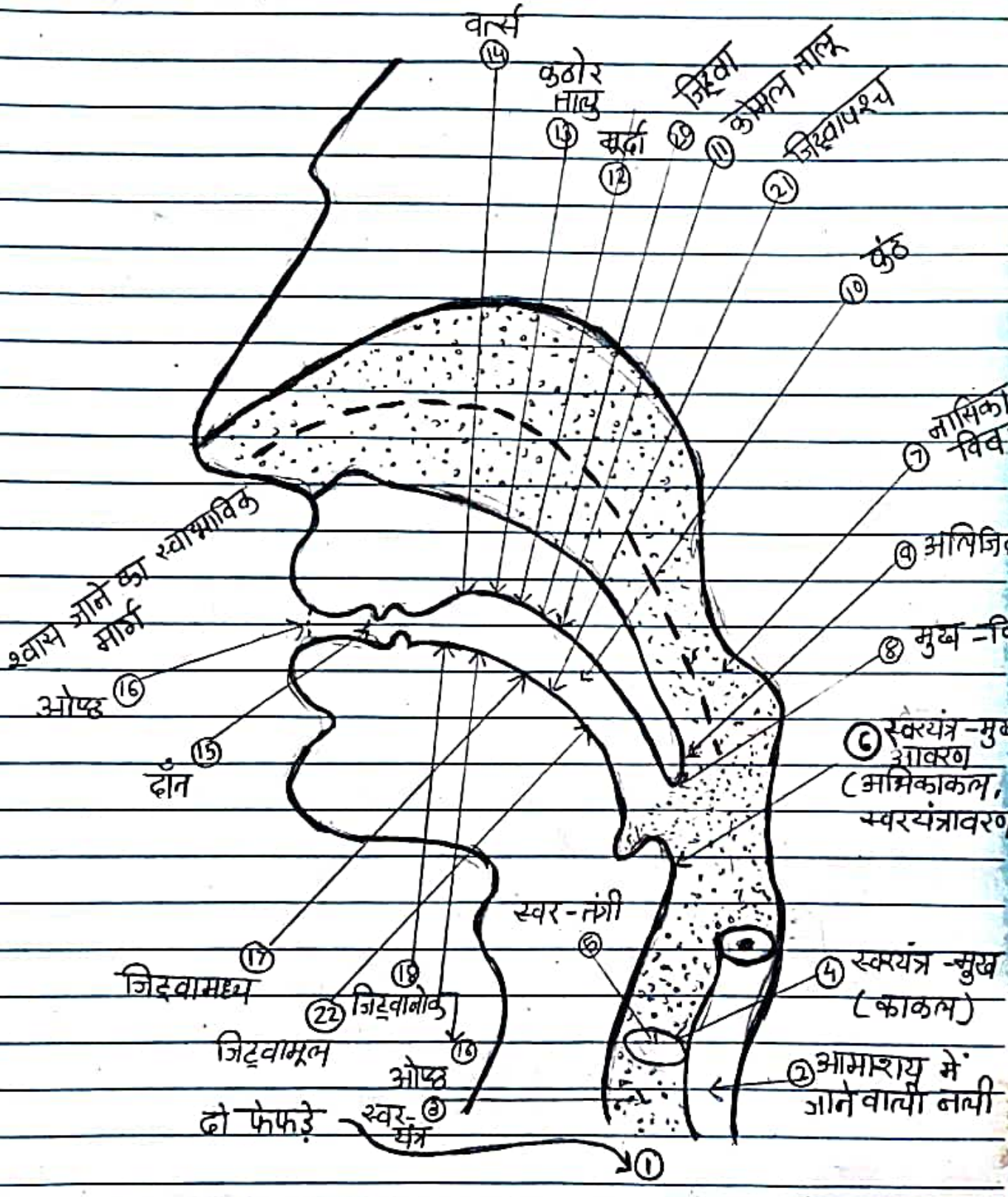

Page No. Date :

* ध्वनियंत्र और उसकी कार्यप्रणाली :-

मानव शरीर के जिन अवयव से ध्वनि की उत्पत्ति होती है। उन अवयव के समुदाय को ध्वनियंत्र या वाग्यंत्र भी कहते है। ध्वनियंत्र की उत्पत्ति के साथ-साथ उनके उच्चारण में भी इन समस्त अवयवों का संयोग रहता है। इन प्रक्रिया में ध्वनि उच्चारण के प्रमुख अवयव निम्न स्वरूप है।

① फेफड़े :-

फेफड़े हमारे शरीर का दूसरा अंग है। हमारे शरीर को अन्न, जल, और पोषक तत्वों को जरूरत होती है। उसी तरह शुद्ध ऑक्सीजन भी हमारे लिए जरूरी है। फेफड़ों में श्वास नि:श्वास प्रक्रिया चलती रहती है। श्वास अर्थात प्राणवायु (ऑक्सीजन) को अंदर लेना और प्रश्वास अंदर की दूषित वायु को बाहर निकालना यह प्रक्रिया चलती रहती है। हम सांस के बिना जीवित नहीं रह सकते और फेफड़े ही हमारी सांस क्रिया को पूर्ण रूप से चलाते है।

② भोजन-नलिका :-

भोजन नलिका का स्थान श्वास नलिका के पास होता है। इसी के द्वारा भोजन अमाशय (जठर) तक पहुँचाया जाता है। श्वास नलिका और भोजननली एक पतली दिवार के द्वारा अलग कर दी गई है। प्रकृति ने इसी कारण भोजन नलिका के द्वारा पर एक आवरण लगा दिया है। जो भोजन निगलने समय श्वासनलिका के मुख को बंद कर देता है और भोजन नली खुली जाती है, जिससे भोजन सीधा अमाशय तक पहुँचता है।

Page No. Date :

③ स्वर-यंत्र :-

श्वास-नलिका के ऊपरी भाग में अभिकाकल से कुछ नीचे ध्वनि उत्पन्न करने वाला प्रधान अवयव होता है जिसे ध्वनि-यंत्र या स्वरयंत्र कहते हैं। बाहर गले में जो उभरी घाँटी दिखाई पड़ती है, वह यही है। स्वर-यंत्र में पतली झिल्ली के बने दो लचीले परदे या कपाट होते हैं जिन्हे स्वर-तंत्री या स्वर-रज्जु कहते हैं। स्वर-यंत्र की प्रमुख भूमिका रहती है।

④ स्वर-तंत्र :-

स्वर-तंत्र में झिल्ली के बने हुए कुछ लचिले पर्दे होते हैं, उनमें कंपन होने पर अनेक ध्वनियाँ निर्माण होते हैं। उसे स्वरतंत्र कहा जाता है। पाश्चात्य विद्वान प्रो. नेगस स्वरतंत्र के बारे में कहते हैं कि यह एकतंत्र ही है। जिसने मानव को भाषा देकर उसे मानव की श्रेणी में रखा है। फेफड़े में जानेवाली श्वास और फेफड़ो से बाहर आनेवाली निष्प्राण वायु स्वरतंत्र के मध्य से आती जाती है। विभिन्न ध्वनि के उत्पादन में स्वर की अनेक परिस्थितीयाँ बन जाती है। उदा- स्वरतंत्री सिमट जाती है, तब मधोमा ध्वनियाँ उत्पन्न होती है।

⑤ काकल :-

स्वरतंत्र के झिल्ली के परदों के बीच में जो भाग खुला रहता है उसे काकल या स्वरयंत्रावरण कहते हैं। प्राचीन काल में इसे कंठनाम दिया है। संगीत दर्पन में इसे शरीर-वीणा नाम दिया है। काकल के द्वारा वायु आती और जाती है। यह आवश्यकतानुसार सिकुड़ना और फैलना है। यह कंठद्वार विभिन्न मात्रा में खुला और बंद रह सकता है।

colors

से लेकर कोमलतालु तक मुखविवर के ऊपरी भाग में फैला हुआ है। यह वागयंत्र का स्थिर भाग है। कठोर तालु से तालव्य ध्वनियाँ उत्पन्न होती है।
उदा – च, छ, ज, झ आदि।

(14) वर्त्स :–
ऊपर के दाँतो के मूल से कठोर तालु के प्रारंभ तक का विस्तृत उभरा हुआ भाग वर्त्स कहलाता है। जिह्वा के विभिन्न भाग इसका स्पर्श करके ध्वनि उत्पन्न करके सहायक होते है।

(15) दाँत :–
ध्वनि की सृष्टी में ऊपर की पंक्ति के सामने वाले दाँत विशेष रूप से व्यवहार में लाये जाते है। ये दाँत नीचे के ओठ और जिह्वा की नोंक के साथ मिलकर ध्वनि उत्पन्न करते है।

(16) ओष्ठ :–
मुखविवर के द्वारा में दाँतो की पंक्ति को ढँकनेवाले अवयवयों को ओष्ठ कहा जाता है। यह ध्वनी यंत्र का सबसे बाहरी भाग है। ध्वनी उत्पन्न करने के कार्य में दोनों ओठों मे से नीचे केवल ओठ भी अधिक सक्रिय रहते है। ध्वनियों के उच्चारण में ओठों की स्थिती सामान्यत: तीन प्रकार की होती है।
(1) उदासीन स्थिती
(2) पूर्ण गोलाकार स्थिती
(3) पूर्ण विस्तृत स्थिती
ओष्ठ से उत्पन्न ध्वनियों को ओष्ठ ध्वनियाँ कहा जाता है।
उदा – प, फ, ब, भ, म

Page No. Date :

(20) जिह्वा :-

ध्वनिनिर्माण में जिह्वा का स्थान सबसे अधिक महत्वपूर्ण है। भाषण क्रिया में इसकी प्रधानता होने के कारण इसे भाषणयन्त्र का प्रमुख अंग माना जाता है। भाषणतत्व के क्षेत्र में जिह्वा का प्राधान्य है। मुखविवर के मध्य में जिह्वा होती है। जो साधारण: ढिलीढाली होकर नीचे के ओर पड़ती है। बोलते समय वायु रोकने के लिए इसका उपयोग किया जाता है। ध्वनि उच्चारण में भी महत्वपूर्ण अवयव है। जिह्वा ओठो से लेकर कठोर तालु के अंत के प्रत्येक स्थान को स्पर्श कर सकती है। कोमल और लचकार होने के कारण यह सहज रूप में आगे-पीछे ऊपर-नीचे तथा इधर-उधर हो सकती है। रचना के आधार पर जिह्वा को पाँच भागों मे विभाजित किया जा सकता है। (1) जिह्वा नोक (2) जिह्वाग्र (3) जिह्वामध्य (4) जिह्वापश्च (5) जिह्वामूल

(21) जिह्वापश्च :-

जिह्वाग्र के उत्त डेढ़ इंच के बाद जो शेष भाग है उसे जिह्वापश्च कहा जाता है। ध्वनि-उत्पादन में ~~यह विभाग~~ इसका व्यवहार निम्न प्रकार किया जा सकता है।

(1) फेफड़ों से निकलने वाली हवा को मुखरन्ध्र मे विभिन्न रूपों में प्रभावित करके उ, ओ आदि ध्वनियों के उत्पादन में यह विभाग सहायक होता है।

(2) जिह्वापश्च कोमलतालु और कौवा के साथ मिलकर विभिन्न ध्वनियाँ के उत्पादन में सहायक होता है। हिंदी 'क' और ऊर्दू काफ़ ध्वनियाँ क्रमश: इसी प्रकार की है।

Page No. Date :

(17) जिह्वामध्य :-

यह जिह्वाग्र और जिह्वापश्च्य के मध्य का भाग है। यह कठोरतालु के ग्रंथिस्थल के नीचे का स्थान है। जिह्वामध्य के द्वारा मध्य स्वर या केंद्रिय स्वरों का उच्चारण होता है। ऐसी ध्वनि यूँ अंग्रेजी तथा जर्मन में मिलती है।

(18) जिह्वानोक :-

जिह्वा के सबसे आगे के चुकीले भाग को जिह्वा-नोक कहा जाता है। जिह्वा का यह अंश सबसे अधिक गतिशील होता है। अनेक प्रकार की ध्वनियों विशेषत: आ, इ, आदि स्वरों के उच्चारण में जिह्वानोक उदासीन भी रहती है। ऊपर की पंक्ति के सामने वाले दाँतों को स्पर्श करती हुई त, थ, आदि ध्वनियों के उच्चारण में सहायक होती है। फेफड़ों से निकलने वाली हवा द्वारा विताड़ित होकर यह एकाधिक बार जोर से हिल कर उच्चारण में सहायक होती है। जिह्वा की नोक पीछे की ओर ऊपर को मुड़ती हुई रहकर मूर्धन्य ध्वनियों के उच्चारण में सहायक करती है। यह हिंदी ट, ठ में पाई जाती है।

(19) जिह्वाग्र :-

मुखस्थ में निष्क्रिय अवस्था में रहने समय जिह्वा का जो भाग कठोरतालु के विपरित रहता है, उसको जिह्वा कहा जाता है। यह भाग जिह्वा फलक के अंत से लेकर लगभग डेढ़ इंच तक लम्बा होता है। इस विभाग की सहायता से उत्पादन होनेवाली ध्वनियों को मुख्यत: तालव्य कहा जाता है। यह भाग तालु में पहुँचकर वायु को पुरी तरह से रोक देता है।

Page No. Date :

(10) कंठ :-
कोमलतालु के नीचे तथा काकल के ऊपर स्थित अवयवों को कंठ कहते है। समस्त क, ख, ग, घ, ङ जैसी कंठ ध्वनियाँ यहाँ से उच्चारित होती है।

(11) कोमलतालु :-
जहाँ कठोरतालु का अंत है, वहीं कोमलतालु प्रारंभ है। वह भाग एक कोमल मांसखण्ड-सा प्रतीत होता है। यह कोमलतालु ऊपर नीचे हो सकता है। कोमलतालु वाग्यन्त्र का एक महत्वपूर्ण विभाग है। यह मुखरन्ध्र और नासारन्ध्र के बीच में किवाड़ का काम करता है। क, ग, आ, इ आदि ध्वनियों के उच्चारण में यह कोमलतालु ऊपर उठकर नासारन्ध्र मार्ग को बंद कर देता है। यह अवयव उच्चारण स्थान भी है और उच्चारण सहायक भी है। ध्वनियंत्र का यह महत्वपूर्ण भाग होता है, यह अवयव मुखविवर और नासिका विवर के मध्य ढक्कन के समान कार्य करता है, इस में से ध्वनियाँ उत्पन्न होती है।

(12) मुर्धा :-
ऊपर की दंत पंक्ती के पास तथा कठोरतालु के अंत में स्थित मुख के उभरे भाग को मुर्धा कहते है। यह कठोरतालु के पीछे अंतिम भाग है। 'ट' वर्ग की ध्वनियाँ इसी स्थान से उच्चारित होती है।

(13) कठोरतालु :-
यह तालु का मध्य भाग होता है। यह अस्थिमय होने के कारण कठोरतालु कहलाता है। कठोरतालु वर्तुलाकार होता है। यह वर्त्स

Page No. Date :

⑥ अभिकाकल :-

श्वासनलिका के ऊपर जो आवरण के रूप में छोटा जीभ के आकार का मनचला भाग है, उसे अभिकाकल या स्वरयंत्र मुख्य आवरण कहा जाता है। यह स्वरयंत्र ऊपर का आवरण होता है; जब भोजन या पानी मुख के मार्ग से भोजन नलिका के पास आता है, तब यह अभिकाकल तुरंत नीचे झुककर श्वासननलिका बंद कर देता है और भोजन या पानी आगे सरककर भोजननली में चला जाता है।

⑦ नासिका-विवर :-

मुख के उपरवाला भाग नासिका-विवर कहलाता है। अनुनासिक ध्वनियाँ यही से उच्चारित होती है।
उदा - आँगन, चाँद, चाँदनी, आँचल, यहाँ, वहाँ आदि।

⑧ मुखविवर :-

मुखविवर में कोमलतालु, तालु, कठोरतालु, वर्त्स, जिह्वा, दाँत आदि अवयव होते है, अलिजिह्वा के एक ओर मुखविवर एवं दूसरी ओर नासिकाविवर होता है।

⑨ अलिजिह्वा या कौआ :-

अलिजिह्वा या कौआ कोमलतालु का अंतिम भाग है। यह एक छोटा-सा गोलाकार लटकता हुआ मांसपिण्ड होता है। साधारण भाषा में इसे कौआ कहते हैं। कोमलतालु से संलग्न यह ऊपर नीचे होता है। और ध्वनिउत्पादन में विभिन्न रूपों मे सहायक होता है।

Page No. Date :

(22) जिह्वामूल :-

जिह्वा के कुल्ल शेष पंचम भाग को जिह्वामूल कहते है। जो कंठ से जुड़ा होता है।

(23) श्वासनलिका :-

ध्वनि उच्चारण मे सहायता करनेवाला दूसरा अवयव है-श्वासनलिका। इस नलिका द्वारा बाहर की वायु को फेफड़ों तक पहुँचाया जाता है। श्वासनलिका के बाहर आनेवाली इस वायु से ही ध्वनियाँ उत्पन्न होती है।

पद्मशाली शिक्षण संस्था संचालित

ए. आर . बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय, सोलापूर

मराठी विभाग

२०२१-२२

मराठी विभाग: संशोधन प्रकल्प

मार्गदर्शक

डॉ. कविता मुरुमकर

प्रा. विनोद लंकेश्वर

प्रा.डॉ. स्मिता ढावरे

प्रा. सोनकांबळे

ए. आर . बुर्ला महिला वरिष्ठ महविद्यालय, सोलापूर

मराठी विभाग, संशोधन प्रकल्प

डॉ. कविता मुरुमकर, प्रा. विनोद लंकेश्वर, प्रा.डॉ.ढावरे, प्रा. सोनकांबळे

वर्ग .बी.ए.. भाग-१

अ. क्र.	विद्यार्थीनीचे नाव	रोल नं.	प्रकल्पाचे नाव
१	वैष्णवी लीलाधर सामल	८	मराठी काव्यपरंपरा: संत कविता
२	श्रृतिका नरसप्पा गडगी	१४	संत काव्यपरंपरा: स्त्री लिखित कविता
३	सोनाली कालिदास सातपुते	१५	संत मुक्ताबाई : काव्यनिर्मिती
४	भारती संजय मुंगळे	१६	संत जनाबाई : काव्यप्रेरणा
५	वैष्णवी अंबादास गुंडला	१९	संत मुक्ताबाई : गूढ काव्यनिर्मिती
६	स्नेहा बालाजी यमपुरे	२०	केशवसुत : कवितेतील सामाजिकता
७	रूपा राजमोगली चिंता	२२	बहिणाबाई चौधरी : कवितेतीली भाषिक संवेदन
८	रेश्मा दावलसाब चन्नुर	२६	इंदिरा संत : वाड्मयीन योगदान
९	सानिया सलिम नदाफ	२७	ना. द. महानोर : निसर्ग कविता
१०	राजश्री लक्ष्मीनारायण कंदिकटला	३०	संत साहित्यातील सामाजिक परिवर्तन
११	भाग्यश्री सुभाष गवंडी	३१	जागतिकीकरण : प्रभाव आणि परिणाम
१२	अंकिता नागराज बोगय्या गारू	३५	मराठी साहित्यातील विविध चळवळी
१३	ज्योती आप्पा नडगम	३९	ग्रामीण कादंबरी : वाटचाल
१४	छाया पुंडलिक वाघे	४५	ग्रामीण कविता : वाटचाल
१५	भार्गवी प्रभाकर कोंडा	४६	नियतकालिकांचे योगदान
१६	ऋतुजा नागनाथ मोरे	५१	मुस्लिम साहित्य : योगदान
१७	वैष्णवी भारत गरजे	५२	दलित साहित्यातील आत्मभान
१८	अंकिता प्रदीप दौलताबाद	५६	मराठी कवितेतील ख्रिस्ती संवेदन

बी.ए.. भाग - २

अ. क्र.	विद्यार्थीनीचे नाव	रोल नं.	प्रकल्पाचे नाव
१	अश्विनी अंबादास सिंदम	३०८	संत कवयित्रीचे योगदान
२	अश्विनी अंबादास सिंदम	३०८	स्त्री लिखित कवितेची वाटचाल
३	वर्षाराणी भरत वासेकर	३१०	अहवाल लेखन : स्वरूप
४	वर्षाराणी भरत वासेकर	३१०	डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांचे जीवन साहित्य
५	श्रद्धा रविशेखर कोटा	३२१	शांता शेळके यांचे योगदान
६	श्रद्धा रविशेखर कोटा	३२१	संत ज्ञानेश्वर : जीवन परिचय वाड्मयीन कर्तृत्त्व
७	श्रुती संदीप कोल्हापूरे	३३६	संत एकनाथ : भारूडे
८	श्रुती संदीप कोल्हापूरे	३३६	संत नामदेव : वाड्मयीन कर्तृत्त्व
९	स्वाती गेनसिद्ध परिट	३३७	ग्रमीण कविता / शेतक-याचे जीवनदर्शन
१०	स्वाती गेनसिद्ध परिट	३३७	मराठी कवितेतील स्त्रीवाद
११	दिपाली चंद्रकांत विटकर	३४३	मराठी साहित्य आणि विविध चळवळी
१२	दिपाली चंद्रकांत विटकर	३४३	जागतिकीकरण: ग्रामीण कादंबरी
१३	पूजा मोहन चौगुले	३४५	मराठी साहित्यातील नियतकालिकाचे योगदान
१४	पूजा मोहन चौगुले	३४५	सावित्रीबाई फुले: वाड्मयीन योगदान

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

बी.ए.भाग- ३

अ. क्र.	विद्यार्थीनीचे नाव	रोल नं.	प्रकल्पाचे नाव
१	श्रावणी ना. सिंगराल	६११	मुस्लिम मराठी साहित्य प्रवाह स्वरूप आणि संकल्पना
२	श्रावणी ना. सिंगराल	६११	पंडिती काव्य :वाङ्मयीन योगदान
३	मृणाल एस. महिंद्रकर	६१७	मध्ययुगीन मराठी वाङ्मयाचा इतिहास (११०१ ते १८०० उत्तरार्ध)
४	मृणाल एस. महिंद्रकर	६१७	साहित्यशास्त्र : स्वरूप
५	अरूणा रा. बंडी	६३३	स्त्रीवादी साहित्याभ्यासाचे स्वरूप आणि व्याप्ती
६	अरूणा रा. बंडी	६३३	पंडिती वाङ्मय
७	शिवलिला ई. नरोणे	६३४	मुस्लिम मराठी साहित्य प्रवाह स्वरूप आणि संकल्पना
८	शिवलिला ई. नरोणे	६३४	शाहिरी वाङ्मय
९	श्रावणी ना. सिंगराल	६११	कविता : एक वाङ्मय प्रकार
१०	मृणाल एस. महिंद्रकर	६१७	कादंबरी : एक वाङ्मय प्रकार
११	अरूणा रा. बंडी	६३३	नाटक : एक वाङ्मय प्रकार
१२	शिवलिला ई. नरोणे	६३४	भाषा विज्ञान : स्वरूप व प्रकार

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Ms. Varsharani Bharat Vasekar** Of **BA-II (Marathi)** has successfully completed the project titled **Dr. Nirmalkumar phadkule yanche jivan sahitya**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 25th March, 2022

Place: Solapur

Dr. Annie John
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali Shikshan Sanstha's

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade (2.76)'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Miss. Mrunal S. Mahindrakar** Of **BA-III(Marathi)** has successfully completed the project titled **Sahityashatra**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 20th March, 2022

Place: Solapur

Dr. Kavita Murumkar
Project Guide

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

TOPIC:- _____ DATE :- _____

महाविदयालचे नाव :- अे. आर. बुर्ला
महिला वरिष्ठ महाविद्यालय सोलापूर
विदयार्थ्यांचे नाव :- वर्षाराणी भरत वासेकर
वर्ग :- B. A. II रौल नं. 310
प्रकल्पाचे नाव :- डॉ. निर्मलकुमार
फडकुले यांचे जीवन साहित्य
मार्गदर्शक :- श्री. सोनकांबळे सर

Student Name : Varsharani Bhart Vasekar
Project Name : Dr. Nirmalkumar Fadkule yanche jivan sahitya

108
10
20/6/20

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

प्रस्तावना

शासनाच्या अभ्यासक्रमानुसार यावर्षी आम्ही डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांचे जीवन व साहित्य या विषयावर प्रकल्प करायचे ठरविले आहे. या प्रकल्पाचा मूळ उद्देश म्हणजे आम्हां विद्यार्थ्यांमध्ये लेखकाच्या साहित्याची गोडी निर्माण व्हावी आणि त्यांच्या जीवनपरिचय व्हावा.

या प्रकल्पाच्या माध्यमातून एक ज्येष्ठ विचारवंत, शेतीदार वक्ते, ललितलेखक आणि समीक्षक डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांची ओळख करून घेऊया. 'लोकहितवादी : काल आणि कर्तृत्व' हा त्यांच्या शोधप्रबंधाचा विषय होता. मराठीतूनच नव्हे तर हिंदी भाषेतूनही त्यांनी अनेक व्याख्याने दिली. वक्तृत्वाची छाप ठसठशीत मुद्रा त्यांनी श्रोत्यांच्या मनावर उमटवली. 'हिरव्या वाटा' या ललितसंग्रहास महाराष्ट्र राज्य शासनाचा पुरस्कार प्राप्त झाला. लेखक, वक्ता आणि प्राध्यापक म्हणून प्रबोधनाच्या भाष्यकाराची भूमिका त्यांनी प्रभावीपणे बजावली. १६ नोव्हेंबर २००२ त्यांच्या अमृतमहोत्सवी सोहळा साजरा झाला. या सोहळ्याचे औचित्य साधून साहित्य : सामाजिक अनुबंध हा गौरवग्रंथ त्यांचा प्रकाशित झाला.

थोडक्यातच, या प्रकल्पातून डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांचा परिचय, लेखन, जीवनकार्य आणि वाङ्मय विशेष यांचा अभ्यास करता आला.

FOR EDUCATIONAL USE

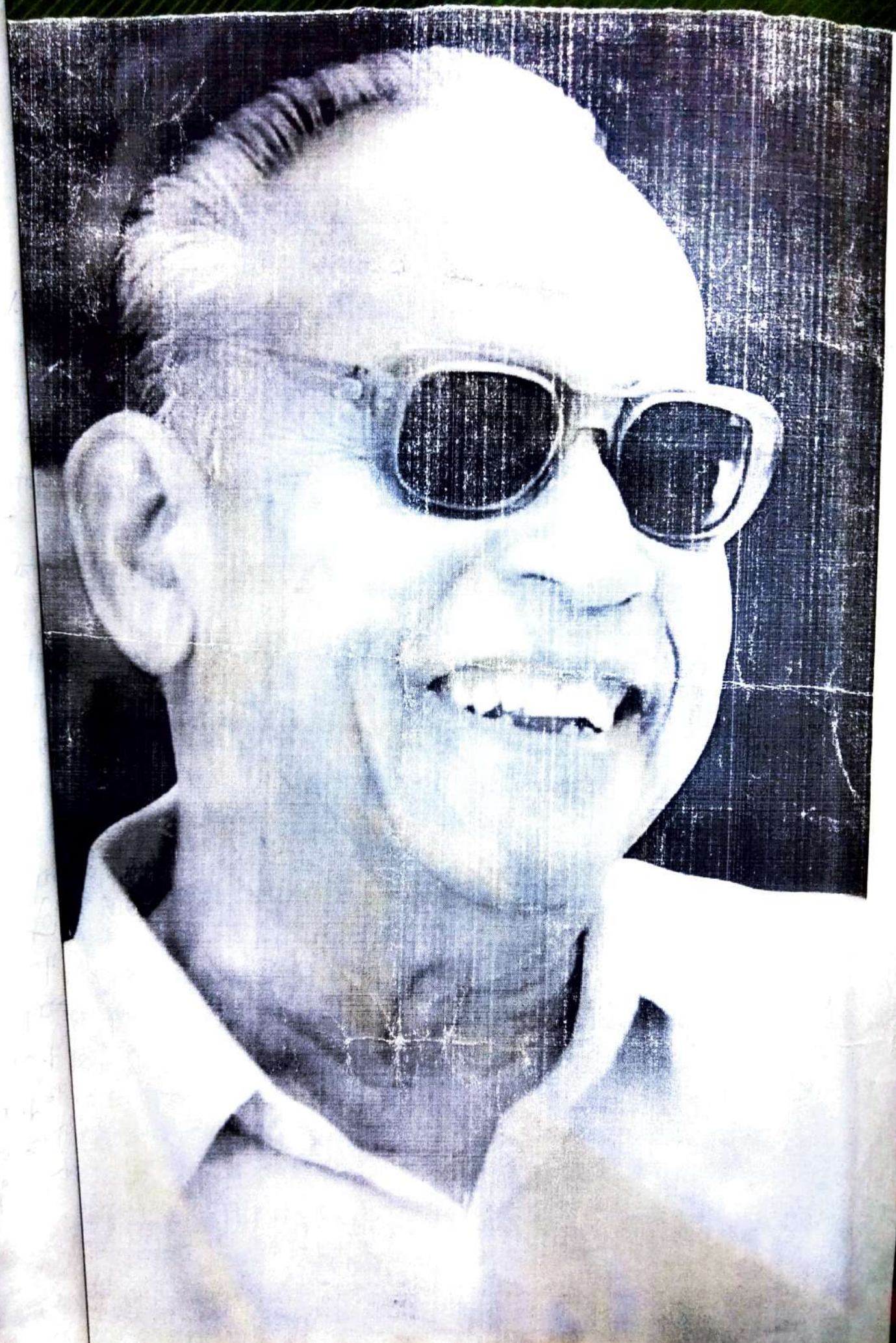

TOPIC:- _____ DATE :- _____

निर्मलकुमार जिनदास फडकुले

निर्मलकुमार फडकुले यांचा जन्म १६ नोव्हेंबर १९२८ आणि मृत्यू २८ जुलै २००६ रोजी झाला. ज्येष्ठ विचारवंत, शैलीदार वक्ते, ललितलेखक आणि समीक्षक निर्मलकुमार फडकुले याना वाणी आणि लेखणीचा वारसा घरातूनच मिळाला होता. वडिल पंडित जिनदास शास्त्री फडकुले हे संस्कृतज्ञ होते. धर्म, साहित्य आणि तत्वज्ञानावरील त्यांचे वीसहून अधिक ग्रंथ प्रकाशित आहेत. निर्मलकुमार फडकुले यांचे आजोबा पार्श्वनाथ गोपाळ फडकुले हे देखील संस्कृत पंडित होते. त्यांनीही ग्रंथलेखन केले आहे.

निर्मलकुमार फडकुले यांचे प्राथमिक शिक्षण सोलापूरातील जैन पाठशाळेत झाले. माध्यमिक शिक्षण त्यांनी मॉडेल इंग्लिश स्कूल व हरिभाई देवकरण प्रशाला, सोलापूर येथे घेतले. त्यांच्यावर शालेय वयातच संस्कृतच्या अध्ययनाचे, साहित्याचे आणि वक्तृत्व गुणांचे संस्कार झाले. त्यांच्या वडिलांच्या मार्गदर्शनामुळे त्यांच्यातील वक्ता आणि साहित्याचा अभ्यासक घडला. त्याविषयीच्या आठवणींची हृद्य नोंद त्यांच्या ललित लेखनातून पाहायला मिळते. पुणे येथील फर्ग्युसन महाविद्यालयातून बी.ए. झाले. आणि सोलापूरातील दयानंद महाविद्यालयातून त्यांनी एम.ए. चे शिक्षण घेतले. १९७० साली त्यांनी शिवाजी विद्यापीठाची पी. एच. डी. पदवी संपादन केली. 'लोकहितवादी : काल आणि कर्तृत्व' हा त्यांच्या शोधप्रबंधाचा विषय होता.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

मराठीतील नामवंत कवी वि. म. कुलकर्णी हे त्यांचे संशोधन मार्गदर्शक होते. पुण्यात महाविद्यालयीन शिक्षण घेत असताना त्यांना अनेक थोर विचारवंतांच्या व्याख्यानांचा श्रवणानंद घेण्याची संधी लाभली. आचार्य भागवत, बॅरिस्टर नाथ पै, स्वातंत्र्यवीर वि. दा. सावरकर, वि. स. खांडेकर, ना. सी. फडके, गं. बा. सरदार, रा. श्री. जोग, फु. ग. सहस्त्रबुध्दे यांच्या विचारांचे व प्रतिपादनशैलीचे संस्कार या काळात त्यांच्यावर झाले. समाजशास्त्राचे प्राध्यापक आणि राजर्षी शाहू या नवखंडात्मक ग्रंथाचे संपादन विलास संगवे (कोल्हापूर) यांच्या भगिनी मंदाकिनी या त्यांच्या पत्नी होत.

फडकुले यांनी नांदेड येथील पीपल्स महाविद्यालयात मराठीचे प्राध्यापक म्हणून ७ वर्ष कार्य केले आणि १९५६ पासून सोलापूरातील संगमेश्वर महाविद्यालयात मराठी भाषा आणि साहित्याचे अध्यापनकार्य केले. विभागप्रमुखपदाची जबाबदारीही सांभाळली. ३२ वर्षांच्या सेवेनंतर १९८९ साली ते सेवानिवृत्त झाले. प्राध्यापक म्हणून कार्यरत असताना आणि निवृत्तीनंतरही त्यांनी संपूर्ण महाराष्ट्रात तसेच गोमंतक, बंगलूरु, धारवाड, कारवार, इंदूर, जयपूर, मीरत, बडोदे, दिल्ली, कोलकाता येथील उल्लेखनीय अशा व्यासपीठांवरून आपले विचार मांडले. केवळ मराठीतूनच नव्हे तर हिंदी भाषेतूनही त्यांनी अनेक व्याख्याने दिली. सामान्य श्रोत्यांपासून ते कविश्रेष्ठ कुसुमाग्रजांपर्यंत अनेक जाणकारांनी त्यांच्या शैलीदार आणि विचारसंपन्न वक्तृत्वाला पसंती दिली. मराठी वक्तृत्वाची साठ ठसठशीत अशी मुद्रा

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

त्यांनी श्रोत्यांच्या मनावर उमटवली. भावगर्भता आणि विचारप्रवणता यांचे अनोखे मिश्रण त्यांच्या वक्तृत्वात असे. विचार हा वक्तृत्वाचा आत्मा असतो. शब्द हे शरीर असले तेही शोभिवंत आणि सुंदर असावे यासाठी साधना करावी लागते, ही प्रगल्भ जाणीव त्यांच्या विचारांनी ओथंबलेल्या उत्कृष्ट व्याख्यानांतून होत असे. त्यांच्या वक्तृत्वकलेला त्यांच्या समृद्ध व्यक्तिमत्त्वाचा, रसिकतेचा विद्वत्तेचा स्पर्श असायचा. त्यात लय असायची, नाट्य असायचे, प्रसंगी वाणीला आलेला अभिनिवेशाचा मोहोर असायचा. आवाजात मधुर संगीत असायचे त्यात मनःचक्षुसमोर चित्र उभे करण्याचे सामर्थ्य असायचे त्यांच्या प्रसन्न वाणीला प्रबोधनाची धार असायची. ज्ञानोबापासून तुकोबापर्यंत, आगरकरांपासून सावरकरांपर्यंत, प्राचीन वाङ्मयापासून आधुनिक साहित्यापर्यंत अनेकविध विषयांना त्यांनी आपल्या अमोघ, असाधारण वक्तृत्वाने न्याय दिला.

फडकुले हे शैलीदार वक्ते म्हणून प्रसिद्ध होते, त्याप्रमाणेच एक ललितलेखक आणि समीक्षक म्हणूनही त्यांची ख्याती आहे. त्यांची २८ स्वतंत्र पुस्तके तर ११ संपादित पुस्तके प्रकाशित आहेत. उपहासगर्भ, मिस्कील तरीही मन आणि बुद्धीला आवाहन करणारे ललितलेखन त्यांनी प्राचुर्याने केले. त्यात हिरव्या वाटा (१९८६), काही रंग काही रेषा (१९८६), आनंदाची डहाळी (१९८८), रंग पाकळ्यांचे (१९९३), जगायचं कशासाठी, अमृतकण कोवळे (१९९९), प्रिय आणि अप्रिय (१९९८), चिंतनाच्या वाटा (२०००)

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

मन पाखरू पाखरू (२००१), दीपमाळ (२००५), अजून जग जिवंत आहे (२००५) कारे आणि फुले (२००७) यांचा समावेश आहे. हिऱ्या वाया या ललितसंग्रहास महाराष्ट्र राज्य शासनाचा पुरस्कार प्राप्त झाला. समाज सुधारणेच्या कार्यावर आणि सुधारकांच्या जीवनदृष्टीवर त्यांनी आपल्या लेखनातून प्रकाश टाकला. लेखक, वक्ता आणि प्राध्यापक म्हणून प्रबोधनाच्या भाष्यकाराची भूमिका त्यांनी प्रभावीपणे बजावली. संतकवी तुकाराम: एक चिंतन (१९७८), सुवाचा परिमळ (१९९७), संतवाणीचे अंकार (१९९५), संत तुकारामांचा जीवनविचार (१९९९), संताचिया भेटी (१९९५) यासारख्या पुस्तकांतून संतांच्या जीवनविचारांवर आणि त्यांच्या काव्यावर त्यांनी भाष्य केले. साहित्यवेध (१९७८), साहित्यातील प्रकाशधारा यासारख्या ग्रंथातून त्यांनी साहित्यविषयक विचारांची चर्चा केली. चिंतनशील प्रकृतीचा लेखक वाचकनिष्ठ असण्यापेक्षा विचारनिष्ठ असतो' हे त्यांच्या लेखनातून निरंतर जाणवत राहते.

महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार, आचार्य कुंदकुंद पुरस्कार आचार्य अत्रे पुरस्कार, आचार्य विद्यानंद साहित्य पुरस्कार, भैरूरतन दमाणी साहित्य पुरस्कार, प्रज्ञावंत पुरस्कार, चारित्र चक्रवर्ती पुरस्कार, यशवंतराव चव्हाण जीवनगौरव पुरस्कार, सहकारमहर्षी साहित्य पुरस्कार असे अनेक सन्मान त्यांना लाभले. राष्ट्रीय बहुजन समाज साहित्य संमेलन, परिवर्तन साहित्य संमेलन, मराठी जैन साहित्य संमेलन अशा साहित्य संमेलनाच्या

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

अध्यक्षपदाचा बहुमानही त्यांना लाभला. राज्य मराठी विकास संस्थेचे संचालक म्हणून त्यांनी कार्य केले. याशिवाय अनेक शैक्षणिक आणी सामाजिक संस्थांवर ते कार्यरत होते.

मराठी भाषा आणि संस्कृतीच्या परंपरेत मराठी वक्तृत्वकलेला स्वतंत्र, वेगळे, शैलीसंपन्न वळण लावणारे वक्ते म्हणून त्यांचे स्थान महत्वाचे आहे. साहित्याने समर्थ माणसाच्या निर्मितीचे साधन व्हावे. या भूमिकेतून त्यांनी साहित्याचा विचार मांडला आणि जीवनवादी विचारांची पेरणी आपल्या ललितलेखनातून केली. साहित्याचा सामाजिक अनुबंध त्यांच्या वाणी आणि लेखणीतून सातत्याने प्रकट होत राहिला. १६ नोव्हेंबर २००३ रोजी त्यांच्या अमृतमहोत्सवी सत्कार झाला. या सत्कार सोहळ्यास ज्ञानपीठ पुरस्काराने सन्मानित भारतीय कवी आणि लेखक अशोक वाजपेयी हे विशेष निमंत्रित होते. हे सोहळ्याचे औचित्य साधून साहित्य : सामाजिक अनुबंध हा डॉ. निर्मलकुमार फडकुले गौरवग्रंथ प्रकाशित झाला. तत्पूर्वी विवेकदर्शन हा गौरवग्रंथ प्रकाशित झाला होता.

सोलापूर येथे त्यांनी या इहलोकांचा निरोप घेतला. त्यांची स्मृती म्हणून सोलापूर येथे डॉ. निर्मलकुमार फडकुले संकुलाची उभारणी करण्यात आली आहे.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

समारोप

शासनाच्या अभ्यासक्रमानुसार यावर्षी आम्ही डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांचे जीवन व साहित्य या विषयावर प्रकल्प करायचे ठरविले आहे. या प्रकल्पाचा मूळ उद्देश आम्हां विद्यार्थ्यांमध्ये लेखकाच्या साहित्याची गोडी निर्माण व्हावी तसेच लेखकाच्या जीवनपरिचयाची योग्य माहिती मिळावी.

आजकाल शाळा-महाविद्यालयामध्ये वार्षिक स्नेह-संमेलने तसेच सामाजिक, शासकीय संस्थाचेही कार्यक्रम होत असतात पण हा कार्यक्रम योग्यरित्या यशस्वी होण्यासाठी एक उत्कृष्ठ वक्ता आणि उत्कृष्ठ लेखकाची गरज असते. त्यामुळेच आम्हांला या प्रकल्पामधून अशाच एका जेष्ठ विचारवंत, शैलीदार वक्ते, ललितलेखक आणी समीक्षक डॉ. निर्मलकुमार फडकुले यांची ओळख झाली. या प्रकल्पाचा उद्देश म्हणजे आमच्यातील लपलेल्या सुप्तगुणांचा विकास व्हावा आणि येणाऱ्या भविष्यात फडकुले यांच्यासारखा उत्कृष्ट वक्ता आणि ललितलेखकाचा जन्म व्हावा आणी समाजाला त्यांच्या विचारांसारखा एक चांगला वक्ता मिळावा इतकेच आहे.

हा प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी आमच्या कॉलेजचे मराठी या विषयाचे प्राध्यापक श्री. सोनकांबळे सर यांचे मोलाचे मार्गदर्शन मिळाले त्यांच्या या मोलाच्या मार्गदर्शनासाठी मी त्यांना मनापासून धन्यवाद म्हणते. 10/10

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

ए. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय सोलापूर

विद्यार्थ्याचेनाव - मृणाल एस. महिंद्रकर

इयत्ता- B.A. III

रोल नंबर - 617

मार्गदर्शक - सौ. मुरुमकर मॅडम

विषय - साहित्यशास्त्र (पूर्वार्ध)

Student Name : Mrunali S. Mahindrakar
Project Name : Sathityashastr

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

* मराठी साहित्यातील ज्ञानपीठकार *

① वि. स. खांडेकर

जन्म नाव	गणेश आत्माराम खांडेकर
जन्म	१९ जानेवारी १८९८ (सांगली)
मृत्यू	०२ सप्टेंबर १९७६ (मिरज)
कार्यक्षेत्र	कादंबरीकार
भाषा	मराठी
साहित्य प्रकार	कादंबरी
प्रसिद्ध साहित्यकृती	ययाति
वडील	आत्माराम रामचंद्र खांडेकर
अपत्ये	मंदाकिनी
पुरस्कार	ज्ञानपीठ पुरस्कार (ययाति १९७४)

* पूर्वायुष्य

वि. स. खांडेकर यांचा जन्म महाराष्ट्रातील सांगलीत झाला. त्यांच्या पूर्वायुष्यात, त्यांची नाटकांमध्ये अभिनय आणि दिग्दर्शन करण्याची आवड होती. वि. स. खांडेकरांचे लेखन ध्येयवादी आहे. अंत:करणात समाजकल्याणाची व प्रगतीची तळमळ आहे. ललित्यपूर्ण भाषा, रम्य क ल्पना, कोटीबाजपणा व समाजहिताचा प्रचार ही त्यांचा लघुकथेची वैशिष्ट्ये आहेत. कल्पनाशक्ती अतिशय तल्लख असल्याने, तेजस्वी लेखनातून मनो रंजन करण्याबरोबर समाजजीवनावर भाष्य करणे हे त्यांच्या लेखनाचे

FOR EDUCATIONAL USE

स्वरूप होते. खांडेकरांच्या लेखनातून माणुसकीचा गहिवर दिसून येतो. त्यांच्या लेखनातून माणसावरील अपार श्रद्धा व्यक्त होते. रूपक कथा हा नवा प्रकार त्यांनी रूढ केला. त्यांनी कादंबरीसह कथा, कविता, लघुनिबंध, समीक्षा, चित्रपट-कथा, नाटक, व्यक्तिचित्रे, अनुवाद अशा विविध साहित्यप्रकारांत अगदी विपुल असे लेखन केले. वृत्तपत्रीय लेखन व ग्रंथ-संपादन या क्षेत्रांतही त्यांनी ठसा उमटवला.

खांडेकरांच्या कथेत रचनाकौशल्य व तंत्रनिपुणता आढळून येत नाही, पण कथालेखनातून व्यक्त होणारे जीवदर्शन आणि हृदयनिष्ठा वाचकांना ओळखले जातात. जीवनासाठी कला हे त्यांचा समग्र लेखनाचे सूत्र होते.

त्यांच्या कथा-कादंबऱ्यांवर अनेक भाषांमध्ये चित्रपट, दूरदर्शन मालिकाही निर्माण झाल्या. त्यांच्या साहित्याचे अन्य भारतीय व विदेशी भाषांत अनुवाद झाले. त्यांच्या उल्का या कादंबरीवर मराठी चित्रपट निघाला.

* व्यवसायिक आणि साहित्यिक आयुष्य :-

- इ.स. १९२० साली खांडेकरांनी महाराष्ट्रातल्या सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील शिरोडे या गावी शिक्षकी पेशापासून सुरुवात केली.
- तेथे त्यांनी इ.स. १९३८ पर्यंत काम केले. हा काळात त्यांनी मराठी साहित्याच्या निरनिराळ्या प्रकारांमध्ये लेखन केले.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

• आपल्या आयुष्यात त्यांनी १६ कादंबऱ्या, ६ नाटके, जवळपास ३५० ललितलेख, १०० निबंध आणि कित्येक टीकाटिपण्या लिहिल्या.

* खांडेकरलिखित पुस्तके :-

• अजून येतो वास फुलांना
• अमृत (पटकथा)
• अमृतवेल
• अविनाश
• अश्रू
• अश्रू आणि हास्य
• आगरकर : व्यक्ती आणि विचार
• उल्का (१९३४) (कादंबरी व पटकथा)
• उ: शाप
• कल्पलता
• कांचनमृग (१९३१)
• कालची स्वप्ने
• कालिका
• कौंचवध (१९४२)
• घरटे
• घरट्याबाहेर
• चंदेरी स्वप्ने
• चोदण्यात

• छाया (पटकथा)
• जळनेला मोहर (१९४७)
• जीवनशिल्पी

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

- ज्वाला (पटकथा)
- झिमझिम
- तिसरा प्रहर
- तुरंगातील पत्रे भाग १,२,३
- ते दिवस, ती माणसे
- देवबिंदू
- देवता (पटकथा)
- दोन ध्रुव (१९३८)
- दोन मने (१९३८)
- धर्मपत्नी (पटकथा)
- धुके
- नवा प्रात:काल
- परदेशी (पटकथा)
- पहिले पान
- पहिले प्रेम (१९४०)
- पाकळ्या
- पोहरे ठग (१९४१)
- पारिजात भाग १,२
- पाषाणपूजा
- पूजन
- फुले माझी काटे
- फुले माझी दगड
- मंजिऱ्या
- मंझधार
- मेदाकिनी
- मध्यरात्र

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC :- _____ DATE :- _____

- मृगजळातील कळया
- ययाति
- रंग आणि गंध
- शिकामा देव्हारा (१९२९)
- रेखा आणि रंग
- लग्न पहावे करून (पटकथा व संवाद)
- वामन मल्हार जोशी
- वायुलहरी
- वासंतिका
- विद्युत् प्रकाश
- वेचलेली फुले (कथासंग्रह १९४८)
- समाजशिल्पी (लेख, संपादन सुनीलकुमार लवटे)
- समाधीवरील फुले
- सदा आषण
- सांजवात
- साहित्यशिल्पी (लेख, संपादन सुनीलकुमार लवटे)
- सुखाचा शोध
- सुवर्णकिल्ला
- सूर्यकमळे
- सोनेरी साखळी (पटकथा)
- सोनेरी स्वप्ने भंगलेली
- स्त्री आणि पुरुष
- हिरवळ
- हिरवा चाफा (१९३८)
- हृदयाची हाक (१९२०)
- क्षितिज स्पर्श

FOR EDUCATIONAL USE

A-1

TOPIC:- _____ DATE :- _____

* पटकथा

* खांडेकरांचे चरित्र :-

• सुनिलकुमार लवटे यांनी वि. स. खांडेकरांचे चरित्र लिहिले आहे; त्यासाठी डॉ. अनंत लाभसेटवार यांच्या नागपूर येथील न्यायालने सहाय्य केले आहे.

* पुरस्कार आणि सन्मान :-

• वि. स. खांडेकर हे सोलापूरला १९४१ साली भरलेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष होते.
• साहित्य अकादमी पुरस्कार (१९६०) - ययाति (कादंबरी)
• पद्मभूषण पुरस्कार (१९६८)
• ज्ञानपीठ पुरस्कार (१९७४) - ययाति कादंबरीसाठी
• कोल्हापूरच्या शिवाजी विद्यापीठाचे त्यांना डी. लिट. (डॉक्टर ऑफ लिटरेचर) बहाल केली.

③ वि. वा. शिरवाडकर (कुसुमाग्रज)

जन्म नाव : विष्णू वामन शिरवाडकर
टोपणनाव : कुसुमाग्रज
जन्म : २७ फेब्रुवारी १९१२ (नाशिक)
मृत्यू : १० मार्च, १९९९ (वय ८७) नाशिक
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
धर्म : हिंदू
कार्यक्षेत्र : कवी, लेखक, नाटककार, कथाकार व समीक्षक

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

भाषा : मराठी
प्रसिद्ध : नट सम्राट
पुरस्कार : ज्ञानपीठ पुरस्कार, साहित्य अकादमी पुरस्कार
संकेतस्थळ : कुसुमाग्रज.org

विष्णू वामन शिरवाडकर तात्यासाहेब शिरवाडकर (२७ फेब्रुवारी १९१२-१० मार्च १९९९) हे मराठी चित्रपट अग्रगण्य कवी, लेखक, नाटककार, कथाकार व समीक्षक होते. त्यांनी कुसुमाग्रज या टोपणनावाने कवितालेखन केले. ते आत्मनिष्ठ आणि समाजनिष्ठ नेता नेता मराठीत आत्मनिष्ठ लेखक नेता जातात. सरस्वतीच्या मंदिरातील देदीप्यमान रत्न असे शिरवाडकरांचे वर्णन करतात. विस आत्मनिष्ठ लेखक नेता जातात. विस आंडे यांच्या नंतर मराठी साहित्य पीठ ज्ञान पुरस्कार प्राप्त करणारे ते मेतिसिक होते. त्यांचा जन्म दिवस (२७ फेब्रुवारी) हा मराठी भाषा गौरव म्हणून मराठी राज्यभाषा दिन केला गेला.

मराठी अभिरुचीवर चार दशकांहून अधिक काव्य प्रभाव गाजविणारे, श्रेष्ठ प्रतिभावंत कवी, नाटककार, कथाकार, कादंबरीकार, लघुनिबंधकार व आस्वाद समीक्षक. प्रामाणिक सामाजिक आशय, क्रांतिकारक वृत्ती आणि शब्दकलेवरचे प्रभुत्व ही त्यांची काव्याची ठळक वैशिष्ट्ये.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

त्यांच्यात सहानुभूतीने सर्वांनीने सत्याला भिडण्या साठी आणि पौराणिक आणि ऐतिहासिक व्यक्ति मत्वाच्या व्यक्तिमत्वाची बोध त्यांना समाजाने प्रत्यक्षिले केला. त्यांच्यात आणि चिकित्सक स्वभावाने त्यांना प्रत्यक्ष विश्वासंबंधी प्रश्न उपस्थित आणि मानसाचा समग्रतेचे गुण शोधले. त्यांचे आणि प्रगल्भ व्यक्तिमत्व वैशिष्ट्यपूर्ण आणि प्रसन्न रूपात त्यांच्या साहित्यात सम्मृद्ध आहे. म्हणून कुसुमाग्रजांच्या कविता तरुणांना प्रेरणा देणाऱ्या आहेत.

* जीवन :-

कुसुमाग्रजांच्या जन्म नाशिक येथे. त्यांचे नाव गजानन रंगनाथ शिरवाडकर असे होते. त्यांचे काका वामन शिरवाडकर यांनी त्यांना बालक दोषाने त्यांचे नाव विष्णू वामन शिरवाडकर असे बदलेले. १) कुसुमाग्रजांचे वकील वकील होते, वकिला व्यवसायासाठी ते पिंपळगाव बसवंत या तालुक्याच्या गावे आले, कुसुमाग्रजांचे बालपण येथे गेले. २) कुसुमाग्रजांना सहा भाऊ आणि कुसुमाजी नावाची एक लहान बहीण होती, एकुलती एक बहीण सर्वांची लाडकी म्हणून कुसुमचे आग्रज 'कुसुमाग्रज' असे नाव त्यांनी धारण केले. तेव्हापासून शिरवाडकर कवी 'कुसुमाग्रज' या टोपण नावाने ओळखले जाऊ लागले.

नाशिकयेथील इं. प्रा. ठा. कला अनु सव त्यांनी आपले बी. ए. पर्यंत

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

आपले बी.ए. पर्यंत शिक्षण पूर्ण केले. बी.ए. ची पदवी मिळवल्यानंतर कवी कालवा व्यवसायात पडकथा लिहिणे, कांदी भूमिका बजावणे अशी चौफेर केली. यानंतर संपूर्ण स्वराज्य, प्रभात, नवयुग, धनुर्धारी, अशा विविध नियतकालिक, वृत्तपत्रांचे संपादक म्हणून त्यांनी काम केले. १९३० मध्ये डॉ. बाबा साहेबांच्या कालाराम मंदिराच्या सत्याग्रहात कुसुमाग्रज सहभागी होता. त्यांच्या काम केले. १९३० मध्ये डॉ. बाबा साहेबांच्या कालाराम मंदिराच्या सत्याग्रहात कुसुमाग्रज सहभागी होता. त्योच्या क्रांतिकारी कविता कवितांची चव व्यापासून आहे. (३)(४)१९३३ ई त्यांनी 'ध्रुव मंडळ' ची स्थापना केली. अनेक सामाजिक चळवळीत, सत्याग्रहोम घ्ये भाग. आणखी पुढेही त्यांनी राजकीय स्वातंत्र्यासाठी मदत केली.

पत्रकारितेचे लाभाचे मुंबईत राजकरण साहित्य शिरवाडकरांना मुंबई मराठी ग्रं. म. ना भालेराव भेटले. मराठी रंगभूमीवा सुवर्णकाळ संपवून ती मृतप्राय होऊ नये म्हणून सदाशिव भालेराव यांनी कवी शिरवाडकरांना नाटके रंगभूमीचा सुवर्णकाळ संपवून ती मृतप्राय होऊ नये म्हणून लिहिण्यास प्रवृत्त केले, कवी अस्तित्वात असलेले वि. वा. शिरवाडकर बघता बघता एक नाटकार.

१० १९९९ रोजी शिरवाडकर मार्च २००१
वि. वा. शिरवाड यांच्या स्मरणार्थ नाशिक येथे कुसुमाग्रज प्रतिष्ठान नावाची संस्था उभारण्यात आली आहे. नाशिकमधील टिळकवाडी येथील निवासी भाग मराठी पुस्तकांचे संग्रहालय आहे.

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

* लेखनशैली :-

सामाजिक आणि विषयमता या विषयावर कुसुमाग्रजांनी त्यांच्या लिखित स्वरूपात कठोर टीका केली. "साहित्यिकाने सामाजिक बांधिलकी मानली पाहिजे" या मताचा त्यांनी पुरस्कार केला. कविता, नाटक, कथा, लघु निबंध इतर साहित्य प्रकार, त्यांनी केले.

* साहित्य :-

प्रा. देवानंद सोनटक्के यांच्या मतानुसार कुसुमाग्रजांना साहित्यविचार मूलतः लौकिकतावादी आहे. फक्त समाजमनस्क कलाबंतांचे अतिरेक आणि समाजिकतेचा तिरस्कार यांचा हेतू जोडलेला मराठी व्यवहारात त्यांच्या समन्वय साधला आहे. कुसुमाग्रज ज हे अहंकार, अनुभव आणि आविर्भाव ही कलेची आधारभूत तत्वे मानतात, त्यांच्या हा विचार लेखकापेक्षा आहे. अहंकारी लेखक लेखनप्रक्रियेला प्रेरणा देतो आणि हे तत्व लेखकापेक्षा आहे. अवस्थित विचार लेखकसापेक्ष आहे. अहंकारी लेखक लेखनप्रक्रियेला अध्यायाच्या आकार म्हणजे घाटितो, म्हणजे हे तत्व कलाकृतीपेक्षा. वर्यश्च हे तत्व रसिकशापेक्ष आहे, तर लेखक अनुभवाची समृद्ध लेखक सामीलकीपेक्षा असते. हे तत्व समाज असते. कुसुमाग्रजांचा साहित्यविचार समाजसापेक्ष असून ते सामाजिकतेलाच सत्य मानतात.

प्रा. देवानंद सोनटक्के यांच्या मतानुसार कलाकृतीत नाविन्य अनुभव

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC:- _____ DATE :- _____

कॉलेज वाङ्मय असे कुसुमाग्रज म्हणतात. म्हणजे कुसुमाग्रजांची नावीनीची संकल्पना आकृतीवादी नसून आशयघनही आहे. नावीन्य व अनुभव सघनता लेखकाने स्वीकारली आणि समाधिकतेचा स्वीकार.

कुसुमाग्रज, सांस्कृतिक साहित्य हीची प्रेरणा मानतात. परिवर्तन पूरक ठरू शकते. असे मानतात. तो विशुद्ध कला साहित्य मानत नसून सामाजिक साधन मानतात. ठेंच्या मर्यादेनंतर मराठी साहित्य दुर्बोधता, दुरवाङ्मयता आणि वैगिकता हीच श्रेष्ठ साहित्याची इच्छा रूढ होत होती, कुसुमाग्रजांनी टीका केली आहे. मात्र पारंपारिक नीतिमत्ता आणि श्लीलता या कल्पनांना धोंगी नकार दिला आहे. नाटकाची मूलतः वाङ्मय असते, नाटकाचे पात्र लेखकाचे मीपण असते. "आपल्या मनगाते स्वतःहून स्वतःकडे झुकीने मारलेल्या स्वतःच्या पायांचा शार्मिंघा नम्रतेने कबूल करत ही दृश्यभूत कलावंतांची प्रवासी पुवासे फटक शोधण्यासाठी आहे...

येथे कुसुमाग्रज लेखकांनी मध्यमवर्गीय समाजापासून अलिप्त राहण्याच्या वृत्तीवर टीका केली आहे. दुर्बोधतेला नकार दिला असून समाजिकतेचा स्वीकार केला आहे. जुनी समाजरचना ढासळली आणि जोडण्याची रूपरेषा नीट ठरली नाही किंवा परिस्थिती ते असे करत आहेत.

कुसुमाग्रज उर्फ वि. वा. शिरवाडकर हे कवी नाटककार म्हणून जितके प्रसिद्ध आहेत, तितके साहित्यमीमांसक म्हणून प्रसिद्ध आहेत. त्यांनी आपला विचार स्वतंत्रपणे

FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : ____

मांडला नाही. 'रूपरेषा' या ग्रंथात त्यांचे चिंतन संकलित म्हणून प्रसिद्ध आहेत. त्यांनी आपली विचार स्वतंत्रपणे मांडला नाही. त्यांच्या आधारे कुसुमाग्रजांचा साहित्य दृष्टीकोन या निबंधात शोधला आहे. कुसुमाग्रजांच्या कवितेत आलेलाविचारही येथे विचारात घेतले नाही. या शोधनिबंधात त्याचा काव्यविचार अभ्यास आणि स्वतंत्रपणे विचार करणे.

* कलेचे आधारभूत तत्व :-

कुसुमाग्रजांच्या विचारात मर्ढेकरी कलाविचारातले आत्मनिष्ठा, सौंदर्य किंवा मेडप्रणित लेखकाची मौलिकता देशकाल या मोठ्या गटाची भूमिका. त्यांचे म्हणणे असे की, लेखकाचा अहंकार अनन्यसाधारणपणे तेव्हाच लेखकाला लिहावेसे वाटते. या अहंकाराने स्वतःचे स्वत्व बाहेर पडले पाहिजे असा आग्रह त्याच्या ठिकाणी उत्पन्न होते. अहंकाराची ही प्रवृत्ती नुसत्या आविष्काराने तर कधीच्याने समाधान पावते. म्हणजे वाचक वर्चस्वाचे भावनेने कला निर्माण केले असे त्यांचे म्हणणे आहे. याला सहानुभूती म्हणजे "अंतरानुभूती मूल वर्चस्व स्वरूप. या प्रेरणा मनुष्यावी साहित्याची किंवा कोणत्याही कलेची निवड सर्वस्वी आहे."

याच्या अहंकार प्रेरणेचा समावेश कुसुमाग्रज निर्मिती प्रक्रियेत करतात. असाधारण अहंकाराकडून इतर व्यवहारांप्रमाणे माणसाला साहित्याची अनेक प्रेरणा मिळते. जग मेकत आहे हे माहीत आहे कवी मोठ्याने बोलते. मूलतः अशा प्रकारचा एक संबंध होय. हा संबंध एका प्रश्नाशी संबंधित साहित्याचा अहंकाराने मांडी गुणवत्तेच्या वाचकाच्या अनुभवाचा शोध घेणे आवश्यक.

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : ____

* आविर्भाव :- यानंतर कुसुमाग्रज कला आविर्भाव या मूल्याचे विवेचन करतात. ते म्हणतात, साहित्य सिद्धत्व सिद्ध होते, ते आशयाचे तत्व आणि अनुभव. "आवश्यक कला म्हणजे जे अरूप आहे किंवा विरूप त्याला यात नामकारक आहे. सौंदर्यबुद्धीला आवाहन करील असा आकार होय. अनुभवकुलात निराकार व निरामय असतो. आविर्भावती त्याला शब्दांचा साहाय्याने आकार देते, रूप देते. शब्द हे या बाह्य यीन आविष्काराचे साधन आहे. कुसुमाग्रजांच्या मते प्रकाशाचा जन्म या वृत्तीतून होतो. ही वृत्ती मनोगताची रहस्यमयी सोची प्रकार जन्माला घालते. बाह्य प्रकाशात ते कलानुसार त्याचेही कारण कुसुमाग्रज ही वृत्तीच मानतात. त्यांच्या मते, आवि भावाच्या वापराचे स्वरूप आणि नवीनतेच्या आग्रहाचे हे बदल मार्ग. कालाची गरज मग आविभाव भावना कालखंडात साहित्य प्रकार जन्म घालते.

* नाटक आणि संकल्पित :-

कुसुमाग्रज हे नाटककार होते त्यांचे नाट्य विचारातही लेखक सापेक्षता आहे. नाटकाच्या पात्रात लेखक मीपण, त्याचे मीपणाचे मक सूत्र व्यक्त होत असते. नाटकातात अनेक पात्र असतात, पण ती पात्रे लेखकाच्या अनेक 'मीय' असतात. खरे बाह्य प्रकार लेखकाचे मीपण नाटकात अधिक असते. लेखकाचा नाटक व्यक्ती, माणसाच्या स्वभावधर्मात, त्या च्या संघर्षात पडतने, असते. सांगून उदाहरणे स्वतःच्या नाटकांची दिली आहेत.

कुसुमाग्रजांचे मत, नाट्य -

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : ____

प्रगती लेखकांच्या तत्वज्ञानात्मक समृद्धीचे होते. नाटक हे मूलत: वाङ्मय असते. वाङ्मयीन गुणवत्ता हा नाट्यकृतीचा निकष आहे. नाटक म्हणजे प्रेमरसिक लक्ष बंधन ठेवणारे. त्याचे दृश्य करणारे, स्टेजवर उभारलेले फलक मंच नाटक हे श्रव्य काव्य आहे, इतर साहित्यप्रकार म्हणून नाटक हे वाङ्मयीन गुणांचा शोध करणारे हवे आहेत. त्याला रंग आहेत. या घडामोडींची वार्ता न ठेवत मध्यमवर्गीय लेखक, 'कोणत्याही सामाजिक प्रक्रिया बेफल्याचाच विचार' असा आग्रह धरतो. 'निरसट, कडवट आणि सहानुभूतिशून्य उद्गार तेच उत्कृष्ट व प्रामाणिक काव्य' असे मानतो.

* सामाजिकता हेच आजचे पथ्य:-

सामाजिकतेलाच कुसुमाग्रज साहित्याचे परम तत्व मानतात. काव्याचे श्रेष्ठत्व कवित्वाने आणि दृष्टि कल्पनेने सिद्ध होते. त्याला पथ्य तत्वाचा स्पर्श अधिक श्रेयस्कर होय. पण तत्वाचा अर्थ सहज प्रकाश. जे दलित पतित आणि व्यंग त्यांच्या व्यथांची सामाजिक परतफेड आहे. ते जातभेदाप्रमाणेच दारिद्र्य. अज्ञान आणि मर्यादित नवढेच बहुसंख्य समाजजीवनावर परिणाम होते. औदासिन्य आणि तिची छाया समाजावर लोकानुनयाची पडली आहे. सांस्कृतिक पुनरुज्जीवनाचे नाव आत्मिक धुके पुढे लाक्षणे जात आहे. या कालोखातून मार्ग काढण्याची प्रतिभा, प्रज्ञा आणि सहानुभूती असलेल्या साहित्याला कलावंताला साहाय्य असणे हवे. त्यांनी वंचित साहित्याचे स्वागत केले आहे.

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : DATE : PAGE :

* कुसुमाग्रजांच्या संबंधी पुस्तके :-

- कुसुमाग्रज शोधाचे मोतरंगे (डॉ. सुरेश भृगुवाडे)
- कुसुमाग्रज / शिरवाडकर : मर्म शोध, लेखक : द. दि. पुंडे. मेहता प्रकाशन, पुणे, २०११, (दुसरी आवृत्ती)
- कुसुमाग्रजांच्या सामाजिक साहित्यविचार : डॉ. देवानंद सोनटक्के. लिखित 'सुमीतेची' अपरखपे - हर्मिस प्रकाशन
- कुसुमाग्रजांच्या प्रतिभेचा रंगभान आणि विकास (डॉ. द. दि पुंडे)
- मराठीयाचे निमित्ते साहित्य कुसुमाग्रज (अनुवादित, लेखक, लेखक निशिकांत मिरजकर ; मराठी अनुवाद - मालिनाही खपरे, साहित्य अकादमी, २०११)
- सौंदर्याचे उपासक कुसुमाग्रज (संपादक - डॉ. नागेश कांबळे)

* पुरस्कार :-

- महाराष्ट्र सरकारचे उत्कृष्ट पुस्तकासाठी पुरस्कार
- 'मराठी' मातीला १९६० साली
- 'स्वगत' ला १९६२ साली
- 'हिमरेषा' ला १९६२ साला
- 'नटसम्राट' ला १९७१ साल
- 'नटसम्राट' साहित्य अकादमीचा पुरस्कार (१९७४)
- विशाखा कवितासंग्रहाला ज्ञानपीठ पुरस्कार
- भारत सरकारचा ज्ञानपीठ पुरस्कार
- अंतराळातील एका तारयास "कुसुमाग्रज" हे नाव दिले आहे.
- १९७४ साल 'नटसम्राट' नाटकाला 'साहित्य संघ' पुरस्कार
- १९८८ मध्ये संगीत नाट्यलेखन पुरस्कार.

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : DATE : PAGE :

② वि. वा. करंदीकर :-

गोविंद विनायक करंदीकर उर्फ विंदा करंदीकर (जन्म २२ ऑगस्ट १९१८ - मृत्यू : १४ मार्च २०१०) हे मराठीतील कवी, लेखक, अनुवादक व समीक्षक होते. त्यांच्या साहित्य क्षेत्रा तला सर्वोच्च प्रतिष्ठेचा समजला जाणारा ज्ञानपीठ पुर स्कार त्यांना अवटदर्शनि या साहित्यकृतीसाठी प्रदान करण्यात आला. (१) वि. स. खांडेकर आणि कुसुमाग्रजांनंतर हा पुरस्कार मिळवणारे ते तिसरे मराठी साहित्यिक होते. याशिवाय करंदीकरांना महाराष्ट्र साहित्य परिषद पुरस्कार, कुसुमाग्रज पुरस्कार, कबीर सन्मान, जनस्थान पुरस्कार सारखे अनेक सन्मान व पुरस्कार देण्यात आले.

* गोविंद विनायक करंदीकर :-

जन्म नाव	गोविंद विनायक करंदीकर
टोपणनाव	विंदा, विंदा करंदीकर
जन्म	ऑगस्ट २२, १९१८ (आलवली), सिंधुदुर्ग
मृत्यू	मार्च १४, २०१० मुंबई, महाराष्ट्र.
राष्ट्रीयत्व	भारतीय
कार्यक्षेत्र	कवी, समीक्षक
साहित्य प्रकार	कविता, बालसाहित्य मनुवादित साहित्य समीक्षण, चरित्रात्मिका
भाषा	मराठी
प्रसिद्ध साहित्यकृती	अवटदर्शनि, स्वेदगंगा
वडील	विनायक हरी करंदीकर

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : ____

* कौटुंबिक :-

पिंदाचे वडील विनायक करंदीकर कोकणात पोंभुर्ली येथे असत. पिंदांनी त्यांचे शिक्षण कोल्हापूर येथे पूर्ण केले. हैदराबाद मुक्तसंग्रामात भाग घेतला आणि त्यासाठी तुरुंगवासही भोगला. कोकणच्या आर्थिक मागासलेपणाबद्दल ते संवेदनशील होते. राष्ट्रीय स्वयं संघ ते मार्क्सवाद असा त्यांच्या वैचारिक प्रवास राहिला. पण ते अशा कोणत्याही संघटनेचे सभासद झाले नाहीत. अध्यापनासाठी त्यांनी अध्यापन स्वीकारले. जरतवेश्वर कॉलेज, रत्नागिरी, रामानारायण रुईया महाविद्यालय, मुंबई, एस. आय. ई. एस. कॉलेज इत्यादी महाविद्यालयांमध्ये ते इंग्रजी विषयाचे प्राध्यापक होते. केवल लेखन करण्यासाठी, इ.स. १९७६ मध्ये व्यवस्थापक आणि इ.स. १९८१ सालामध्ये त्यांनी स्वेच्छानिवृत्ती घेतली. पिंदाचे वैयक्तिक जीवन साधे, स्वावलंबी राहिले. त्यांनी इचातन्य-सैनिकांना मिळणारे वेतनपण कधी स्वीकारले नाही. कार्टेकोरपणाबद्दल त्यांची भूमिका नेहमी आग्रही राहिली.

पिंदा करंदीकर यांच्या पत्नी सुमा करंदीकर या लेखिका होत्या. त्यांना एक मुलगी सौ. सयाजी शिरुर कर काले आणि आनंद आणि उदय असे दोन मुलगे आहेत.

* ज्ञानपीठ पुरस्कार :-

पिंदांना इ.स. २००३ साली बेचाळिसावा ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळाला. २) त्यांना मिळालेल्या ज्ञानपीठ पुरस्काराची रक्कम त्यांनी साने गुरुजी राष्ट्रीय स्मारकाकडे सुपूर्द केली होती. या रकमेच्या व्याजातून दरवर्षी वर्षा करंदीकर बालशास्त्री जांभेकर यांच्या

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : _____

जावे अन्य भाषेतून मराठीमध्ये अनुवादित झालेल्या पुस्तकाला धावा असे त्यांनी सुचविले होते. ३) पिंदानी मराठी काव्यमजूषेत विविध घाटाच्या रंजक व वैचारिक काव्यलेखनाची भर घातली. मराठी बालकवितेचे मुद्दूतमेढ रोवली. पिंदा, मंगेश पाडगावकर आणि वसंत बापट या ज्येष्ठ कवित्रयींनी संपूर्ण महाराष्ट्रात एकत्रित काव्यवाचनाचे असंख्य कार्यक्रम करून कविता जनसामान्यांपर्यंत पोहोचवण्यात मोठे पाठिंबा. पिंदाचे पहिले काव्यवाचन आचार्य साहित्य संमेलनात पहिल्या जाहीर काव्यवाचनाने त्यांचा मराठीभाषकांस परिचय झाला.

* काव्यसंग्रह :-

साहित्यकृती	प्रकाशनवर्ष	साहित्यकृती	प्रकाशनवर्ष
धूपद	इ.स.१९५९	जातक	इ.स. १९६८
पिनपिका	इ.स.१९८१	अवदशनि	साहित्यकृतीसाठी ज्ञानपीठ पुरस्कार
स्वेदगंगा	इ.स.१९८९	मृद्गंध	इ.स.१९५४

* संकलित काव्यसंग्रह :-

- आदिमाया (इ.स.१९९०) (संपादन - पिजया राजाध्यक्ष)
- पिंदा करंदीकर यांची समग्र कविता (पॉप्युलर प्रकाशन, २०१५, प्रस्तावना - वसंत पाटणकर, किंमत १००० रुपये)
- संहिता (इ.स.१९७५) (संपादन - मांगेश पाडगावकर)

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : _____

* विंदांवरील पुस्तके :-

- पुरावती फर्वे आणि विंदा करंदीकर (संपादित, संपादिका : डॉ. पुष्पलता राजापुरे - तापस)
- विंदांची कविता (डॉ. रमेश धोंगडे)
- विंदा करंदीकरांची कविता : स्वरूप आणि समीक्षा (डॉ. सौ. शेला त्रिभुवन)
- ज्ञानपीठ त्रिमूर्ती (अनिल बल्लेल)
- ज्ञानपीठ पुरस्कारित प्रतिभा नाट्यात्म दर्शने (प्रा. मधु पाटील)

* बालकविता संग्रह :-

साहित्यकृती	प्रकाशनवर्ष	साहित्यकृती	प्रकाशनवर्ष
अजबखाना	इ.स. १९७४	पक्षीमावशी आणि तिची भूतावळ	इ.स. १९८१
अडम तडम	इ.स. १९८५	आगुलभोवा	इ.स. १९९३
मकडू काय झाले	इ.स. १९६१	राणीची बाग	इ.स. १९६१
सुटू लोकांच्या देशा	इ.स. १९९३	सर्कसवाला	इ.स. १९७५
टोप	इ.स. १९९३	ससाचे कान	इ.स. १९६३
परी गं परी	इ.स. १९९५	सात मके सात	इ.स. १९९३

vista
FOR EDUCATIONAL USE

TOPIC : _____ DATE : _____ PAGE : _____

भाषांतर आणि इंग्रजी भाषेतही कोसलाच्या आवृत्त्या निघाल्या.
भाषांतर आणि इंग्रजी.
जरीला (१९७७). हिंदीतही अनुवादित; अनुवादक - गोरख थोरात)
झुल (१९७९). हिंदीतही अनुवादित; अनुवादक - गोरख थोरात)
• बिढार (१९६७)
• हिंदू - जगण्याची समृध्द अडगळ (२०११). हिंदीत - जीने का समृध्द कबाड (गोरख थोरात)

* कविता संग्रह :-
• देखणी : मेलडी आणि नंतरच्या कविता (कोष्वणीतसुध्दा अनुवादित झालेला काव्यसंग्रह, अनुवादक - रमेश)
• मेलडी (१९७९). या कवितासंग्रहातील कवितांची हिंदी आणि इंग्रजी भाषांतरे पुस्तकीत झाली आहेत.

* समीक्षा :-
• तुकारामांचे
• तुकाराम
• मुलाखती
• साहित्य, संस्कृती आणि जागतिकीकरण
• साहित्याची भाषा
• सोला भाषणे

* मालचंद्र नेमाडे यांना मिळालेले पुरस्कार
• 'साहित्याची भाषा' साठी कुसुमदकर पुरस्कार (१९८७)
• देखणी साठी ना. घों. महानोर पुरस्कार (१९९२)

vista
FOR EDUCATIONAL USE

Linguistic Telugu Minority Institution
Padmashali Shikshan Sanstha's

Project - work

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay, Solapur

Student List Academic Year 2021-22 Certificate Course in Tourism (B.Com-III(B))

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
1	GUNDALA PAVITRA PRAKASH	1002	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
2	AAMANCHI VAISHNAVI GANESH	1003	सिंहगड किल्ला
3	KOKKUL SHWETA SHRINIWAS	1004	कोल्हापूर एक तीर्थक्षेत्र
4	PITTHA SHRUTIKA RAMESH	1005	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
5	KANDIKATLA MONALIKA SHRINIVAS	1007	नळदुर्ग एक पर्यटन स्थळ
6	ANNALDAS POOJA PRAKASH	1008	नळदुर्ग एक पर्यटन स्थळ
7	KONDE SHILPA SIDDHARAM	1009	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
8	CHITYAL SONALI VYANKATSH	1010	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
9	ADAM GAYATRI VYANKATESH	1011	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
10	MAHESHWARAM ARCHANA VYANKATESH	1012	सुवर्णमंदिर एक तीर्थक्षेत्र
11	CHANNA NANDINI BALAKISAN	1013	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र
12	MORE PRANALI PANDURANG	1014	रायगड किल्ला
13	TUMMA ASHWINI NARESH	1016	तुळजाभवानी क्षेत्र
14	YEMUL VAISHNAVI CHANDRAMOHAN	1017	लोणावळा एक पर्यटन स्थळ
15	VAGGA SOUNDARYA VITTHAL	1018	लोणावळा एक पर्यटन स्थळ
16	PALLI VANI PRADIP	1019	हिमाचल प्रदेश एक पर्यटन स्थळ
17	VADDEPALLI MAHALAXMI BALRAJ	1021	वृंदावन मथुरा एक तीर्थक्षेत्र
18	MATETI RAJESHWARI VYANKATESH	1022	पॅरिस
19	BINGI AISHWARYA SIDRAM	1023	सिंहगड किल्ला
20	KARRE AMBIKA SHRINIVAS	1025	तुळजाभवानी मंदिर पर्यटन स्थळ
21	TADAKA KAVYA SATISH	1026	तुळजाभवानी मंदिर पर्यटन स्थळ
22	BOMMAL MAMATA RAMESH	1027	तुळजाभवानी मंदिर पर्यटन स्थळ
23	SHINGADE ROHINI NARESH	1028	नळदुर्ग किल्ला
24	BOGA SUMATI NARAYAN	1029	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र
25	NIROLE SONALI GURUNATH	1030	रत्नागिरीतील पर्यटन स्थळे
26	MORE AARTI SANJAY	1031	श्रीनगर एक पर्यटन स्थळ
27	VANGA RAJESHWARI JANARDHAN	1033	सिटी पॅलेस जयपुर
28	CHOWKI RAMADEVI AMBADAS	1034	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
29	SAMAL LAVANYA LAXMIKANT	1035	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
30	IRABATTI GAYATRI AMBADAS	1036	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
31	PINDIPOL PRIYANKA AMBADAS	1037	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र
32	SAGGAM PALLAVI AMBADAS	1038	गोवा पर्यटन स्थळ
33	VANNAM PALLAVI SHRINIWAS	1039	तिरुपति एक तीर्थक्षेत्र
34	BODDHUL MEGHA MADHUKAR	1040	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
35	KATKAM RAJANI VITTHAL	1041	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
36	VALLABHOJ JAYASHREE NAGARAJ	1042	लेक पॅलेस उदयपूर एक पर्यटन स्थळ
37	KOTA SWATI SUNIL	1043	सोलापूरचा इतिहास
38	BUDHARAM MANISHA JANARDHAN	1044	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
39	TATI POOJA NARSING	1045	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
40	PAMUL AKANKSHA UMESH	1047	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
41	DHANURE NANDINI NAGESH	1048	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र
42	MERGU VAISHNAVI SHRINIVAS	1049	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र
43	ANNALDAS SHRAVANI DURGADAS	1050	केदारनाथ एक पर्यटन स्थळ
44	MITTHA ASHWINI MOHAN	1053	सोलापूर शहराचा इतिहास
45	CHANNA NEHA HANMANTU	1054	रायगड किल्ला एक पर्यटन स्थळ
46	BURLA SWEETI VENUGOPAL	1056	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
47	YELUTALA SHRUTI YALAPPA	1058	नळदुर्ग किल्ला एक पर्यटन स्थळ
48	GUJAR VAISHNAVI SANJAY	1059	सोलापूर एक पर्यटन स्थळ
49	GUJARE PRIYANKA MAHADEV	1060	विजापूर एक पर्यटन स्थळ
50	NYALPOGUL PRATIBHA PRAKASH	1061	विजापूर एक पर्यटन स्थळ
51	GADDAM BHAVANA AJAY	1062	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
52	BODA NAVNEETA PRAKASH	1063	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
53	VANGARI KALAPNA MANOHAR	1064	रत्नादुर्ग किल्ला
54	PUTTHA ANJALI MANOHAR	1065	रत्नादुर्ग किल्ला
55	RACCHA NANDINI SHRINIVAS	1066	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र
56	NARA MEGHANA ANAND	1067	सिंधुदुर्ग किल्ला एक पर्यटन स्थळ
57	BET UJWALA NAGESH	1068	सिंधुदुर्ग किल्ला एक पर्यटन स्थळ
58	GADAGI AMRUTA AMBADAS	1069	तुळजाभवानी मंदिर
59	KASSA SAYALI VISHWAMBAR	1070	तुळजाभवानी मंदिर
60	MADGUNDI SHRADDHA RAJU	1073	महालक्ष्मी तीर्थक्षेत्र
61	KORACHGAON ANURADHA SIDDHARAM	1075	महालक्ष्मी तीर्थक्षेत्र
62	MERAGU TRIVENI VYANKATESH	1076	सोलापूरचा इतिहास
63	DORNAL SAPANA DIGAMBAR	1077	कोल्हापूर एक पर्यटन क्षेत्र
64	DHULAM KALYANI AMBAJI	1078	गोवा एक पर्यटन स्थळ
65	GAVAD PRERANA AMBADAS	1081	गणपतीपुळे एक तीर्थक्षेत्र
66	GAVAD VEDIKA SAMBHAJI	1082	शिवनेरी किल्ला
67	AADAKI LAVANYA SIDDHARAMESHWAR	1084	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र
68	VANGARI MADHUBALA BALAJI	1086	अजिंठा वेरूळ लेणी
69	KSHIRSAGAR ANJALI SANJAY	1088	सोलापूर शहराचा इतिहास
70	RANGAM GAUTAMI CHANDARAKANT	1089	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
71	MYADAM PRANOTI SHRINIVAS	1092	सिंहगड एक पर्यटन स्थळ
72	CHOWKI VAISHNAVI SHRINIVAS	1093	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र
73	BOLLI POOJA ASHOK	1094	सोलापूर एक तीर्थक्षेत्र
74	ALASUR LAVANYA AMBADAS	1095	ताजमहाल एक पर्यटन स्थळ
75	INGALE ASHAWINI BALIRAM	1096	कोल्हापूर एक तीर्थक्षेत्र
76	SOMVANSHI SNEHA SANTOSHSING	1097	रायगड किल्ला
77	KASTURI DEEPA RAJU	1098	शिवनेरी किल्ला
78	SAKA KALYANI NAGNATH	1099	सिंहगड किल्ला एक पर्यटन स्थळ
79	BADGANCHI VASUNDARA DATTATRAY	1101	शिर्डी साईबाबा एक तीर्थक्षेत्र
80	BINGUNDI RAJESHWAARI GOVIND	1102	रायगड किल्ला
81	KOMUL AISHWARYA PRAKASH	1103	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
82	KUNDARAM AAKANKSHA RAJU	1106	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
83	KUNDARAM AISHWARYA RAJU	1107	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
84	YANGANDUL VAISHNAVI KANAKRATNAM	1109	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
85	GARDAS MAHESHWARI RAJU	1110	सुवर्णमंदिर एक तीर्थक्षेत्र
86	SANGA SHWETA CHNDRAKANT	1111	नळदुर्ग किल्ला एक पर्यटन स्थळ
87	KURAPATI AKANKSHA AMBADAS	1112	सिंहगड किल्ला
88	MANE BHAGIRATHI RAJU	1113	रत्नादुर्ग किल्ला
89	SWAMI CHAITANYA UMESH	1115	सोलापूर शहराचा इतिहास
90	TAVTAM ANJALI SHRINIWAS	1116	प्रतापगड किल्ला एक पर्यटन स्थळ
91	GULAVE MANSI MARUTI	1119	रत्नादुर्ग किल्ला
92	YEMUL RADHIKA BHASKAR	1120	तुळजापूर एक तीर्थक्षेत्र
93	GUJAR AISHWARYA TUKARAM	1121	पंढरपूर एक तीर्थक्षेत्र
94	MAILE GAYATRI VANKATESH	1122	हम्पी एक पर्यटन स्थळ
95	SABBAN PRIYANKA SADANAND	1123	महाबळेश्वर एक पर्यटन क्षेत्र
96	MUNDASE PREMA MALLINATH	1125	विशालगड एक पर्यटन स्थळ
97	GUNDALA LAVANYA SHRIRAM	1127	तिरुपती एक तीर्थक्षेत्र
98	SHINDE PAYAL GANGADHAR	1130	तिरुपती एक तीर्थक्षेत्र
99	SIDDHAM SONALI PRABHAKAR	1131	तिरुपती एक तीर्थक्षेत्र
100	BOGAM SNEHA LAXMAN	1132	तिरुपती एक तीर्थक्षेत्र
101	SABBAN SHALINI MOHAN	1133	लोणावळा एक पर्यटन स्थळ
102	VADDEPALLI RUTUJA AMBADAS	1139	लोणावळा एक पर्यटन स्थळ
103	SAMAL VAISHNAVI AMBADAS	1140	अक्कलकोट एक तीर्थक्षेत्र
104	SOLAPURE VAISHNAVI ASHOK	1141	रायगड किल्ला
105	ATNURE KAVERI CHANVIRAPPA	1144	रायगड किल्ला

Dr. Raje S.S.
Co-Ordinator

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinatior
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Ms. **Gundala Pavitra Prakash** Of **B.Com-I** has successfully completed the project titled **"Aitahasik Sthalala(Killa) Bhet Ani Tethil Paryavarnacha Abhyas (Ratndurga Killa)"**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 27th March, 2022

Place: Solapur

Dr. Shankar Raje
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM * Solapur *

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur.

TOPIC Page:..... Date:...../...../.....

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर विद्यापीठ

ए. आर. बुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय सोलापूर

प्रकल्प वही

विषय : ऐतिहासिक स्थळाला (किल्ला) भेट आणि तेथील पर्यावरणाचा अभ्यास (रत्नदुर्ग किल्ला)

विषय : पर्यटनशास्त्र (सर्टीफिकेट कोर्स)

वर्ग - B.com I 'B'

रोल नं - 1119

विद्यार्थीनीचे नाव : मानसी मारुती गुलवे

मार्गदर्शकांचे नाव

प्रा. डॉ. शंकर राजे सर, प्रा. डॉ. साईनाथ कबाडे सर

वर्ष 2021-22

Student Name : Mansi Maruti Gulave Project Name : Aitahasik Sthalala (killa) Bhet Ani Tethil Paryavarnacha Abhyas (Rantndurga Killa)

Pioneer

TOPIC Page:.....Date:...../...../.....

० अनुक्रमणिका ०

①	प्रस्तावना	1
②	विषयाचे महत्त्व	2 ते 3
③	उद्दिष्टे	4
④	ऐतिहासिक महत्त्व (महत्त्व)	5 ते 8
⑤	छायाचित्रे	9
⑥	पर्यवरणीय मुद्दे	10 ते 11
⑦	विश्लेषण	12
⑧	निष्कर्ष	13

TOPIC Page:...1..... Date:...../...../.....

प्रस्तावना

आपल्या भारत देशाला अनेक ऐतिहासिक वास्तूंचा वारसा लाभला आहे. आपल्या महाराष्ट्रातील किल्ले आणि ऐतिहासिकठिकाणे आपल्याला इतिहासातल्या त्या पराक्रमांची, शौर्यगाथेची ओळख करून देत असतात. लोक एखादा किल्ला पाहण्यासाठी त्याबाबत माहिती घेण्यासाठी तर काही जण सुट्टीचा आनंद लुटण्यासाठी या किल्ल्यांवर जातात मात्र ते या ऐतिहासिक ठिकाणांचे असलेले पावित्र्य जपायला विसरतात. या ऐतिहासिक ठिकाणांच्या पावित्र्याची जपणूक करणे अतिशय महत्त्वाचे आहे.

पर्यटनासोबतच सर्वांनी ऐतिहासिक ठिकाणी असलेल्या नैसर्गिक संपत्तीचे, अधिवासाचे रक्षण कसे होईल, तेथील पर्यावरण शुद्ध कसे ठेवता येईल याकडे विशेष लक्ष देण्याची गरज आज निर्माण झाली आहे. वाढत्या पर्यटनामुळे अनेक पर्यावरणीय समस्या निर्माण होत आहेत. त्या निर्माण होऊ नयेत म्हणून योग्य ती काळजी घेऊन, योग्य नियमावली तयार करून त्यानुसार ऐतिहासिक ठिकाणी किंवा इतर पर्यटनाच्या ठिकाणी भेट देताना पर्यावरणीय नियमावलीचा अवलंब करणे गरजेचे असते. जेणेकरून त्या ठिकाणाचा ऐतिहासिक वारसा तसाच टिकून राहील.

Pioneer™

विषयाचे महत्त्व

पर्यटन विकासात ऐतिहासिक स्थान महत्त्वाची आहेत. ऐतिहासिक घटक, घटना, याबद्दल लोकांना कुतुहल व आस्था असते. अशा स्थळांना भेटी देण्याची इच्छा पर्यटकांना तेथील इतिहास माहित असेल तर होणे सहाजिकच आहे. म्हणुन महाराष्ट्रातील रोड, कोट व किल्ले यांना प्रत्येक महाराष्ट्रीयन न चुकता भेट देतो. कारण मराठ्यांचा इतिहास हा या किल्ल्यांचा इतिहास आहे. भौगोलिक महत्त्वामुळे विकसित पर्यटन स्थळे ज्याप्रमाणे विशिष्ट भौगोलिक महत्त्वामुळे विकसित होतात. ऐतिहासिक स्थाने त्याच्या ऐतिहासिक महत्त्वामुळे विकसित होतात. महाराष्ट्रात अनेक ऐतिहासिक स्थळे आहेत. आज ही स्थळे पर्यटकांचे आकर्षण बनलेली असून पर्यटन स्थळे म्हणुन प्रसिद्धीस आलेली आहेत.

वाढते पर्यटन आणि पर्यटकांची पुरेशी नसलेली वागणूक यांमुळे ऐतिहासिक पर्यटन स्थळांच्या नैसर्गिक वारशाचा ऱ्हास होताना आपल्याला पाहायला मिळत आहे. ऐतिहासिक स्थळांच्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणावर कचऱ्याचे साम्राज्य आढळून येते. त्याच बरोबर ध्वनी प्रदूषण सारख्या समस्यांमध्ये वाढ होते. हे सर्व कमी करण्यासाठी प्रत्येकाने पर्यावरणा-बाबत जागरूक होणे गरजेचे आहे. जेणेकरून आपल्या पर्यटना बरोबरच तेथील असणाऱ्या नैसर्गिक

आधिवासाचे, सौंदर्याचे देखील रक्षण होईल.
म्हणून या प्रकल्प विषयाचा अभ्यास करणे खूप
महत्त्वाचे आहे.

TOPIC Page: 4 Date: / /

प्रकल्पाची उद्दिष्टे

- एका ऐतिहासिक स्थळाला भेट देऊन त्याची माहिती एकत्र करणे.
- ऐतिहासिक ठिकाणी रोज किती लोक भेट द्यायला येतात याची माहिती मिळविणे.
- किल्ल्याला भेट देण्यामागचा पर्यटकांचा हेतू काय असतो याबाबत माहिती मिळवणे.
- ऐतिहासिक ठिकाणाच्या परिसरातील पर्यावरणाच्या दृष्टीने आवश्यक अशा मुद्दयांचा अभ्यास करणे.
- तेथील पर्यावरणाबात अधिक माहिती जाणून घेणे.
- त्या स्थळाचे ऐतिहासिक महत्त्व जाणून घेणे.
- ऐतिहासिक स्थानाबाबत अधिक माहिती इतरांना देखील करुन देणे.
- पर्यटन स्थळाला भेट देऊन पर्यटन क्षेत्राचा विकास करणे.

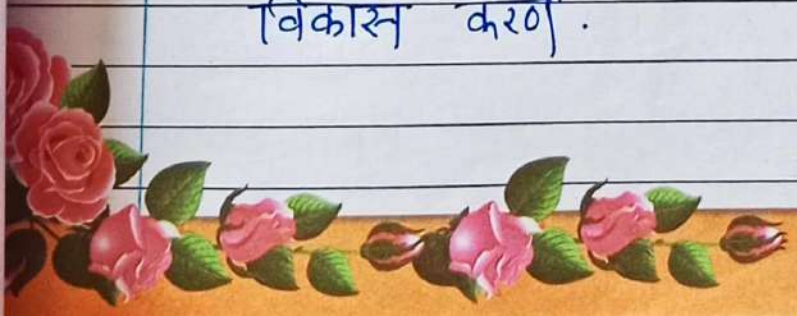

TOPIC Page: 5 Date: / /

ऐतिहासिक महत्त्व (माहिती)

रत्नदुर्ग किल्ल्याची बांधणी ही बहामनी काळातील आहे. हा किल्ला इसवी सन 1660 पर्यंत आदिलशाहीच्या ताब्यात होता. शिवाजी महाराजांनी 1670 च्या सुमारास कोकणात स्थित असणारे अनेक किल्ले स्वराज्यात आणले त्याचबरोबर हा किल्ला पण स्वराज्यात सामील करून घेण्यात आला. 1755 मध्ये रत्नदुर्ग हा किल्ला आंग्रे यांच्या ताब्यात होता, आणि नंतर हा किल्ला पेशव्यांच्या अंमलाखाली होता. 1950 मध्ये या किल्ल्यावरील भगवती देवीच्या मंदिराची दुरुस्ती केली 1980 मध्ये या किल्ल्याची डागडुजी करून घेण्यात आली. कित्येक शतके रत्नागिरी परिसराचा राखणदार म्हणून आणि अनेक ऐतिहासिक घटनांचा साक्षीदार असणारा या किल्ल्यांच्या उंचीवरून दिसणाऱ्या मोहक निसर्ग सौंदर्यासाठी तेवढीच प्रसिद्ध आहे.

रत्नागिरी शहरापासून अवघ्या 2-3 कि.मी. व असणारा रत्नदुर्ग हा पर्यटकांसाठी मुख्य आकर्षणाचा विषय ठरला आहे तो त्यावरील अत्यंत सुंदर भगवती मंदिरामुळे, येथून दिसणाऱ्या समुद्राच्या विहंगम दृश्यामुळे आणि समुद्रापर्यंत जाणाऱ्या किल्ल्यातील भुयारी मार्गामुळे. रत्नदुर्ग रत्नागिरी शहराच्या अंतर्गत जवळ असून अरबी समुद्राच्या काठावरील डोंगरावर

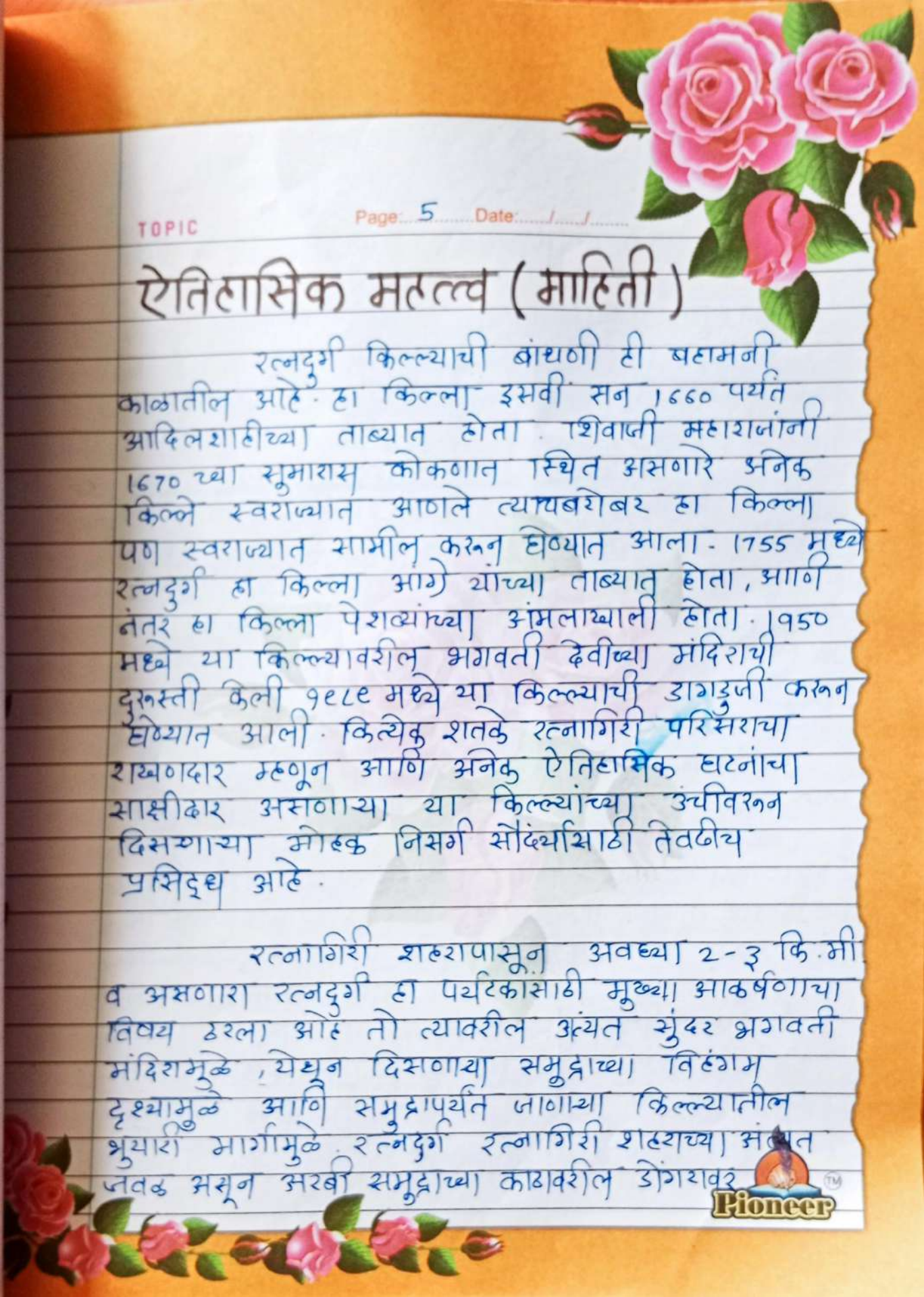

बांधण्यात आला आहे. किल्ल्याचा आकार घोड्याच्या नालासारखा असून क्षेत्रफळ 120 एकर आहे. रत्नदुर्ग तीनही बाजूंनी समुद्राने वेढलेला असून याच्या आग्नेय दिशेला जमीन आहे. किल्ल्याच्या पायथ्याशीच भिकरवाडा हे बंदर आहे.

- **गडावरील पहाण्यासारखी ठिकाणे**

किल्ल्याच्या प्रवेशद्वारातून आत शिरल्यावर समोरच सुबक बांधणीचे श्री भगवतीचे शिवकालीन मंदिर आहे. भगवती देवीचे दर्शन घेऊन पुढे गेल्यावर एका ठिकाणी चारही बाजूंनी भिंतींनी संरक्षित केलेली एक जागा आपल्याला दिसते. हाच तो तीन तोंडाचा भुयारी मार्ग. आज हा भुयारी मार्ग वापरात नसला तरी दीपगृहाकडून किल्ल्याच्या प्रवेशद्वाराकडे येताना लागणाऱ्या तटबंदीवरून या भुयाराचा शेवट खाली समुद्रकिनाऱ्यावर ज्याठिकाणी होतो तेथे असलेली एक प्रचंड गुहा स्पष्ट दिसते. या भिंतींनी संरक्षित केलेल्या तीन तोंडाच्या भुयारी मार्गापासून थोडे पुढे चालत गेले असता समुद्राचे मनोरम दर्शन घडवणारा एक बुरुज लागतो. या बुरुजाला लागतो. या बुरुजाचे नाव रेडे बुरुज असून यावर एक स्तंभही उभारला आहे. किल्ल्याच्या एका बाजूला दीपगृह असून या दीपगृहावरून संपूर्ण रत्नागिरी शहराचे तसेच समुद्राचे अत्यंत सुंदर दृश्य दिसते. किल्ल्यात एक लहान तळे व एक खोल विहिर आहे. रत्नागिरी शहरातून किल्ल्याकडे जाण्यासाठी रिक्षा सोईची असून रत्नागिरी शहराचा नजारा

Pioneer ™

दीपगृहावरून बघण्यासाठी संध्याकाळी 5.00च्या सुमारास गेल्यास तशी परवानगी मिळू शकते.

रत्नागिरीच्या पश्चिमेला एक किलोमीटर अंतरावर सुमारे 121 मीटर लांब व 117 मीटर रुंद असणारा हा अवाढव्य किल्ला 120 एकरांवर पसरला आहे. त्याच्या बालेकिल्ल्याला 9 बुरुज असून संपूर्ण किल्ल्याला एकूण 24 बुरुज आहेत. किल्ला पेठ, बालेकिल्ला आणि दीपगृह अशा तीन भागांत विभागला आहे. किल्ल्याच्या तीनही बाजूंना समुद्र तर एका बाजूला दीपगृह

- **गडावर जाण्याच्या वाटा**

किल्ल्यावर जाण्यासाठी वरपर्यंत डांबरी रस्ता असून किल्ल्याच्या पायथ्याशीच शंकराचे श्री भागेश्वर मंदिर आहे. या मंदिराच्या आंबांतर पशुपक्ष्यांची सुंदर सुंदर चित्रे कोरलेली असून मंदिराच्या शभोवती नारळी, पोकळी व फुलझाडांनी बहरलेली बाग आहे.

- **गडावर राहण्याची सोय**

गडावर राहण्याची सोय नाही. रत्नागिरी शहरात राहण्याची सोय आहे.

Pioneer™

- **जेवणाची सोय**
गावात वस्ती असल्यामुळे तिथे काही दुकाने व स्टॉल आहेत.

- **पाण्याची सोय**
मंदिराजवळ पिण्याचे पाणी मिळू शकते.

- **गावात कसे पोहचाल**
हवाई मार्गे मुंबई शहरात जवळचे विमानतळ आहे.
रेल्वेने रत्नागिरी हे जवळचे रेल्वे स्टेशन आहे.
रस्त्याने रत्नागिरी बसस्थानकापासून रत्नदुर्ग फक्त ४ किमी अंतरावर आहे. एमएसआरटीसीने बसस्थानाकडून गावाच्या पायथ्यापर्यंत शहर बससेवची योग्य व्यवस्था केली आहे. हा फक्त १५ मिनिटांचा प्रवास आहे.

जर तुम्ही मुंबई वरून तुमच्या वाहनाने येत असाल तर मुंबई ते रत्नागिरी येण्यासाठी पनवेल - पेण - महाड - खेड - चिपळूण - संगमेश्वर - रत्नागिरी असे येऊ शकता. जर तुम्ही पुण्यावरून येत असाल तर सातारा - पाटण - कोयनानगर - चिपळूण - संगमेश्वर - रत्नागिरी असे यावे लागेल.

TOPIC

Page:.....९.....Date:...../...../.....

छायाचित्रे

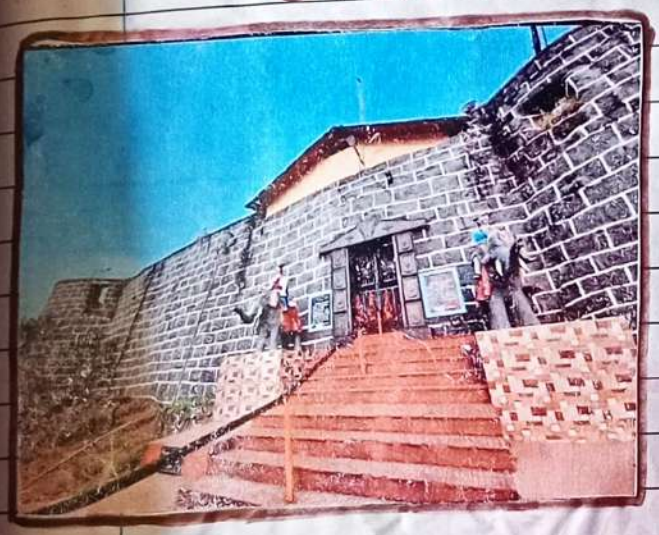

TOPIC Page:19 Date:...../...../.....

पर्यावरणीय मुद्दे

पर्यटन व पर्यावरणाचे प्रदूषण

पर्यावरणीय प्रदूषण व पर्यटन यांचा जवळचा संबंध आहे. वास्तविक पर्यावरण प्रदूषण ही एक जागतिक गंभीर समस्या बनलेली आहे. त्यामध्ये पर्यटनाच्या विकासामुळे भर पडत आहे. यामध्ये ऐतिहासिक किल्ले, वस्तू. भारतातील अनेक किनाऱ्यावरील पुळणी किंवा बिचेस प्रदूषणाच्या शिकार बनलेल्या आहेत. जंगलातील तळी, तलावे, सरोवरे, याचे प्रदूषण तेथिल पर्यटकांच्यामुळे होते. पर्यटकांच्या मोटारी, दुचाकी, तीनचाकी वाहने, विमाने, रेल्वे यामुळे ध्वनीचे व हवेचे प्रदूषण ही वाढत आहे.

ध्वनी प्रदूषण

वास्तविक नागरी वस्तीपासून दूर शांत वनाच्या नीरव शांततेच्या सानिध्यात पशुपक्ष्यांच्या सहवासात काही काळ आश्रमात घालवावा ही पर्यटनाची मूळ प्रेरणा आहे. शहरांच्या गोंधळ गोंगाटापासून दूर जावे असे प्रत्येकाला वाटले. यातूनच पर्यटन स्थळांचा विकास झाला. परंतु हेच पर्यटनस्थळे आज ध्वनीप्रदूषणाची आगर बनलेली आढळतात. या गोंगाटापासून केवळ पर्यटक नव्हे तर जंगलातील पशुपक्षीही सुटलेले नाहीत. पर्यटकांच्या

Pioneer ™

TOPIC Page: 19 Date: / /

वाहनाचा आवाज, यांचा गोंधळ ओळक्याने मोठ्या आवाजात म्हटलेली गाणी यामुळे ही पर्यटन स्थळे ही गोंगाट व गर्दीची ठिकाणे झालेली आहेत. जंगलव्याप्त भागात अशा आवाजाचा तेथील पशुपक्ष्यांवर विपरीत परिणाम होतो व त्यांची प्रजनन क्षमता कमी होते.

पर्यटन ठिकाणी विविध वस्तू व खाद्य पदार्थ लोकांना उपलब्ध असतात त्यामध्ये प्लास्टिक आणि थर्माकोल चे प्रमाण जास्त असते. प्लास्टिक च्या पाण्याच्या बाटल्या ह्या सर्वत्र आढळून येतात. परिणामी शुद्ध पाण्याचे नैसर्गिक झरे, विहिरी, झाडीमध्ये, तसेच रस्त्यांवर प्लास्टिक बाटल्या पसरलेल्या दिसतात. त्याच प्रमाणे जेवणासाठी किंवा नाष्ट्यासाठी वापरल्या गेलेल्या डीश, थर्माकोल ही तोट रस्त्यावर, जंगलात, ओढे, नाल्यात विखुरलेली आढळतात. त्याचबरोबर चोकोलेट, कॅरीबॅग बिस्किटांचे कागद, सिगारेट या सगळीकडेच पडलेल्या दिसतात. यावरून असे निदर्शनास येते की पर्यटनाला जाणारे लोक तेथील ठिकाणाचे नैसर्गिक सौंदर्य बिघडवून टाकतात.

TOPIC Page:...12... Date:...../...../.....

विश्लेषण

'रत्नदुर्ग' या ऐतिहासिक किल्ल्याला वर्षभर भेट देणाऱ्या लोकांची टक्केवारी खालील आलेखानुसार विभागली

टक्केवारी

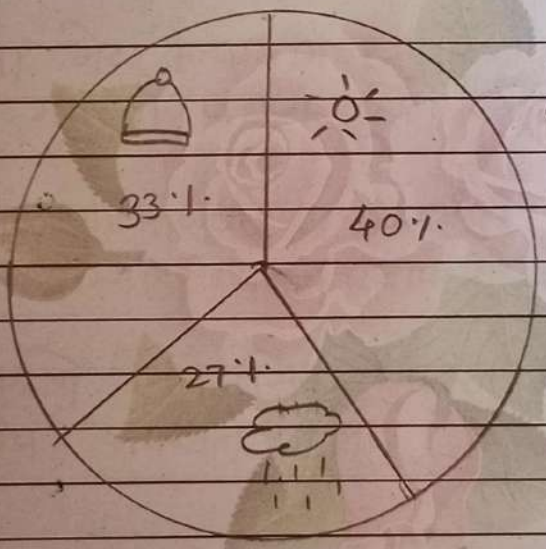

उन्हाळा
पावसाळा
हिवाळा

TOPIC Page:....13.... Date:...../...../.....

निष्कर्ष

- एका ऐतिहासिक स्थळाला भेट देऊन त्याची माहिती संकलित केली.
- ऐतिहासिक ठिकाणी रोज किती लोक भेट द्यायला येतात याची माहिती मिळवली.
- किल्ल्याला भेट देण्यामागचा पर्यटकांचा हेतु काय असतो. याबाबत माहिती जाणून घेणे शक्य झाले.
- ऐतिहासिक ठिकाणच्या परिसरातील पर्यावरण विषयक घटकांचा अभ्यास करून त्याची माहिती संकलित केली.
- त्या स्थळाचे ऐतिहासिक महत्त्व जाणून घेऊन या माहितीचे संकलन केले.

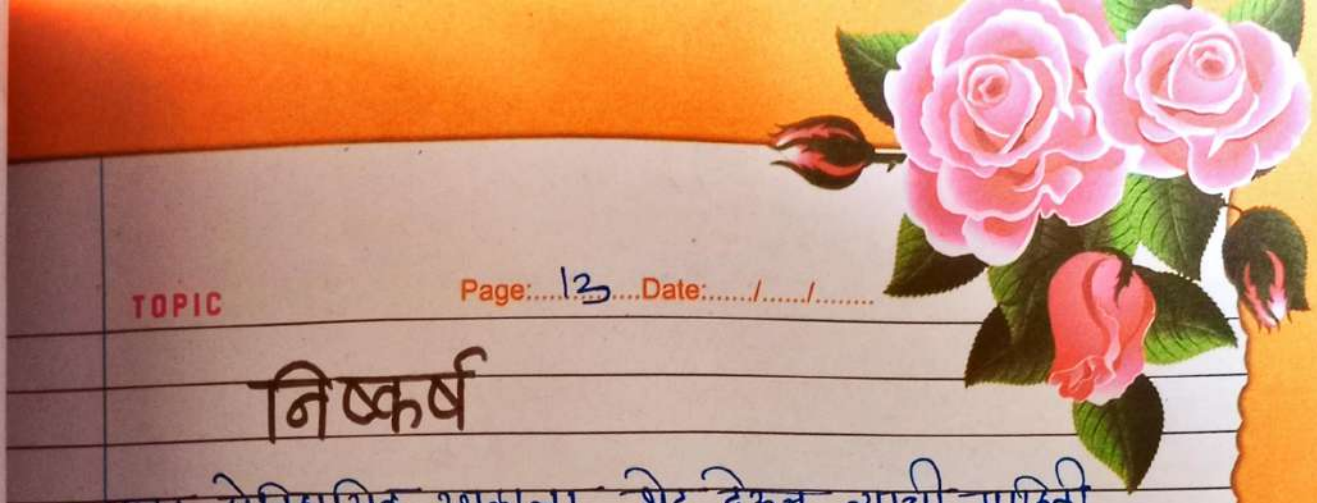

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay ,solapur

B.COM. - II A Div. 2021-22 ENVIRONMENTAL STUDIES

SR. NO.	Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
1	PRIYANKA GURUNATH BIRAJDAR	1201	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
2	SAPANA SHIVANAND BIRAJDAR	1202	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
3	BHAGYASHRI MALLINATH SOLAPURE	1203	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
4	NEHA SIDDHARAM JOKARE	1204	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
5	NANDINI GOVARDHAN VANGARI	1205	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
6	PALLAVI RAVINDRA KONDI	1206	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
7	SHRAVANTI GANESH VANGARI	1207	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
8	ROHINI NAGESH IRABATTI	1208	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
9	PRIYA SHANKAR YEMUL	1209	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
10	RASIKA SANTOSH GOSAVI	1210	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
11	BHAVANA RAJU TOPUL	1211	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
12	POOJA NAGNATH BADLAPURE	1212	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
13	SUSHMITA UMAKANT KANKURTI	1213	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
14	SANJANA SANTOSH YAMGALLI	1214	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
15	AISHWARYA SHAM MUDDE	1215	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
16	AARATI BHUMESH VANGA	1216	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
17	LAVANYA SADANAND ITTAM	1217	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
18	RAVLIYA AMBADAS CHITMIL	1218	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
19	SWEETY PURUSHOTTAM NORA	1219	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
20	NANDINI BASAVARAJ ADAKI	1220	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
21	BHAGYASHRI RAMESH MADAS	1221	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
22	BHAGYASHRI AMBADAS BOLLU	1222	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
23	SUCHITRA ISHWAR ADAKI	1223	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
24	AKHILA ANAND GURRAM	1224	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
25	LAXMI NAGESH MENDU	1225	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
26	SHWETA SHRINIVAS KADINGALA	1226	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
27	TULSI SIDRAM YAMNOLU	1227	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
28	SHRAVANI BALAJI YEMUL	1228	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
29	RUTIKA JANARDAN ARKAL	1229	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
30	ANKITA NAGRAJ PARKIPANDLA	1230	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
31	TEJASHRI SHRINIVAS DYAVANPALLI	1231	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
32	KANCHAN AMBADAS SAYBOLU	1232	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
33	LAVANYA DINESH PADMA	1233	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
34	PRIYANKA PRABHAKAR KOTA	1234	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
35	MANASHRI VINOD MUSHAN	1235	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
36	VISHALAKSHI LINGRAJ INJAMURI	1236	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
37	ANKITA SURESH JADHAV	1237	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
38	POOJA SHIVLINGAPPA KANNAGI	1238	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
39	KAJAL SURESH PAWAR	1239	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
40	SUPRAJA SHRINIVAS BIJJA	1240	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण

SR. NO.	Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
41	PRAGATI SATISH WADTILE	1241	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
42	VIDYARANI AMBADAS INJAMURI	1242	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
43	ANJALI KASHINATH REKE	1243	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
44	SHRADDHA AMBADAS NALLA	1244	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
45	MINAL LAXMIKANT CHAVAN	1245	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
46	MANJULA NAGNATH SAKINAL	1246	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
47	RAJLAXMI NAGESH GOSKI	1247	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
48	TANAYA BHASKAR YEDAKE	1248	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
49	UJWALA MANOJ KOKANE	1249	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
50	CHAITANYA AMBADAS KATKAM	1250	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
51	BHAVANA CHANDRAKANT BHARTAL	1251	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
52	ANKITA SHRINIVAS POGUL	1252	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
53	HARSHA MANOHAR BAJANTRI	1253	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
54	TULASI DATTATRAY SOMA	1254	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
55	BHAGYASHRI NAGNATH SHRIRAM	1255	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
56	SANSKRUTI SANTOSH MANE	1256	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
57	NIKITA NAGNATH KADAM	1257	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
58	AISHWARYA NAGESH ANBATTUL	1258	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
59	AARTI KESHAV GUJJERI	1259	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
60	DIVYA RAM ROHILE	1260	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
61	MAMATA SHRINIWAS GAJELI	1261	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
62	RUPA BABU POGUL	1262	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
63	DIVYA BABURAO KALSHETTI	1263	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
64	HARSHADA PRABHAKAR LATURKUR	1264	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
65	POOJA DURGADAS YALDANDEE	1265	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
66	NANDINI NANDKUMAR RAUL	1266	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
67	MAMTA DAMODAR SADUL	1267	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
68	RUCHITA SATYANARAYAN PULLI	1268	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
69	RAJANI SHRINIWAS GUTTIKONDA	1269	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
70	NEHA GOVIND PULGAM	1270	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
71	SHRAVANI DATTATRAY POBATTI	1271	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
72	AISHWARYA NARESH DAWAT	1272	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
73	RAJASHRI NARSING AAGABATTIN	1273	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
74	BHAGYALAXMI GOPAL INDAPURE	1274	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
75	SHRAVANI SHRINIVAS IDNUR	1275	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
76	VAISHNAVI LAXMIKANT MONE	1276	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
77	TULASHI SHANKAR NADARGI	1277	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
78	NAMRATA AMBADAS SAMBHARAM	1278	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
79	SWATI SHANKAR KOMAKUL	1279	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
80	AISHWARYA GURUPADAYYA SWAMI	1280	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
81	ASHWINI BALIRAM TELANG	1281	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
82	SUPRIYA SHRIKANT DALSHINGE	1282	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
83	AARTI GANAPAT MAHADIK	1283	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
84	MEERA BALASAHEB REVAJE	1284	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या

SR. NO.	Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
85	POOJA DHANAPPA TIRTH	1285	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
86	POONAM AMAR GAVALI	1286	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
87	BHULAXMI ANAND MYAKAL	1287	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
88	VAISHNAVI HIRALAL GADDAM	1288	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
89	KALPANA UMESH KATARE	1289	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
90	SAUNDARYA RAJU DUDAM	1290	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
91	SAKSHI DHANANJAY GITE	1291	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
92	MEGHA LAXMAN PATIL	1292	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
93	SHIRISHA AMBADAS PANTAGANI	1293	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
94	ANKITA BALRAJ DYAVARKONDA	1294	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
95	POOJA AMBADAS YEMUL	1295	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
96	ANKITA AMBADAS MITTA	1296	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
97	PRIYANKA SHRINIWAS ANNAM	1297	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
98	ASHWINI SHRINIVAS YALDANDI	1298	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
99	VASUNDHARA TULSHIDAS SOMA	1299	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
100	POOJA DAYANAND JADHAV	1300	कंबर तलावातील वाढत्या जलपर्णीची समस्या
101	RUCHITA NARENDRA SIRSILLA	1301	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
102	NAVINA PANDURANG MITTHAPALLI	1302	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
103	SHIRISHA BALAJI MANGALARAM	1303	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
104	MEGHA DWARKANATH BOLLU	1304	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
105	SHWETA SURESH GADAGI	1305	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
106	SNEHA SANTOSH VADISHERALA	1306	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
107	AARTI SUBHASH SHRIRAM	1307	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
108	PRIYANKA VENKATESH CHINTA	1308	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
109	SANJANA LAXMAN GAVANI	1309	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
110	ASHWINI CHADRAKANT KOLI	1310	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
111	SHUBHANGI SHRINIVAS PAMU	1311	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
112	SHRUTIKA SANJAY CHIPPA	1312	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
113	TEJASHRI JAGAN SHAVANPALLI	1313	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
114	AMRAPALI PRABHAKAR MANE	1314	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
115	NISHA DATTA KAPSE	1315	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
116	MANISHA TIMAPPA KURHADKAR	1316	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
117	KHUSHI NAGESH CHANNA	1317	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
118	NEHA VYANKTESH WAGHMARE	1318	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
119	AAKANKSHA AVINASH PANDIT	1319	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
120	VANI NAGESH KANNA	1320	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यामुळे वाढते वायुप्रदूषण
121	SONI SATYANARAYAN SHILGANI	1321	औषधी वनस्पती जोपासना व उपयुक्तता

Dr. Raje S.S.
Co-Ordinator

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay ,solapur

B.COM. - II B Div. 2021-22 ENVIRONMENTAL STUDIES

SR. NO.	Students Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
1	ANJALI SHRINIVAS BALLAM	1401	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
2	SHITAL SHIVSHANKAR SHINDE	1402	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
3	ASHWINI SHRINIVAS BURLA	1403	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
4	SHAILAJA SHIVAJI KASTURI	1404	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
5	POOJA SUDHIR KSHIRSAGAR	1405	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
6	LAVANYA MANOHAR ANDYAL	1406	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
7	RUCHITA NARESH TATIPAMUL	1407	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
8	SWATI PRAKASH BASUDE	1408	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
9	KOMAL PRAKASH BASUDE	1409	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
10	LAVANYA GOVIND GUTTIKONDA	1410	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
11	SARIKA RAMESH PITTA	1411	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
12	VANDANA VYANKATESH GUDA	1412	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
13	SHARADA MALLIKARJUN TAVATAM	1413	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
14	PRAGATI YADGIRI GAJARLA	1414	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
15	MONIKA GANGADHAR GAJUL	1415	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
16	BHAGYASHRI GANGARAM BODA	1416	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
17	PAVITRA DATTATRAY ARAGE	1417	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
18	POOJA ANIL CHILKA	1418	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
19	ANKITA SHAM KARAMPURI	1419	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
20	VIDYARANI RAMESH JOGU	1420	यंत्रमाग उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते जलप्रदूषण
21	MALATI PRABHAKAR BAINI	1421	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
22	SHRADDHA PANDURANG MUSHAN	1422	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
23	BHAVANA RAMU NALLA	1423	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
24	SONY RANGNATH DASARI	1424	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
25	DIPIKA ASHOK SAMAL	1425	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
26	SHRILAXMI MURLIDHAR MUSHAN	1426	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
27	AACHAL NAGESH BHANDGE	1427	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
28	PARVATI MOHAN MUNAGAPATIL	1428	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
29	DIPIKA SHIVSHANKAR GAJUL	1429	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
30	SHRAVANTI RAMESH DASARI	1430	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
31	ANKITA CHANDRASHEKHAR MUDA	1431	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
32	RUCHITA SHRINIVAS MARGAM	1432	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
33	SHRUTIKA LAXMAN POGUL	1433	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
34	YOGITA RAMESH DHULAM	1434	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
35	RANIBHARGAVI NAVNEET SANGA	1435	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
36	VAISHNAVI NAGESH MADGUNDI	1436	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
37	DIPIKA NARASAYYA MADUR	1437	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
38	LAVANYA MAHESH CHILVERI	1438	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
39	AISHWARYA GANESH GAJUL	1439	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण
40	DIPIKA JAGDISH MADAS	1440	यंत्र उद्योगामुळे सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनिप्रदूषण

SR. NO.	Students Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
41	DIPIKA CHANDRAKANT YALLA	1441	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
42	DIPIKA HARIRAM ANKAM	1442	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
43	DARSHANA DURGADAS BANDA	1443	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
44	PRADNYA SHASHIKANT PAWAR	1444	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
45	KAVITA VITTAL CHILKA	1445	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यांतून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
46	SHWETA SHRINIVAS MAGNUR	1446	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
47	POOJA AMBADAS DYAVANPALLI	1447	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
48	RAJITA GOVIND CHITYAL	1448	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
49	ROOPAM NAGESH MASAN	1449	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
50	SHRAVANI NARSAPPA YEJJU	1450	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
51	ANITA SUBHASH NILI	1451	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
52	LAVANYA PRABHAKAR TUMMA	1452	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
53	CHAITANYA BALAJI PALMURI	1453	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
54	VAISHNAVI NAGNATH SARVADE	1454	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
55	VRUNDAVANI KRUSHNAHARI GONTYAL	1455	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
56	SUNAINA JANARDHAN YALDANDI	1456	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
57	PRIYANKA TULJARAM DONTUL	1457	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
58	KOMAL SHRINIWAS ADAM	1458	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
59	AMANI AMBDAS GADAS	1459	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
60	POONAM VAIJINATH MAJAGE	1460	सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून होणारे वाढते वायुप्रदूषण
61	PRIYANKA MANOHAR DIKONDA	1461	वाढत्या वाहनामुळे सोलापूर शहरात होणारे वायुप्रदूषण
62	AKSHAYA RAVIRAJ SHANKU	1462	वाढत्या वाहनामुळे सोलापूर शहरात होणारे वायुप्रदूषण
63	SHANTI MOHAN ANDIGAR	1463	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
64	CHNDRIKA PRASAD PASNUR	1464	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
65	SMRUTI CHANDRAKANT KOLHAPURE	1465	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
66	PRITI BASAVRAJ RAJNAL	1466	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
67	ANKITA MADHUKAR RAPELLI	1467	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
68	AMBIKA LAXMAN RODDA	1468	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
69	PRAVALEEKA CHANDRAKANT MERAGU	1469	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
70	VENNELA LAXMAN BUDHARAM	1470	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
71	SNEHA RAJESH MAGNUR	1471	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
72	RUCHITA BALAJI YEDUR	1472	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
73	POOJA DEVIDAS TADKA	1473	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
74	LAVANYA SANTOSH KURAPATI	1474	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
75	KOMAL RAJESH MADGUNDI	1475	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
76	PRAVALIKA RAMDAS GOSKI	1476	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
77	NEHA SURESH MAHINDRAKAR	1477	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
78	VENNELA HANAMANTU BUTALA	1478	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
79	RUCHITA DATTATRAY BAYANI	1479	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
80	SHAILEJA YALLAPPA JINDAM	1480	N.T.P.C. प्रकल्पामुळे सोलापूर जिल्ह्यातील तापमानात झालेला बदल
81	KRUTIKA ANIL PITTA	1481	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
82	SUPRAJA AMOG DUDHYAL	1482	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
83	PRAGATI RAJESH GAJUL	1483	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
84	SHRUTIKA YALAPPA ADAKI	1484	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण

SR. NO.	Students' Name	ROLL NO.	PROJECT NAME
85	RAJLAXMI RAJU GUDELI	1485	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
86	SHRAVANI GANESH TATI	1486	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
87	MAYURI SHRINIWAS PASKANTI	1487	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
88	PRIYANKA NARENDRA AMBAT	1488	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
89	SHUBHANGI SHIVAJI DALAVE	1489	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
90	CHILAKAMMA RAGHUNATH LAGASHETTI	1490	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
91	POOJA NARSING VAITLA	1491	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
92	AARTI CHANDRAKANT UPALANCHI	1492	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
93	ANJALI KUMAR RANSUBHE	1493	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
94	KARISHMA RATNAKAR GAIKWAD	1494	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
95	PUJA ANAND GOUDA	1495	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
96	KOMAL RAMESH GULLAPALLI	1496	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
97	KUSUM AMBADAS BANDA	1497	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
98	DIVYA LAXMAN TAVTAM	1498	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
99	NAGRANI TIPPANNA SIRSAL	1499	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
100	AISHWARYA SATYANARAYAN MYANA	1500	कंबर तलावातील जलपर्णीमुळे होणारे जलप्रदूषण
101	GAYATRI AMBADAS KAIRAMKONDA	1501	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
102	GAYATRI ANAND MYADAM	1502	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
103	JYOTI AMBADAS NANDAL	1503	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
104	YOGITA SHRINIVAS GUNDLA	1504	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
105	ARATI SIDRAM KURAPATI	1505	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
106	LAVANYA MOHAN AVADHUT	1506	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
107	ARCHANA SHANKAR GUNDLA	1507	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
108	NARMADA VYANKATESH VADALAKONDA	1508	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
109	NEHA BHALCHANDRA RATHOD	1509	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
110	NIKITA RAJKUMAR SHIMAGE	1510	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
111	LAXMI SIDDHARAM BHUYAR	1511	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
112	AKANKSHA KANTILAL TATHE	1512	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
113	MANISHA SHEKHAR BUDHARAM	1513	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
114	KAVERI SHEKHAR BUDHARAM	1514	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
115	MEGHA VIJAYKUMAR SURYAWANSHI	1515	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
116	ANJALI RAMCHANDRA POPALE	1516	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
117	MEGHA CHANDRAKANT GHODAKE	1517	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
118	PRIYA MARKANDEY ANNALDAS	1518	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
119	SHILAM VINOD SHRIGIRI	1519	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण
120	DEEPA MALLIKARJUN KENGNALKAR	1520	सोलापूर शहरातील वाढते ध्वनि प्रदूषण

Dr. Raje S.S.
Co-Ordinator

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya

Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Ms. **Banda Darshana Durgadas** of **B.Com-II** has successfully completed the project titled **Shri Siddheshwar Sahakari Sakhar Karkhanyatun Wadate Hava Pradushan** in partial fulfillment of **Bachelor of Commerce** degree of Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 04th March, 2022

Place: Solapur

Dr. T.V. Shinde
Project Guide

A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Student Name : Banda darshana Durgadas
Project Name : Shri siddheshwar Sahakari karkhanyatun wadate hava pradushan

Page No. Date :

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर सोलापूर, विद्यापीठ
डे. आर. कुर्ला महिला वरिष्ठ महाविद्यालय, सोलापूर

नाव :- बंडा दर्शना दुर्गादास

रोल नं :- १४४३ वर्ग :- बी-कॉम II B

विषय :- पर्यावरण शास्त्र

प्रकल्पाचे नाव :- श्री सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषण

मार्गदर्शक :- प्रा. एस. एस. राजे. सर

शैक्षणिक वर्ष :- 2021-22

10/10 छान

क्रमांक

अनुक्रमणिका

1) प्रस्तावना
2) विषयाचे महत्त्व
3) हवा प्रदूषणाची कारणे
4) हवा प्रदूषणाची उद्दिष्टे
5) हवा प्रदूषणाचे फायदे व तोटे
6) हवा प्रदूषणाची परिणाम
7) हवा प्रदूषणाची तापासण्याच्या पद्धती
8) हवा प्रदूषणाचे पर्यावरणावर प्रभाव
9) पर्यावरण व्यवस्थापन खर्च
10) हवा प्रदूषणाचे निष्कर्ष
11) हवा प्रदूषणाचे उपाय योजना
12) संदर्भ ग्रंथसूची

Warrant To The Collector Of Sid...

Page No. Date :

प्रस्तावना :-

मानव, प्राणी व इतर जीवांना जागावयास घातक ठरतील अशा पदार्थांची, द्रव्यांची निर्मिती केल्याने प्रदूषण निर्माण होते. अशुद्ध, द्रव्ये, दुर्गंधी विषारी धूर या गोष्टींमुळे हवेतील प्राणवायूचे प्रमाण 20.95 % पेक्षा कमी होते. त्यापासून आरोग्याला हानी पोहोचते तसेच पाण्यातील प्राणवायूचेही प्रमाण कमी होते या प्रकारे प्रदूषण होते त्यालाच "प्रदूषण" असे म्हणतात.

आजच्या युगात पर्यावरणीय प्रदूषण हा मानवजातीसाठी सर्वात मोठा धोका आहे. वाढत जाणारी लोकसंख्या नियंत्रणाबाहेर वाढत चालले औद्योगिक क्षेत्र आणि वाढती शहरी आणि नैसर्गिक संसाधनांचा बेजबाबदारपणे वापर यामुळे पर्यावरण दुषित होऊन जाते. प्रदूषणामुळे पर्यावरणावर घातक परिणाम होऊन पर्यावरणावर गंभीर परिणाम होतात. मानवाच्या तीन मूलभूत गरजा म्हणजे जल, हवा आणि जमीन या वेगवेगळ्या मानवी कृतींमुळे प्रदूषित होतात तर आज आपण सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातुन हवा प्रदूषण कसे होते हे पाहणार आहोत.

colors

Welcome to Siddheshwar Sugars

Welcome to Siddheshwar Sugars

Page No. Date :

हवा प्रदूषणाचा जर आपण इतिहास पाहिला तर पूर्वीची हवा ही आताच्या हवेपेक्षा कित्येक पटींनी शुद्ध होती औद्योगिक क्रांतीची सुरूवात आणि त्यानंतर वाढत जाणारे उद्योग धंदे आणि मोठ्या प्रमाणावर वाढत जाणारी लोकसंख्या या लोकसंख्येला पुरवल्या जाणाऱ्या सोई सुविधा त्यासाठी तयार केली जाणारी उपकरणे यातून दिवसें-दिवस वाढ होऊन त्यामधून बाहेर पडणाऱ्या विविध प्रकारच्या वायूंमुळे दिवसेंदिवस पृथ्वीवरील हवा ही प्रदूषित होत चालली आहे

हवा प्रदूषणाची कारणे कोणती आहेत हवा प्रदूषणाची कारणीभूत ठरणारे घटक कोणते आहेत आणि हे हवा प्रदूषण रोखण्यासाठी कोणत्या उपाय योजना केल्या गेल्या पाहिजेत किंवा कोणत्या गोष्टी केल्या पाहिजेत आणि कोणत्या गोष्टी या केल्या नाही पाहिजेत याबाबत सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषण या प्रकल्पाच्या माध्यमातून सविस्तर माहिती ही घेणार आहेत.

Siddheshwar Sahakari Sakhar K...

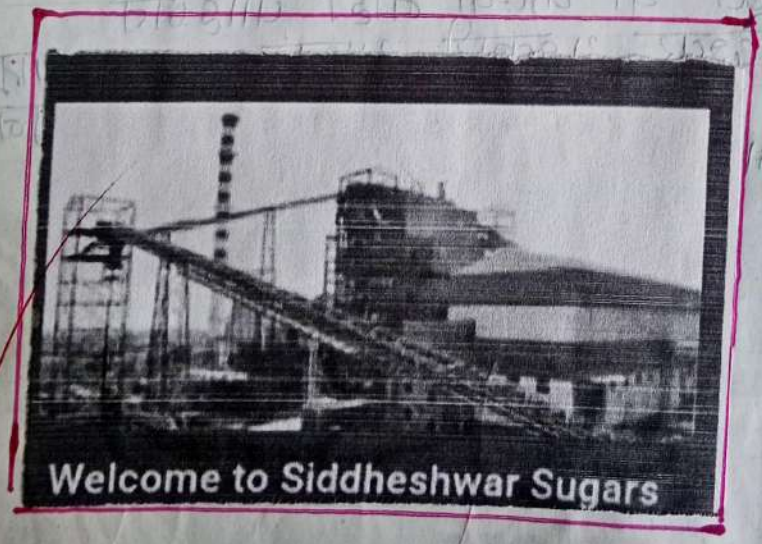
Welcome to Siddheshwar Sugars

Page No. Date :

विषयाचे महत्व :-

श्री सिद्धेश्वर साखर कारखाना लिमिटेड याच्या मार्फत साखर उत्पादन [2500 टीसी डी ते 7500 टीसीडी] आसवनी [20 केएलपीडी १०० केएलपीडी व नवनीन 38 मेम मेगॉवॉट कोजेन प्रकल्प आधुनिकरण व विस्तार प्रस्ताव सादर करण्यात येत आहे. यामध्ये यामध्ये 20 केएलपीडी क्षमतेचा मळ आधारित आसवनी प्रकल्प काइन त्याजगी नवीन अद्यावत तंत्रज्ञान व इंसिनरेटर क्षमतेचा प्रकल्प स्थापित केला जाईल.

"हवा, पाणी आणि माती च्या भौतिक, रासायनिक किंवा जैविक वैशिष्ट्यामध्ये अनिष्ट बदलामुळे सजीवांच्या जीवनावर घातक परिणाम होतात. किंवा कोणत्याही सजीवाच्या आरोग्याला धोका निर्माण होतो "यालाच प्रदूषण असे म्हणतात

आज प्रदूषण उद्योगधंद्याचे बेसुमार वाढती संख्या जर आपण पहिली तर त्यामध्ये उत्सर्जित होणाऱ्या विविध विषारी घटकांचा समावेश असल्यामुळे वायुप्रदूषणामुळे हवा प्रदूषित होऊन जाते आणि याच वायू आणि याच हवा प्रदूषणामुळे अनेक व्याधी जडत आहेत. सजीवा मध्ये

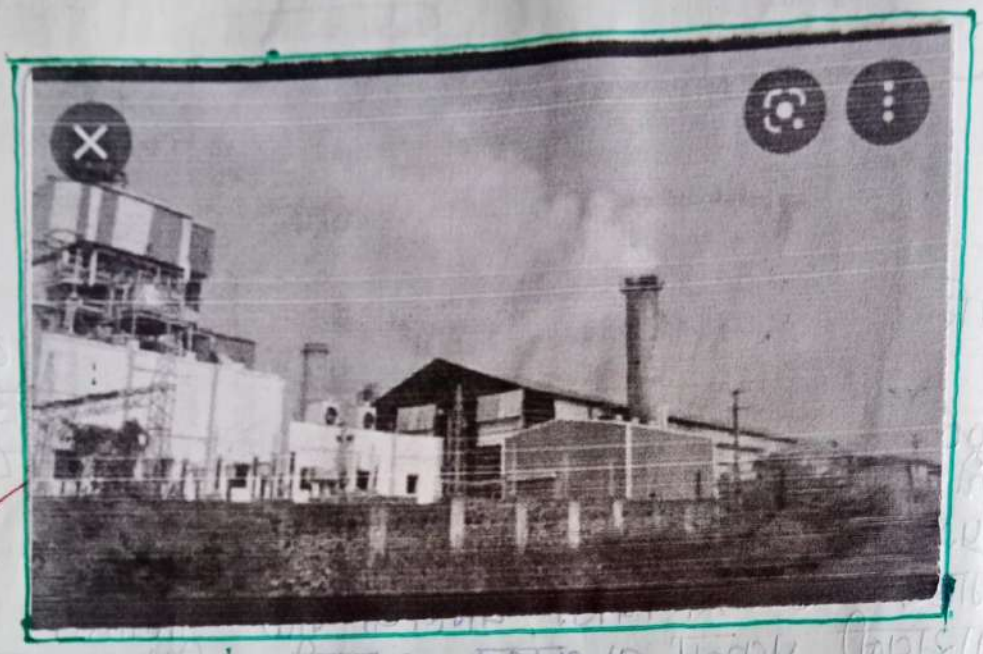

साताऱ्यातील 5 कारखाने Black list या...

सोलापुरातील 'सिद्धेश्वर' साखर ...

Page No.

Date :

बुध्दीमान प्राणी म्हणून मानव वावरत आहे. त्याच्या वागणूकीतून सजीवसृष्टीच्या विकासापेक्षा स्वहितार्थ त्या सृष्टीच्या विनाशाचे वारेवरच पाऊल पडत आहेत.

~~औद्योगिकीकरण~~

औद्योगिकीरणामुळे मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन करणे शक्य होत असले तरीही स्वत:ची प्रगती करण्याच्या चढाओढीत जलद विकास प्रक्रियेमुळे पर्यावरण मोठ्या प्रमाणावर नुकसान होत आहे. पर्यावरणाचे स्थिती सुधारण्याची गरज असल्याने स्पष्ट झाले आहे. आज विकास प्रकल्पातून होणाऱ्या हवेच्या प्रदूषणामुळे पर्यावरणावर विपरीत परिणाम होऊ लागले.

आज मानवाच्या कृतीमुळे निष्काजी-पणामुळे सभोवतालच्या पर्यावरणावर घातक परिणाम होत असेलेल दिसून येत आहे. आज हवा प्रदूषणाबाबत सर्वांनी सविस्तर माहिती जाणून घेऊन त्यावर वेगळीच उपाय करणे गरजेचे आहे म्हणून हवा प्रदुषण हा विषय आजच्या आधुनिक जगात फार महत्त्वाच आहे.

ऊस गाळपात जयमहेश कारखाना ...

Page No.

Date :

हवा प्रदूषणाची कारणे :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून होणाऱ्या विविध प्रकारे हवा प्रदूषणाची कारणे पुढील प्रमाणे आहे.

- सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून बाहेर पडणारे अतिसूक्ष्म कण, काजळी, धूर, डांबर किंवा धुळ आणि कचरा याच्याने हवा प्रदूषण होतो.

- साखर कारखान्यातून बाहेर पडणारे विषारी वायू- कार्बन मोनोऑक्साईड, नायट्रोजन ऑक्साईड सल्फर ऑक्साईड व संघनीत सेंद्रिय संयुगे मुळे हवा दूषित होतो.

- औद्योगिक प्रदूषकामुळे होणारे बेंझीन इथर, असीटिक असिड, सायनाइड संयुगे इत्यादी मुळे हवा प्रदूषीत होत.

- कारखान्यातून बाहेर पडणारे दुषित हवा हे मानवाच्या जीवनाला घातक आहे.

अशा प्रकारे सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून विविध प्रकारे हवा प्रदूषण होते.

colors

उद्योगांना पूर्वपदावर आणण्यासाठी ...

Page No. Date :

हवा प्रदूषणाचे उद्दिष्टे :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषणाचे उद्दिष्टे पुढील प्रमाणात :-

- हवा प्रदूषण म्हणजे काय त्याची संकल्पना जाणून घेणे.
- हवा प्रदूषणामुळे पर्यावरणावर होणारे घातक परिणाम कमी करण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या उपाय योजनांची माहिती घेणे.
- हवा प्रदूषणाचा पर्यावरणावर कोणत्या परिणाम होतो याची माहिती मिळवणे.
- हवा प्रदूषणाची करणे आणि हवा प्रदूषण होण्यास कारणीभूत ठरणारे घटक याची माहिती मिळवणे.
- हवा प्रदूषण रोखण्यासाठी शासनाने केलेल्या उपाय योजना माहित करून घेणे.
- हवा प्रदूषणामुळे होणाऱ्या घातक परिणामांची माहिती इतराना करून देणे.

अशा विविध उद्दिष्टे साखर कारखान्यातून दिसून येतात.

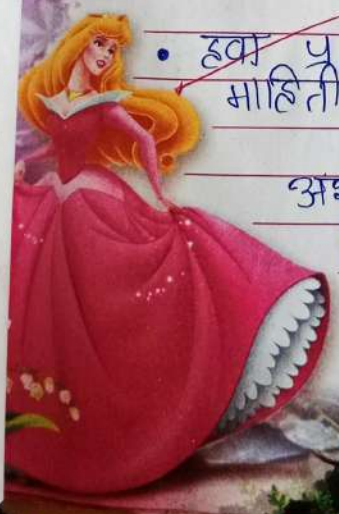

सिद्धनाथ सहकारी साखर
कारखाना (बलवाडी)
2:12
सिद्धनाथ सहकारी साखर कारखाना ...

Page No.

Date :

हवा प्रदूषणाचे फायदे :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्याचा होणारे हवा प्रदूषणाचे फायदे पुढील प्रमाणे :-

- ऊर्जा बचत, प्रक्रियेवरील खर्च कमी करणे व प्रक्रियेची कार्यक्षमता वाढविणे इत्यादी गोष्टींकडे लक्ष केंद्रित करून साखर उद्योग नफ्यात आणणे.
- ऊसापासून निर्माण होणाऱ्या भूशाची सुरक्षित साठवण व योग्य विल्हेवाट लाऊन पैशांची बचत करणे.
- केलेल्या गुंतवणुकीवर त्वरित परतावा आणि अतिरिक्त महसूल निर्मिती
- साखर कारखान्यांना निर्धारित करण्यायोग्य अद्वितीय व विक्रीमुळे आर्थिक फायदयाबरोबरच प्रक्रियेमध्ये सुधारणा करता येते.
- प्रकल्पातील प्रत्येक घटकाच्या व्यावसाईक उपलब्धतीवर प्रभाव प्रस्ताव करत आहोत.

अशा प्रकारे सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्याचा होणारे विविध फायदे आहे.

Page No. Date :

हवा प्रदूषणाचे तोटे :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून होणारे हवा प्रदूषणाचे तोटे पुढील प्रमाणात आहे :-

- हवा प्रदूषणामुळे इमारतीचे नुकसान होणे, रंग बदलणे, वस्तुची शक्ती कमी होणे, त्यांचे आयुष्य घटणे इत्यादी गोष्टी घडू शकतात.

- दूषित हवेमुळे वातावरणातील तापमान वाढते व त्याचा परिणाम हवामानावर तसेच पावसावर होतो.

- प्रचंड येणारी हवा, वादळे यामुळे हवेत धुळीच्या सूक्ष्मकणाचे प्रमाण वाढते. उल्कापातामुळे ज्वलन क्रिया घडुन कार्बनडायऑक्साईडचे प्रमाण वाडते. ज्वालामुखीमुळे वातावरणात अमोनिया व गंधकाची वाफ यांचे प्रमाण वाढते व हवा दूषित होतो. या सर्वांचा समावेश नैसर्गिक प्रदूषणात होतो.

- हवाच नवे तर साखर देखील हे केमिकल्स नि विविध केमिकल्सनी बनवतात व तेच साखर मानवाला कॅन्सर, बिपी, शुगर अशा विविध रोगाला सामोरे करावा लागते.

सिद्धनाथ सहकारी साखर
कारखाना (सोनपूर)
सिद्धनाथ सहकारी साखर कारखाना....

Page No.

Date :

हवा प्रदूषणाचे परिणाम :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्याचे वाढते हवा प्रदूषणाचे परिणाम पुढील प्रमाणात

- मानवाच्या बाबतीत प्रमुख रोग हे श्वसन, मार्गसि आणि फुफ्फुसाचा होतात त्याच प्रमाणे दमा, कन्सर, बेशुद्ध पडणे, ~~खा~~ घसा खवखवणे, डोळ्यातून पाणी येणे इत्यादी विकार होतात.

- वनस्पतींच्या बाबतीत त्यांची वाढ खुंटणे पाने वाळणे, वाकणे, झाड मरून जाणे किंवा उत्पन्न कमी येणे इत्यादी परिणाम होतात.

- हवा प्रदूषणामुळे इमारतीचे नुकसान होणे, रंग बदलणे, वस्तूंची शक्ती कमी होणे, त्याचे आयुष्य घटणे इत्यादी गोष्टी घडू शकतात.

- दूषित हवेमुळे वातावरणातील तापमान वाढते व त्याचा परिणाम हवामानावर तसेच पावसावर होतो.

- हवा प्रदूषणाचे परिणाम विकार होतात

- वनस्पती जास्त काळ टिकत नाही

अशा विविध परिणाम आहेत हवा प्रदूषणाचे

सोलापुरातील 'सिद्धेश्वर' साखर ...

Page No. Date :

हवा प्रदूषके तापसण्याच्या पद्धती :-

सिद्धेश्वर साखर कारखान्यातून वाढत हवा प्रदूषणाचे तापसण्याच्या पद्धती पुढील प्रमाणात :-

- कारखान्यातून सोडत्या जाणाऱ्या वायूमध्ये किती प्रमाणात प्रदूषके आहेत हे तपासणे.
- आपल्या सभोवतालच्या हवेत किती ~~प्रक~~ प्रमाणात प्रदूषके आहेत हे तपासणे.
- कारखान्याच्या धुराड्यातून किंवा वाहनाच्या इंजिनातून जे दुषित वायू बाहेर पडतात त्यात प्रदूषकांचे प्रमाण खूपच असते. दुषित वायू पंपाच्या साहाय्याने गोळा करून त्याचे प्रयोगशाळेमध्ये प्रथ:करण करणे शक्य होते त्यावरून प्रदूषकांचे प्रमाण काढता येते.
- सभोवतालच्या हवेतील प्रदूषकांचे प्रमाण त्या मानाने कमी असल्याने प्रदूषकांचे प्रमाण माहिती करून घेण्यासाठी खूप जास्त आकारमानाची हवा यंत्राद्वारे गोळा करावी लागते.

बस्तर में लगाए जाएंगे 24 सहायक उद्यो...

Page No. Date :

- यालाच हाय व्हाल्युम सॅम्पलर असे म्हणतात या यंत्राच्या साहाय्याने वायू प्रदूषके व धुलिकण हे दोन्ही मोजली जातात.

कानपुर: कोरोना काल में खूब फले-फूले ...

Page No.

Date :

हवा प्रदूषणाचे पर्यावरणावर प्रभाव :-

सिद्धेश्वर सहवासी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषणाचे पर्यावरणावर प्रभाव कश्याप्रकारे होते ते पुढील प्रमाणात आहे.

① हवा प्रदूषण :-
प्रकल्पांमधून होणाऱ्या उत्सर्जनामुळे हवेतील प्रदूषकाच्या प्रमाणामध्ये संभाव्य वाढ होऊ शकते.

② पाणी प्रदूषण :-
औद्योगिक व घरगुती सांडपाण्याची निर्मिती होईल. कारखान्यातून बाहेर दुषित पाणी निर्मिती होणे.

③ परिस्थिती :-
योग्य रूंदी असलेल्या हरित पट्ट्याची निर्मिती केली जाईल व प्रास्ताकर्त्यामार्फत त्याची देखभाल केली जाईल. प्रकल्पामार्फत "झिरो लिक्विड डिस्चार्ज" प्रणालीचा वापर करणार असल्यामुळे सभोतालच्या वनस्पती व मानवी जिवणावर प्रभाव होतो.

उद्योग

Page No. Date :

(4) सामाजिक पर्यावरण :-
सभोतालच्या क्षेत्राच्या पायाभूत सुविधाच्या संदर्भात सर्वांगीण विकास, शैक्षणिक व आरोग्य सुविधामध्ये वाढ इत्यादी होऊ शकतात.

(5) आर्थिक परिणाम :-
प्रस्तावित प्रकल्पामुळे स्थानिक भागावर व देशाच्या अर्थव्यवस्थेवर सकारात्मक परिणाम होईल. अल्कोहोल निर्यातीमुळे महसूल वाढेल.

(6) ध्वनी प्रदूषण :-
प्रकल्प क्षेत्राच्यामध्ये ध्वनी पातळीन किरकोळ वाढ होईल.

व्यवसाय आरोग्य व सुरक्षा : आरोग्यस गंभीर व धोकादायक परिणाम कमी करण्यासाठी पूर्व तयारी केली जाते.

सिद्धेश्वर कारखान्याची चिमणी पाडा ...

Page No.

Date :

पर्यावरण व्यवस्थापन खर्च

# पर्यावरणाचे पैलू	भांडवली खर्च आवर्ती खर्च कोटी रूपयां मध्ये	कोटी रूपयांमध्ये (प्रतिवर्ष)
1) हवा प्रदूषण नियंत्रण[APCS] उपकरणे - कोजेन प्रकल्पात बॉयलर, आसवनी बॉयलरसाठी व धुराड्या साठी ईएसपी,	3.75 कोटी ₹	0.75 कोटी ₹
2) स्पेंट वॉश प्रक्रिया प्रणाली - स्पेंट वॉश साठवन टाकी, एमईई, बॉयलिंग यंत्रणा व जाळण्यासाठी बॉयलर सीपीयु साखर कारखान्याची उपलब्ध ईटीपी मध्ये सुधारणा	30.0 कोटी ₹	0.10 कोटी ₹
3] ध्वनी प्रदूषण नियत्रण	0.50 कोटी ₹	0.10 कोटी ₹
4] पर्यावरणीय घटकांचे परीक्षण व व्यवस्थापन	-	0.50 कोटी ₹
5) व्यावसाईक आरोग्य व सुरक्षा	0.50 कोटी ₹	-

रासायनिक पदार्थ

रासायनिक युक्त साखर

कच्चा माल

Page No.

Date :

6) हरित पट्ट्यांची निर्मिती व पावसाच्या पाण्याचे संकलन	0.35 कोटी रु	0.10 कोटी रु
7) पंचवार्षिक सीएसआर उपक्रम खर्च	3.0 कोटी रु	5.0 कोटी रु
एकूण	38.10 कोटी रुपये	3.45 कोटी रुपये

सोलापुरातील 'सिद्धेश्वर' साखर ...
lokmat.com

Page No. Date :

हवा प्रदूषणाचे निष्कर्ष :-

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषणाचे निष्कर्ष पुढील प्रमाणात.

- कार्यक्षम उपाययोजना अमलबजावणीसह झिरो डिस्चार्ज.
- धुराड्यामधून बाहेर पडणारे वायू प्रदूषके वेट स्क्रबर व ईएसपी द्वारे नियंत्रित केले जातील.
- वनस्पती व अधिवास नष्ट होणार नाही याची काळजी घेतली जाईल.
- वयक्तिक सुरक्षा उपकरणे, सुरक्षितता, खबरदारी, आपत्कालीन उपाययोजना व आपत्ती व्यवस्थापन योजनेद्वारे पर्यावरणावर होणारे दुष्परिणाम कमी केले जातील.

सिद्धेश्वर साखर कारखान्याची चिमणी ...

Page No.

Date :

हवा प्रदूषणाचे उपाय योजना

सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून वाढते हवा प्रदूषणाचे उपाय योजना कोणत्या प्रकारे होते ते पुढील प्रमाणात.

- कोळसा, जळाऊ लाकूड आणि कचरा यांना जाळणे टाळा.
- पुनर्नवीकरणीय ऊर्जा संसाधनाचा उपयोग करा.
- प्रदूषण नियंत्रण कायद्याचे काटेकोर पणे पालन करणे
- भूपृष्ठावरील प्रदूषण कमी करण्यासाठी धुरांड्याची उंची शक्य तेवढी उंच करा.
- वातावरण शुद्ध राखण्यासाठी वृक्षारोपण करण्यावर भर द्या वृक्ष प्रदूषित वायू शोषून घेतात व त्यांच्या पानावर हवेत तरंगणारे कणयुक्त धूलक चिकटतात
- वाहनामुळे बाहेर पडणारे हवामुळे पडणारे हवा हे घातक असल्याने वनस्पती लावणे गरजेचे आहे.

सिद्धेश्वर साखर कारखान्याची चिमणी ...

Page No.

Date :

- हवा प्रदूषणावर नियंत्रण ठेवण्याची उत्तम पद्धत म्हणजे 'प्रदूषण प्रतिबंध' ज्याला स्रोत कमी करणे असेही म्हणतात ही प्रक्रिया स्रोत प्रदूषण कमी करते. नाहीसे करते किंवा प्रतिबंधित करते.

- प्रत्येक वाहनासाठी तुम्हाला नियमितपणे पीयूसी [PUC] प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक आहे जे भारतातील मोटार वाहने उत्सर्जन आणि प्रदूषण नियंत्रणाचे निकष पूर्ण करणारे प्रमाणपत्र आहे.

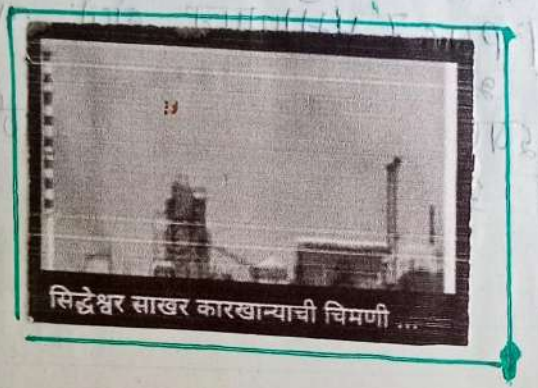

सिद्धेश्वर साखर कारखान्याची चिमणी ...

Page No.

Date :

संदर्भ ग्रंथसूची

मी शैक्षणिक वर्ष 2021-22 मध्ये पर्यावरण या विषयाचा प्रकल्प करण्यासाठी श्री सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यातून ऊसतोडणी प्रकल्पाची माहिती मिळवण्यासाठी मी श्री सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्यात भेट दिलेला आहे.

तसेच दैनिक वर्तमान पत्रांत आलेल्या बातम्या आणि लेख यांचा उपयोग केला आणि वेबसाईट वर उपलब्ध असलेल्या माहितीचे वापर करून प्रकल्प याबाबत माहितीचे संकलन केलेले आहे ते पुढीलप्रमाणे.

① https://mr.vikaspedia.in/rural-evergy/environment/90192493O/93993593e-92a94d93269429392 9

② https://www.mpcb.gov.in/mr/node/5827

③ https://www.educationalmanthi.com/2021/07/have-pradushan-project.html?m=1

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay, Solapur

Project Report of B. Com - III for Academic Year 2021-22

Sr. No.	Students Name	Roll No.	PROJECT NAME
1	Ankita Shriniwas Maykunthe	1890	A Study on Garment Industries with respect to Nikhil Garments
2	Bhavana Prashant Jadhav	1909	Hospitalily Organization of Tourism Activities for eating and lodging
3	Chaitanya Shekhar Govind	1663	Nikhil Sports Garments
4	Chaitanya Shriniwas Ande	1693	Hotel Management of Annaji Biryani House
5	Hiramani Ramesh Doma	1803	A Brief Study on Hotel Management
6	Lavanya Prakash Dhyavanpalli	1896	A Study on Hotel Management of Surya International
7	Laxmi Mohan Ganapa	1845	A Study on Manufacturing of Solapuri Chaddars
8	Niharika Shankar Usakoyal	1853	Process Costing of Nandal Textile Pvt. Ltd.
9	Nikita Sidrayya Soregaon	1692	A Study on Service Management with respect to Purnabrahma Yojana
10	Pallavi Bhimashankar Limbitote	1850	A Brief Study on opportunities and challenges in Hotel Management
11	Pooja Anil Kadam	1889	A Study on Manufacturing of Towels
12	Pratibha Iranna Kalshetti	1720	Peanut Oil Process
13	Priyanka Sayabanna Dalshinge	1628	Hotel Management Study with respect to Hotel Surya International
14	Sanjana Mohan Saka	1854	Process Costing of Banda Textile Pvt. Ltd.
15	Shivganga Ravindra Kallur	1849	Beedi Industries in Solapur
16	Shubhangi Shivanand Kore	1658	Pulgam Textile Industries
17	Soundarya Prakash Khatake	1614	Hotel Management of Annaji Biryani House
18	Pooja Balaji Tirandas	1679	Pulgam Textiles Showroom

Prof. Dr. Shivanand B. Bhanje
Co-Ordinator

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that **Ms. Ankita Shriniwas Maykunte** Of **B.Com-III** has successfully completed the project titled **AStudy on Garment Industries with respect to Nikhil Garments**

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date:

Place:

Dr. Shivanand Bhanje
Project Guide

Dr. Rajendra Shendage
Principal

Linguistic Telugu Minority Institution

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalay ,solapur

M.COM. - II 2021-22 Project Report

Sr. NO.	Name	Roll No.	PROJECT NAME
1	PALLAVI RAJU PONNAM	3101	Working Capital Management
2	NEHA TANAJI PATIL	3102	A Study on Working Capital Management of R.S.P. & C. Industries
3	LAVANYA RAMESH MYADAM	3103	Production of Bags
4	PRAVLEKHA SHRINIWAS YERLA	3104	A Study on Jio
5	AISHWARYA NARAYAN SHRIGAN	3105	Budgetory Control
6	SOUNDARYA JANARDHAN MACHHA	3106	Budgetory Control
7	AMBIKA RAVI KARAMPURI	3107	Event Management System
8	RUPA VAIKUNTHAM IRABATTI	3108	Marginal Costing
9	PRITI SADANAND ITTAM	3109	Break Even Analysis
10	PALLAVI JAGDISH DIKONDA	3110	A Study on Ratio Analysis with ref. to Laxminarayan Garment
11	POOJA SHRINIWAS KAKI	3111	Operating Costing
12	LAXMI RAJU DORNAL	3112	A Study on Budgetary Control System
13	POOJA RAVINDRA BOLLI	3113	A Study on Budgetary Control System
14	SHIRISHA SANJIV RAPELLI	3114	Stock Market Volatility on Indian MNC's
15	SHIRISHA DATTATRAY SHAVANTUL	3115	A Study on Ratio Analysis of Shruti Engineering
16	PUJA CHOUDAPPA SOMNATH	3116	Cost Sheet
17	SHITAL ARJUN PAUL	3118	Cost Analysis
18	SUKANYA SUDHARSHAN BINGI	3119	Working Capital Management
19	RUCHITA GOVIND KENCHI	3121	A Mutual Fund as a good service for fund management
20	SRUSHTI ASHOK PERLE	3122	A Study on Ratio Analysis with ref. to S.C.T.K.N.S.P.M. Solapur
21	SHALINI VIJAY GANAPPA	3123	Process Costing
22	POOJA TUKARAM DIDDI	3124	Cost Sheet with ref. to Chilka Textiles
23	GEETA ANAND MUDTANPALLI	3125	A Study on Customer Performance on Business loan with ref. to Mahavir Co-op. Bank
24	ANUSHA VYANKATESH VIDAP	3126	Stanand Costing
25	NANDINI VYANKATESH DASARI	3127	A Study on TDS with ref. to Manasa Computers Solapur
26	SHRUTI DEVIDAS KONDA	3128	Mobile Banking
27	PRIYANKA SOJARNATH PATIL	3129	A Study on Ratio Analysis with ref. to Manipuram Finance Gold Loan

Sr. NO.	Name	Roll No.	PROJECT NAME
28	PAYAL SAYABANNA KINAGI	3130	Budgetory Control on Bhupati Textiles
29	ASHWINI SURESH MAMDYAL	3131	A Study on Ratio Analysis of Tanksal & Mandap Decorators Solapur
30	PALLAVI SUBHASH MASAN	3132	Cost Sheet
31	SHRAVANTIKA SHRINIVAS DASARI	3133	Working Capital
32	SUJATA SHRINIVAS DASARI	3134	A Study on Ratio Analysis
33	VARSHA LALDAS HALASGI	3136	Operating Costing
34	KAJAL SUDHAKAR POGUL	3137	Process Costing
35	SHIRISHA VYANKATESH PARKIPANDLA	3138	A Study on Ratio Analysis with ref. to The Sol. Janata Bank
36	LAVANYA PRAKASH KARMPURI	3139	Working Capital Management
37	ANNAPURNA KASHINATH GIRAM	3140	The Beauty Store
38	CHAITANYA VILAS KANDIKATLA	3141	Inventory Control Management
39	RAJANI RAVINDRA EDAKE	3142	The Beauty Store
40	SHRUTI SHRIKANT YALSHETTI	3143	A Study on Working Capital Management with ref. to Singam Medical & Education Foundation
41	MAHESHWARI VITTHAL BADAGANCHI	3144	Process Costing with ref. to Himalaya Textile Pvt. Ltd.
42	DIPIKA VYANKATESH GURRAM	3146	A Study of Budgetary Control
43	PRIYANKA RAMESH VANGARI	3147	Process Costing
44	POOJA SHRINIVAS KONGARI	3149	To Study on Ratio Analysis with ref. to Swami Sah. Bank
45	SHIVANI DNYANESHWAR MUDDE	3150	A Study of Financial Statement Analysis
46	POOJA VYANKATESH NILUR	3151	A Study on Ratio Analysis with ref. to Lokmangal Nag. Bank
47	MAYURI VIJAYKUMAR SURYAWANSHI	3152	Process Costing with ref. to Riya Textile Pvt. Ltd.
48	MAYURI MANOJKUMAR JOSHI	3153	Process Costing
49	PUJA BASAVARAJ DUDHAGI	3154	Working Capital Management

Dr. Shivanand B. Bhanje
Research Guide

Dr. Annie John
IQAC Co-Ordinator

Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra N. Shendage
Principal

Dr. Rajendra Shendage
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha

A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya

Solapur

'NAAC Reaccredited B++ with grade 2.76'

CERTIFICATE OF COMPLETION

This is to certify that Ms. **Pooja Vyankatesh Nilur** of **M.Com-II** has successfully completed the project titled **"A Study on Ratio Analysis of Lokamnagal Nagari Sahakari Co-Operative Society"** in partial fulfillment of **Master of Commerce** degree of Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

This project is original and the candidate's work is appreciable.

Date: 20th March, 2022

Place: Solapur

Dr. Shivanand Bhanje
Project Guide

A. R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur

A Project` on

A Study on Ratio Analysis of Lokmangal Nagari Sahakari Co-Operative Credit Society, Solapur

Submitted to

Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur

For the award of the degree of

Master of Commerce (M. Com)

By

Miss.Pooja Vyankatesh Nilur

(M.com)

Under the Supervision of

Dr.Shivanand Baburao Bhanje

(M.Com., MCA,M.Phil ,B.ED,Ph.D)

Professor

Head,Department of Commerce

A.R Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur

DECLARATION

I the undersigned hereby declare that the project entitled "Event Management System" is prepared by me. It is genuine and original work. It is submitted to A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur affiliated to Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur for the partial fulfillment for the award of degree of Master of Commerce (M. Com II Year IV Semester.) in 2022. The project work has not been submitted to any institution or university for any degree or diploma.

Miss. Pooja vyankatesh Nilur

Research Student

Place: Solapur

Date : 5/8/22

CERTIFICATE

This is to certify that the project report entitled "A Study on Ratio Analysis of Lokmangal Nagari Sahakari Co-operative Credit Society, Solapur" has been prepared by Mis.Pooja vyankatesh Nilur . It is the original work and not previously submitted to any other institution or university. It is submitted to A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur affiliated to Punyashlok Ahilyadevi Holkar Solapur University, Solapur for the partial fulfillment for the award of degree of Master of Commerce (M.Com.) in 2022. She has successfully completed this project under my supervision.

Project Guide Dr. Shivanand Baburala Bhanje Head, Department of Commerce, A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya, Solapur	A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya ARBM Solapur	**Principal** A.R. Burla Mahila Mahavidyalaya, Solapur

Seal

Place: Solapur

Date: 5/8/22

ACKNOWLEDGEMENT

I sincerely express my gratitude to the college for granting me permission to undergo my research project. Thanks to our esteemed Principal of the college for his wonderful motivation. I express my thanks to my Project Guide Dr. Shivanand Bhanje for his incessant support and valuable guidance. I also extend my sincere gratitude to all teachers of commerce faculty to complete this project work. I also thanks to the institution or industry for their valuable information for the fulfilment of the research project.

Miss. Pooja Vyankatesh Nilur

Research Student

Place: Solapur

Date: 5/8/22

JUNE- 2022

रजि. नं. एस. पू. आर./आरएसआर / सो. आर / २०४/०२

लोकमंगल

नागरी सहकारी पतसंस्था मर्या., सोलापूर.

प्रधान कार्यालय : ९४/२९ मंगल प्लाझा, पहिला मजला जोडभावी पेठ, सोलापूर.
फोनः (०२१७) २७३५५३७, मोबा. ९८२३१५४५६९

संस्थापक-अध्यक्ष : मा. आ. सुभाष देशमुख | चेअरमन : श्री. गुरुण्णा अप्पाराव तेली

जावक क्र. LNSP/H·O/2022 दिनांक : 25/ 6 /2022

TO WHOM SO EVER IT MAY CONCERN

This is certified by Miss. POOJA VYANKATESH NILUR
a student of A.R BURALA MAHILA MAHAVIDYALYA ,SOLAPUR
has completed her Summer internship project " Ratio Analysis"
(A.Y.2021-22) She has complete project work in (01 May 2022—15June2022) 45 days
During the project She was found practical, sincere
and hard working.Her commitment to learn and work gives me a lot of
pleasure in issuing this certificate to her
I wish her success in carrying out a successful career for herself in professional
Banking as well as Co-Operative Society practices.

Administration
Lokmangal Nagari Sahkari, Patsanstha Marya. Solapur.

Index

Chapter No.	Contents	Page No.
	Title Page	1
	Certificate of College	2
	Certificate Guide	3
	Deceleration of Student	4
	Certificate of Company	5
	Acknowledgment	6
	Index	7
	List of Tables	8
	List of Graph	9
Chapter- 1	**Introduction of the Study**	**1-5**
1.1	Introduction	1
1.2	Objectives of the Study	3
1.3	Scope of the Study	3
1.4	Research Methodology	4
1.5	Limitation of study	5
Chapter- 2	**Organizational Profile**	**6-19**
2.1	History of Credit Society	6
2.2	Milestones	9
2.3	Vision and Mission	10
2.4	Contribution of Credit Society	11
2.5	Other information (credit society details)	16
2.6	Organizational Chart in bank Member	19

Chapter-3	**Theoretical Framework**	**21-34**
3.1	Introduction	21
3.2	Advantages of Ratio Analysis	22
3.3	Limitations of Ratio Analysis	23
3.4	Advantages of Ratio Analysis	23
3.5	Role of Ratio Analysis	25
3.6	Types of Financial Ratio	25
Chapter-4	**Data Analysis and Interpretation**	**35-40**
Chapter-5	**Findings, Suggestions and Conclusion**	**41-43**
5.1	Findings	41
5.2	Suggestions	42
5.3	Conclusion	42
	Bibliography	43

List of Tables

Table No.	Name of Table	Page No.
3.6.1	Table of Liquidity Ratios	32
3.6.2	Table of Profitability Ratios	32
3.6.3	Table of Working Capital Ratios	33
3.6.4	Table of Capital Structure Ratios	34
4.1	Table showing Calculation of Current Ratio	35
4.2	Table Showing Calculation of Proprietary Ratio	36
4.3	Table Showing Calculation of Net Profit Ratio	37
4.4	Calculation of Fixed Assets to Net worth Ratio	38
4.5	Calculation of Return on Investment Ratio	39

List of Graphs

Graph No	Name of Graph	Page No
4.1	Current Ratio	35
4.2	Property Ratio	36
4.3	Net Profit Ratio	37
4.4	Fixed Assets to Net Profit Ratio	39
4.5	Return on Investment Ratio	40

Chapter No.1 Introduction of the Study

1.1 INTRODUCTION:

1.1.1 : FINANCIAL ANALYSIS:

Financial analysis is the process of identifying the financial strengths and weaknesses of the firm and establishing relationship between the items of the balance sheet and profit & loss account. Financial ratio analysis is the calculation and comparison of ratios, which are derived from the information in a company"s financial statements. The level and historical trends of these ratios can be used to make inferences about a company"s financial condition, its operations and attractiveness as an investment. The information in the statements is used by-

- Trade creditors, to identify the firm"s ability to meet their claims i.e. liquidity position of the company.
- Investors, to know about the present and future profitability of the company and its financial structure.
- Management, in every aspect of the financial analysis. It is the responsibility of the management to maintain sound financial condition in the company.

1.1.2 : RATIO ANALYSIS:

Ratio analysis is such a significant technique for financial analysis. It indicates relation of two mathematical expressions and the relationship between two or more things. Financial ratio is a ratio of selected values on an enterprise's financial statement.

There are many standard ratios used to evaluate the overall financial condition of a corporation or other organization. Financial ratios are used by managers within a firm, by current and potential stockholders of a firm, and by a firm..s creditor.

Financial analysts use financial ratios to compare the strengths and weaknesses in various companies.

1.1.3: MEANING OF RATIO:

A ratio is simple arithmetical expression of the relationship of one number to another. It may be defined as the indicated quotient of two mathematical expressions.

According to Accountant's Handbook by Wixom, Kill and Bedford, "a ratio is an expression of the quantitative relationship between two numbers".

1.1.4: MEANING OF RATIO ANALYSIS:

Ratio analysis is a very important tool of financial analysis. It is the process of establishing the significant relationship between the items of financial statement to provide a meaningful understanding of the performance and financial position of a firm. Ratio when calculated on the basis of accounting information are called

„Accounting Ratio".

1.1.5: DEFINITIONS OF RATIO ANALYSIS:

Kennedy and Mc Mullah. "The relationship of one to another, expressed in simple term of mathematical is known as ratio"

According to, Accountant's Handbook by Wixom , Kell and Bedford, a ratio "is an expression of the quantitative relationship between two numbers".

1.1.6: NATURE OF RATIO ANALYSIS:

Ratio analysis is a technique of analysis and interpretation of financial statements. It is the process of establishing and interpreting various ratios for helping in making certain decisions. However, ratio analysis is not an end in itself. It is only a

means of better understanding of financial strengths and weakness of a firm. There are a number of ratios which can be calculated from the given information given in the financial statements, but the analyst as to select the appropriate data and calculate only a few appropriate ratios from the same keeping in mind the

objectives of analysis. The following are the four steps involved in the ratio analysis:

• Selection of relevant data from the financial statements depending upon the objective of the analysis.

- Calculation of appropriate from the above data.
- Comparison of the calculated ratios with the ratios of the same firm in the past, or the ratios developed from the projected financial statements.
- Interpretation of the ratios.

GUIDELINES OR PRECAUTIONS FORRATIOANALYSIS

The calculation of ratios may not be a difficult task but their use is not easy. Following guidelines or factors may be kept in mind while interpreting various ratios are-

- Accuracy of financial statements
- Objective or purpose of analysis
- Selection of ratios
- Use of standards
- Calibre of the analysis

1.2: OBJECTIVESOFTHE STUDY:

1. To review the overall efficiency of the organization.
2. To analyse income statement and balance sheet of credit society.
3. To study the different ratio suitable to the organization.
4. To know the profitability position of the concern.

1.3: SCOPE OFTHE STUDY:

This study will help the organization to understanding its financial position and will help it to make future planning effectively. In this study the main concern is focused on financial condition of the firm through ratio analysis. There are four types of ratios.

Which are follows: -

1.Liquidity Ratios.

2.Profitability Ratios.

3. Activity Ratios.

4.Leverage Ratios.

The scope of the study for project report is limited to combination ratios (profitability & Liquidity Ratios). Further The scope of my study is limited to following ratios.

1.Current Ratio.

2.Net Profit Ratio.

3.Property Ratio.

4.Fixed asset to Net worth ratio.

5.Return on investment ratio.

1.4 Research Methodology

Research is nothing but search for knowledge. One can also define research as a scientific and systematic search for pertinent information on a specific topic. In fact, research is an art of scientific investigation.

"Research is the process of systematic and in-depth study or search for any particular topic, subject or area of investigation, backed by the collection, compilation, presentation and interpretation of relevant details of data."

First the objective clearly defines to develop the research plan. The second step was to develop more efficient plans for precise decision on the collected data from the data sources, research approaches and research instrument.

1.4.1 Primary Data

After having discussed the prerequisites of collecting accurate data and various sources of collecting data earlier, in this chapter the focus will now shift to the choices of researchers for collecting primary data.

If the investigator collects the date originally for the investigation, it is called primary data. Some e.g. will make the meaning of primary data.

Primary data is the data which is collected a fresh and for the first time, thus happento be original in character.

1.Observation Method.

2.Personal Interviews with Chief Accountant.

3.Telephone Interview.

4.Mail Survey.

1.4.2Secondary Data

The secondary data is the data which have already collected by someone else and which have already been passed through the statistical process. I have collected secondary data from.

1.Annual reports.

2.Other financial statements of the organization.

3.Published Data.

4.Unpublished Data.

1.5 Limitations of the study

The present study has the following limitations.

1.This study is limited to Lokamangal Nagari sahakari co-operative credit society Ltd Solapur.

2.The study is based o·n only two year's i.e. 2019-20 & 2020-21.

3.This study is based on secondary data only.

Chapter No.2 Profile of the Organization

Lokmangal

2.1 History of Credit society

Lokmangal Nagari Sahakari Patsanstha Maryadit Solapur. Was established 26 Aug2002. Prime objective behind this endeavour is to reach financial support to neglected. Masses of rural sector and lower middle-class community of urban sectors. We are committed to server agriculturists, farm labours, small businessmen, up growing entrepreneurs, habitat for lower middle-class people, educational support to financially weak students. During the period of eleven years because of honest efforts put by us we could attain our set goals. (Every economy consists of three sectors. They are primary sector extraction such as mining, agriculture and fishing), secondary sector (manufacturing) and the tertiary sector (service sector). Economies tend to follow a developmental progression that takes them from a heavy reliance on primary, toward the development of manufacturing and finally toward a more service-based structure. Historically, manufacturing tended to be more open to international trade and competition than services. As a result, there has been a tendency for the first economies to industrialize to come under competitive attack by those seeking to industrialize later. The resultant shrinkage of manufacturing in the leading economies might explain their growing reliance on the service sector. However, currently and

prospectively, with dramatic cost reduction and speed and reliability improvements in the transportation of people and the communication of information, the service sector is one of the most intensive international competitions. The service sector is the most common workplace in India. The service sector consists of the soft parts of the economy such as insurance, government, tourism, banking, retail, education, and social services. In soft-sector employment, people use time to deploy knowledge assets, collaboration assets, and process-engagement to create productivity, effectiveness, performance improvement potential and sustainability. Service industry involves the provision of services to businesses as well as final consumers. Services may involve transport, distribution and sale of goods from producer to a consumer as may happen in wholesaling and retailing, or may involve the provision of a service, such as in pest control or entertainment. Goods may be transformed in the process of providing a service, as happens in the restaurant industry or in equipment repair. However, the focus is on people interacting with people and serving the customer rather than transforming physical goods. Financial analysis is the process of reviewing and analysing a Society's financial statements to make better economic decisions to earn income in future. These statements include the income statement, balance sheet, statement of cash flows, notes to accounts and a statement of changes in equity (if applicable). Financial statement analysis is a method or process involving specific techniques for evaluating risks, performance, financial health, and future prospects of an organization. It is used by a variety of stakeholders, such as credit and equity investors, the government, the public, and decision-makers within the organization. These stakeholders have different Interests and apply a variety of different techniques to meet their needs. For example, equity investors are interested in the long-term earnings power of the organization and perhaps the Sustainability and growth of dividend payments. Creditors want to ensure the interest and principal is paid on the organization's debt securities (e.g., bonds) when due.

Common methods of financial statement analysis include fundamental analysis, horizontal and vertical analysis and the use of financial ratios. Historical information combined with a series of assumptions and adjustments to the financial information may be used to project future performance. The Chartered Financial Analyst designation is available for professional financial analysts.

This will provide many accelerated growth opportunities to the resources coming in provided they are able to translate their potential to actual job performance. We have structure performance management process wherein your performance is evaluated periodically and rewards/growth will be based on performance and not tenure.

2.2 Milestones and Market Scenario: -

1. Area of operations: -

Lokmangal Co-Operative society is an Indian Non-Government Co-Operative society. It's a private Co-Operative Society Lokmangal Co-Operative society ltd Solapur is limited for state of Maharashtra.

2. Achievements / awards

1. **Sahkar Bhushan Award 2012.**
2. **Annual Report Competition First Prize 2012.**
3. **Adarsh Sahkari Sanstha Purskar 2013.**
4. **Rajyastariy Adarsh Sachiv Purskar 2013.**
5. **Baco Purskar 2014.**
6. **Saptahik Yugdarshak Barshi Icon Purskar 2017.**
7. **Baco Purskar 2020.**
8. **Karnads Purskar 2021.**

2.3 Vision and Mission

Our vision

- First Customer satisfaction
- Make best Co-operative Society in Maharashtra.
- Achievement a 1000cr Deposits in 2022.

Our 2022 Mission

Aspiration: We will transform the Lokmangal sector

Measures of success

- Engaged and up-skilled staff
- First choice for the Share Holders and Professionals
- Trusted by regulatory
- Healthy Lokmangal sector.
- vision and mission

2.4 Contribution of Credit Society

1. POLITICAL BENEFITS: -

2. EDUCATIONAL BENEFITS: -

3. ECONOMIC BENEFITS: -

4. SOCIAL BENEFITS: -

2.4.1 POLITICAL BENEFITS: -

Credit society through their method of election and choosing of representatives acquaint the people in democratic practices. They make them politically conscious.

2.4.2 EDUCATIONAL BENEFITS: -

1.BIOTECHNOLOGY COURSE

This bachelor's course is designed to create upstanding professionals in the field of Biotechnology by molding and shaping minds with the use of cutting-edge industry knowledge as well as practical skills to venture out on their own. Students receiving this unique combination of intensive theoretical knowledge and expert practical skills are considered prime candidates to be employed in FMCGs, pharmaceuticals, chemical industries, agribusinesses, and environmental sciences to name a few.

ENTREPRENEURSHIP

A self-sufficient youth force is the key to a bright future. Our country is witnessing an increasing number of brilliant young entrepreneurs making their mark in their chosen industries. We are dedicated towards creating strong, able, and confident young entrepreneurs who will change the face of the economy for the better. Students are given the scientific know-how and the managerial skills to be able to competently set up their own companies and generate wealth for themselves, and for others. Computer Science Whether hard-core coding is your calling or the world of academic research suits your style, whether you're more suited for big industry, or want to make it big in the world of finance; this B.Sc. in ESC provides you the skill set to do it all, and do it better than your peers.

2. B.SC. AGRICULTURAL TECHNOLOGY

We live in a country rich in natural resources and an ever-increasing demand for food and lifestyle products. Agricultural advancement is the key to meeting this demand with ergonomic use of our natural resources. This B.Sc. in Agriculture combines scientific knowledge of production optimization with management practices and financial know-how to put you on the route to success.

3.AGRICULTURAL POLYTECHNIC SCHOOL

Arbitrageurs are the order of the day with modern technology coming up with faster, simpler and better ways to improve agricultural output. Agro-businesses are in high demand for a country on the brink of development. The intensive three-year course is ideal for those who are looking to join or start their own agri-business, consultancies, high-tech floriculture etc.

4. LOKMANGAL INDUSTRIAL TRAINING INSTITUTE

This institute has a number of courses tailor made for educated rural youths with ambition. The courses provide in depth vocational training to students in order to enable them to work in the industrial as well as commercial sector. The institute aims to reduce unemployment among the rural youth and help them realize their potential.

Lokmangal's vision of growth is an all-inclusive one that extends beyond its employees to encompass the communities its various businesses are engaged with, and society at large. Through diverse initiatives, we endeavour to make a difference where it is most needed.

The Lokmangal Group has grown into a diversified conglomerate in just 22 year at the vanguard of a movement dedicated to 'India Empowered'; Lokmangal is driven towards becoming a catalyst for the growth of the economy.

Today the Group is involved in varied activities including Argo-Industries, Banking & Finance, Education, Health Care, Infrastructure Development, Construction, Retail and Logistics. A common thread ties them all – a collective passion for growth.

The collective efforts of the people at Lokmangal have borne remarkable success. The Lokmangal Group presently provides direct employment to over 2,500 people and indirect employment to several times this number.

2.4.3. ECONOMIC BENEFITS: -

1. LOKMANGAL INFRASTRUCTURE PVT. LTD.

A country's development plans rest on its infrastructure development. Bridges, roads, dams... these are the fundamental building blocks of a progressive nation. Lokmangal, has over the years grown to become a key player in the sector with a wide and varied list of infrastructural projects to its credit. Extending its characteristic professional approach to infrastructure development, Lokmangal has already become a respected name in Solapur district for the timely and transparent manner with which it fulfills every project. With a committed focus on infrastructure development vital to the planned growth and progress of the region, Lokmangal hasexecuted several projects in and around Solapur, many of them on a Build-Operate-Transfer (BOT) basis.

2. LOKMANGAL DEVELOPERS LTD

Lokmangal Developers is a logical expansion of the Group's portfolio, since it caters to the rising demand for quality residential, commercial and institutional construction, a demand fueled in part by the Group's own success in creating.

In a span of just three years, several projects already sport the Lokmangal Co-Operative's logo, from row houses to apartments, corporate offices to shopping complexes, educational institutes to retail malls and showrooms, warehouses to Industrial plants. Aesthetic and practical architecture, quality workmanship and affordable prices have become signatures of Lokmangal Large warehouses of the Maharashtra State Warehousing Corporation, with a capacity of 75,680 MT in Kurduwadi, Latur, MIDC Chincholi Completed projects measure over 500,000 sq. ft

4. SOCIAL BENEFITS: -

LOKMANGAL FOUNDATION: -

Lokmangal Foundation is a Registered Charitable Trust, operating across a broad landscape of social causes. We are working to bring back the glory of rural India. We wish to cater to all the classes and sections of the rural society to up level their standard of living by all means. From providing the deserving children with quality education to getting them married, from bringing the water to their farms to feeding the dependent elders of the society, we are determined to help them all. We work with the model that is changing the face of our rural society. We want to develop it further so that the rest of the country can follow it. With this model, we all can put a better tomorrow for the rural society.

In 2005, Hon. Mr. Subhash (Bapu) Deshmukh, the current Co-operatives, Marketing and Textile Minister of Maharashtra State, established Lokmangal Foundation with the vision of providing a better life for the rural community. Lokmangal Foundation works towards creating better tomorrows for needy people of rural areas. If they are given better opportunities, their lives will blossom. At present, the Foundation is working for the rural areas in the districts of Solapur and Osmanabad. In the coming years, with our development models, we want to achieve the progress of other rural civilizations.

Touching the lives of thousands of people through wide-ranging community outreach programs, Lokmangal Foundation aims to positively impact the lives of underprivileged people. We have today emerged as a respected NGO in Maharashtra. We are bringing the transformation in the rural societies. In this process, it will be an honour to work with the donors like you. You can make monetary as well as non-monetary contributions. Your little contributions can bring a big change in someone's life. Be a change agent with us.

अखंड गतीतून सार्थकता

लोकमंगल फाऊंडेशन

2.5 PROFILE OF THE SOCIETY

2.6 Name of the society :- Lokmangal Co-operative Society Ltd. Solapur

Registered Address :- 94/29 Mangal plaza jodbhavi Peth Solapur.413002

Registered number :-SUR/RSR (SO. R)204/02

Registration date :- 26 August 2002

Working area :- Maharashtra state

Head office :- 1

Branches :- 40

Shareholders :- 10. Amount in rupees (lakh)

Share capital :- 2611.1

Reserve & other fund :- 10,40,47,098.97

Deposits :- 1,83,76,95,673.90

Loan :- 582 CR

Investment :- 3,09,93,52,410.93

Percentage of arrears (Loan): - 1.06 Rough

N.P.A :- 0.21%

N.P.A :- 0%

Audit class :- A (year2021-22)

profit :- 761.12 (Year 2021-21)

Total staffs :- 550

Working capital :- 17,03,64,456.35

India's growth is linked to its rural areas, which have tremendous potential for growth but development demands finance and large financial institutions do not generally find it economically viable to establish a permanent presence in small rural hamlets. Lokmangal fills this much needed gap with its micro finance model that offers easy access to finance when it is needed where ever it is needed.

In addition to banking services the society also offers non-banking facilities, such as gold loans, loans against deposits, personal loans, safe deposit lockers, bill payment facility for electricity, telephone and mobile, and more. community

With a 365-day open plan and an all-inclusive policy that welcomes members from every, Lokmangal Nagari Co-operative Credit Society is helping revolutionize banking services across Solapur district. The bank has, to date, disbursed loans exceeding Rs. 443.28 crores and paid a healthy dividend of 15% to its shareholders since its first year of operation

2.6 Enjoy the Lokmangal Co-Operative advantages

Complete transparency in operations

Access this loan from our wide network of branches

- Interest rates are levied on a monthly and daily reducing balance method
- Lowest processing charges
- Long repayment period of 60 months, up to 120 months for salaried individuals with check-off facility
- No hidden costs or administrative charges
- No prepayment penalties.

Background and inception of the Society:

Lokmangal private limited is 100% owned by Lokmangal co-operative society and has

offices in Maharashtra.

Very 254 staffs to support the parent co-operative society.

Ownership pattern:

Private Society

Lokmangal Co-Operative

Maharashtra Act, 1960 defines. According to that, private companies are those Co- Operative Society whose articles of association restrict the transferability of shares and prevent the public at large from subscribing to them. This is the basic criterion that differentiates private Society from public Co- Operative Society.

Nature of business carried: -

Every economy consists of three sectors. They are primary sector (extraction such as mining, agriculture and fishing), secondary sector (manufacturing) and the tertiary sector (service sector). Economies tend to follow a developmental progression that takes them from a heavy reliance on primary, toward the development of manufacturing and finally toward a more service based structure. Historically, manufacturing tended to be more open to international trade and competition than services. As a result, there has been a tendency for the first economies to industrialize to come under competitive attack by those seeking to industrialize later. The resultant shrinkage of manufacturing in the leading economies might explain their growing reliance on the service sector. However, currently and prospectively, with dramatic cost reduction and speed and reliability improvements in the transportation of people and the communication of information, the service sector is one of the most intensive international competition. The service sector is the most common workplace

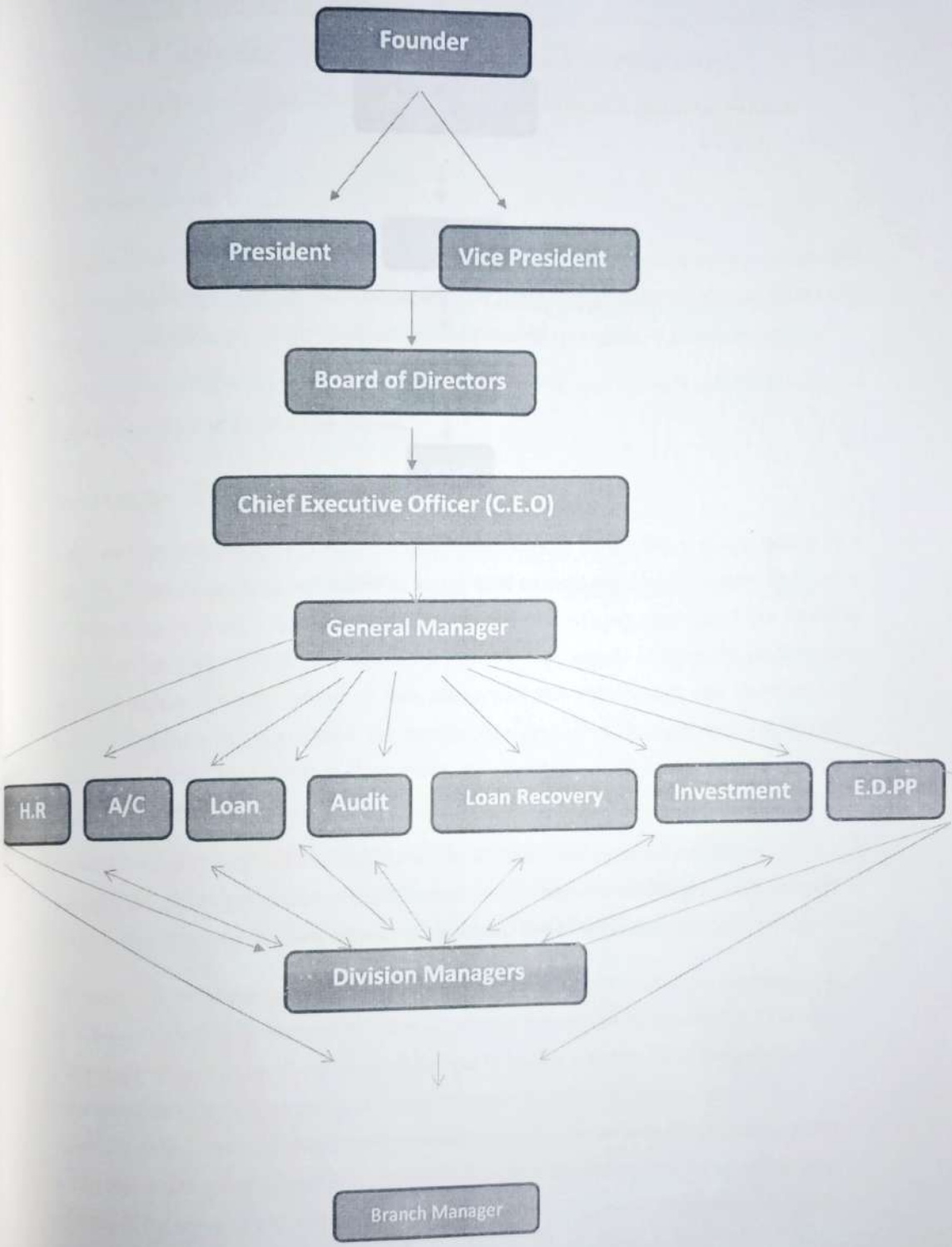
Founder
President
Vice President
Board of Directors
Chief Executive Officer (C.E.O)
General Manager
H.R
A/C
Loan
Audit
Loan Recovery
Investment
E.D.PP
Division Managers
Branch Manager

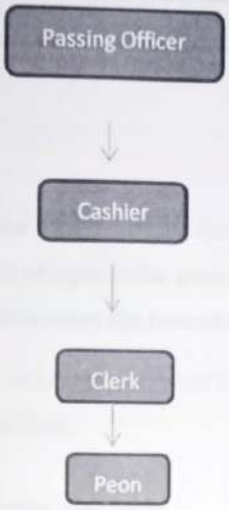
Passing Officer
Cashier
Clerk
Peon

Chapter No.3 Theoretical Framework

3.1 Introduction

The term "ratio analysis" refers to the analysis of the financial statements in conjunction with the interpretations of financial results of a particular period of operations, derived with the help of 'ratio'. Ratio analysis is used to determine the financial soundness of a business concern.

In this blog post, we will introduce ratio analysis, what it is used for, what are the advantages and disadvantages of it and its limitations.

Meaning and Definition of Ratio Analysis

Ratio analysis is a conceptual technique which dates back to the inception of accounting, as a concept. Financial analysis as a scientific tool is used to carry out the calculations in the area of accounting. In order to appraise the valid and existent worth of an enterprise, the financial tool comes handy, regularly. Besides, it also allows the firms to observe the performance spanning across a a long period of time along with the impediments and shortcomings. Financial analysis is an essential the mechanism for a clear interpretation of financial statements. It aids the process of discovering, the existence of any cross-sectional and time series linkages between various ratios.

Formerly, Security qualified as a major requisite for banks and financial institutions, to consider and grant loans and advances. However, there's been a complete paradigm shift in the structure. Currently, lending is based on the evaluation of the actual need of the firms.

Financial viability of the proposal, as a base to grant loans, is now been given precedence over security. Further, an element of risk is imperative in every business decision. Credits, run a higher risk, as a part of any decision making in business and so, Ratio analysis and other quantitative techniques mitigate the risk to some the extent by providing a fair and rational assessment of risks. Ratio analysis broadly explains the process of computing, acts as a vital tool in determination and presentation of the relationship of related items and groups of items of the financial statements. The financial position of a unit is concretely and clearly

encapsulated by the means of ratio analysis. The significance of Ratio Analysis for a holistic Financial Analysis remains unflinchingly supreme.

Ratio can be used in the form of a percentage, Quotient, and Rates. In other words, it can be expressed as a to b; a: b (a is to b) or as a simple fraction, integer and decimal. A ratio is calculated by dividing one item or figure by another item or figure.

3.2 Advantages of Ratio Analysis

In order to establish the relationship between two accounting figures, application of Ratio Analysis is necessary. Application of the same provides significant information to the management or users who can analyse the business situation? It also facilitates meaningful and productive monitoring of the annual performance of the firm. Illustrated below are the advantages of ratio analysis:

- It facilitates the accounting information to be summarized and simplified in a concise and concrete form which is comprehensible to the user.
- It depicts the inter-relationship between the facts and figures of various segments of business which are instrumental in taking important financial decisions.
- Ratio analysis clears all the impediments and inefficiencies related to performance of the firm/individual.
- It equips the management with the requisite information enables them to take prompt business -decisions.
- It helps the management in effectively discharging its functions/operations such as planning, organizing, controlling, directing and forecasting.
- Ratio analysis provides a detailed account of profitable and unprofitable activities. Thus, the management is able to concentrate on unprofitable activities and consider the necessary steps to overcome the existential shortcomings.
- Ratio analysis is used as a benchmark for effective control of performance of business activities.
- Ratios are an effectual means of communication and informing about financial soundness made by the business concern to the proprietors, investors, creditors and other parties.
- Ratio analysis is an effective tool which is used for measuring the operating results of the enterprises.

- It facilitates control over the operation as well as resources of the business.
- Ratio analysis provides all assistance to the management to discharge responsibilities.
- Ratio analysis aids in accurate determination of the performance of liquidity, profitability and solvency position of the business concern.

3.2 Limitations of Ratio Analysis

- Various environmental conditions such as regulation, market structures etc. vary for different companies, operating in different industries. Significance of such factors is extremely high. This variation may lead to a difference or an element of a discrepancy, while comparing the two companies from diverse industries.
- Financial accounting information is impacted and often subject to change, by estimates and assumptions. Accounting standards allow scope for incorporating different accounting policies, which impairs comparability and hence functionality of ratio analysis is less in such situations.
- Ratio analysis explicates association between past information while current and future information is of more relevance and application to the users.

3.4 Advantages of Ratio Analysis:

Ratio analysis is widely used as a powerful tool of financial statement analysis. It establishes the numerical or quantitative relationship between two figures of a financial statement to ascertain strengths and weaknesses of a firm as well as its current financial position and historical performance. It helps various interested parties to make an evaluation of certain aspect of a firm's performance.

1. Forecasting and Planning:

The trend in costs, sales, profits and other facts can be known by computing ratios of relevant accounting figures of last few years. This trend analysis with the help of ratios may be useful for forecasting and planning future business activities.

2. Budgeting:

Budget is an estimate of future activities on the basis of past experience. Accounting ratios help to estimate budgeted figures. For example, sales budget may be prepared with the help of analysis of past sales.

3. Measurement of Operating Efficiency:

Ratio analysis indicates the degree of efficiency in the management and utilisation of its assets. Different activity ratios indicate the operational efficiency. In fact, solvency of a firm depends upon the sales revenues generated by utilizing its assets.

4.Communication: -

Ratios are effective means of communication and play a vital role in informing the position of and progress made by the business concern to the owners or other parties.

5. Control of Performance and Cost:

Ratios may also be used for control of performances of the different divisions or departments of an undertaking as well as control of costs.

6. Inter-firm Comparison:

Comparison of performance of two or more firms reveals efficient and inefficient firms, thereby enabling the inefficient firms to adopt suitable measures for improving their efficiency. The best way of inter-firm comparison is to compare the relevant ratios of the organisation with the average ratios of the industry

7. Indication of Liquidity Position:

Ratio analysis helps to assess the liquidity position i.e., short-term debt paying ability of a firm. Liquidity ratios indicate the ability of the firm to pay and help in credit analysis by banks, creditors and other suppliers of short-term loans.

8. Indication of Long-term Solvency Position:

Ratio analysis is also used to assess the long-term debt-paying capacity of a firm. Long-term solvency position of a borrower is a prime concern to the long-term creditors, security analysts and the present and potential owners of a business. It is measured by the leverage/capital structure and profitability ratios which indicate the earning power and operating efficiency. Ratio analysis shows the strength and weakness of a firm in this respect.

9. Indication of Overall Profitability:

The management is always concerned with the overall profitability of the firm. They want to know whether the firm has the ability to meet its short-term as well as long-term obligations to its creditors, to ensure a reasonable return to its owners and secure optimum utilisation of the assets of the firm. This is possible if all the ratios are considered together.

10. Signal of Corporate Sickness:

A company is sick when it fails to generate profit on a continuous basis and suffers a severe liquidity crisis. Proper ratio analysis can give signal of corporate sickness in advance so that timely measures can be taken to prevent the occurrence of such sickness.

11. Aid to Decision-making:

Ratio analysis helps to take decisions like whether to supply goods on credit to a firm, whether bank loans will be made available etc.

3.5 Role of Ratio Analysis

Ratio analysis is the analysis of various parts of financial information in the financial statements of the company. It is mainly used by external analysts to analyse a company based on its profitability, liquidity & solvency. Nowadays, determining the financial health of a company is considered a crucial part of fundamental analysis. This fundamental analysis is done for various reasons, ranging from making an investment into any company to merging or acquiring any company, etc. Both the current as well as the past data are used by the analysts to analyse the financial health of the company, whether it's upward or downward, and also, helps to compare the company with its peers based on the performance.

Investors and analysts employ ratio analysis to evaluate the financial health of companies by scrutinizing past and current financial statements. Comparative data can demonstrate how a company is performing over time and can be used to estimate likely future performance. This data can also compare a company's financial standing with industry averages while measuring how a company stacks up against others within the same sector.

Investors can use ratio analysis easily, and every figure needed to calculate the ratios is found on a company's financial statements.

3.6 Types of Financial Ratio: -

A. Liquidity Ratios: -

Liquidity ratios measure a company's ability to pay off its short-term debts as they become due, using the company's current or quick assets. Liquidity ratios include the current ratio, quick ratio, and working capital ratio.

1. Current Ratio

Current Ratio = Current Assets / Current Liabilities

The current ratio is the simplest liquidity ratio to calculate and interpret. Anyone can easily find the current assets and current liabilities line items on a company's balance sheet. Divide current assets by current liabilities, and you will arrive at the current ratio.

2. Quick Ratio

Quick Ratio = (Cash + Accounts Receivables + Marketable Securities) / Current Liabilities

The quick ratio is a stricter test of liquidity than the current ratio. Both are similar in the sense that current assets is the numerator, and current liabilities is the denominator.

However, the quick ratio only considers certain current assets. It considers more liquid assets such as cash, accounts receivables, and marketable securities. It leaves out current assets such as inventory and prepaid expenses because the two are less liquid. So, the quick ratio is more of a true test of a company's ability to cover its short-term obligations.

3. Cash Ratio

Cash Ratio = (Cash + Marketable Securities) / Current Liabilities

The cash ratio takes the test of liquidity even further. This ratio only considers a company's most liquid assets – cash and marketable securities. They are the assets that are most readily available to a company to pay short-term obligations.

In terms of how strict the tests of liquidity are, you can view the current ratio, quick ratio, and cash ratio as easy, medium, and hard.

B. Turnover Ratio: -

Turnover ratios measure how efficiently the facilities, including the assets and liabilities of the organization, are utilized. The turnover ratios formula includes inventory turnover ratio, receivables turnover ratio, capital employed turnover ratio, working capital turnover ratio, asset turnover ratio, and accounts payable turnover ratio.

The Inventory turnover ratio indicates how efficiently inventory is managed in a particular period.

1. Capital Employed Turnover Ratio

It indicates the relation between the capital employed in a business and the sales or revenue the business generates out of it. The capital, whether used in a proper direction to generate revenue or not, and how efficiently it has been employed is measured with this ratio. The formulae for

Capital employed turnover Ratio = Sales / Capital Employed

2. Total Asset Turnover Ratio

It is a ratio that determines the connection between the sales and the total asset of a company. It checks for the efficiency with which the company's all assets are utilized to earn revenue. The f

ormula for

Total Asset Turnover Ratio = Sales (Net Sales) / Total Assets of the Company

3. Debtors Turnover Ratio

It is the ratio that calculates the quickness of the conversion of the debtors or credit sales amount to cash. It is also known as the receivables turnover ratio as it measures the credit sales against the average debtors for a year. The formula for

Debtors Turnover Ratio = Net Credit Sales / Average Account Receivables

4. Fixed Asset Turnover Ratio

This is the ratio that measures how much sale is generated from churning the company's fixed assets and how efficiently it is done. The fixed assets of a company are very crucial in revenue generation. Thus, the optimization of the fixed asset use increases the sales if done properly. The formula for

Fixed Asset Turnover Ratio = Sales or Net Sales / Fixed Asset

C. Leverage Ratio

Leverage ratio is one of the most important of the financial ratios as it determines how much of the capital that is present in the company is in the form of debts. It also analyses how the company is able to meet its obligations.

Leverage ratio becomes more critical as it analyses the capital structure of the company and the way it can manage its capital structure so that it can pay off the debts.

Let us look at some of the leverage ratios that are generally used

There are two broad types of leverage ratios which are:

1. Capital Structure Ratio
2. Coverage Ratio

Capital Structure Ratio

Capital structure ratio is used to determine the financing strategy that is used so that the company can focus on the long term solvency.

The ratios that fall under the capital structure ratio are:

i. Equity Ratio

ii. Debt Ratio

iii. Debt to equity ratio

i. Equity ratio

This is used to calculate the amount of assets that are funded by the owners investments. It shows what portion of the assets of the company is being financed by investors and how much leveraged a company is by using debt.

It is calculated as follows:

Equity Ratio = Total Equity/ Total Assets

A higher equity ratio shows to potential investors that existing investors have trust in the company and are willing to invest further in the company.

ii. Debt Ratio

Debt ratio is a type of financial ratio that is useful in calculating the extent of financial leverage a firm is utilising. It is represented in percentage and is very useful in understanding the proportion of assets which are financed by debt.

The formula for calculating debt ratio is

Debt Ratio = Total Debt / Total Assets

Where total debt = Short Term and Long-Term Borrowings, Debentures and Bonds

A higher debt ratio is usually an indicator of high financial risk but many firms use high debts to generate more business. If the profit earned from using the debt is more than the interest needed for repaying the debt, it is said to be profitable for the business.

iii. Debt to Equity Ratio

This ratio calculates the proportion of debt and equity that a company uses for funding the operations of the business. It is an important financial ratio that shows how a company is funding its operations.

It is calculated by the following formula

Debt to equity ratio = Total Debt/ Shareholders Fund

Or

Debt to equity ratio = Total Liabilities / Total Shareholders' equity.

D/E ratio or Debt to equity ratio is different for different kinds of industries. It is more in companies requiring high amounts of debt.

Coverage Ratios

Coverage ratios determine the ability of a company to meet its debt obligations which include interest payments or dividends. A higher coverage ratio makes it easier for a business to pay off the dividends and interest payments.

Let us discuss the types of coverage ratios here

i. Debt Service Coverage Ratio

ii. Interest coverage ratio

iii. Capital gearing ratio

i. Debt service coverage ratio or DSCR

Debt service coverage ratio is used in corporate finance to determine the cash flow available to business which can be used for clearing off the current debt obligations which are in the form of interest payments or dividends or sinking funds etc.

It is calculated by the following formula

Debt service coverage ratio = Net Operating Income / Total Debt Service

Where Total Debt service is the current debt obligations that a company owes.

A ratio of 1.5 to 2 is regarded as an idea ratio for a company while a value which is less than 1 is indicative of a negative cash flow which makes a company more vulnerable to being unable to clear current debt obligations.

ii. Interest Coverage Ratio

Interest coverage ratio is a financial ratio that is used by investors to determine how easily a company is able to clear off the interest. It is calculated by dividing a company's EBIT which refers to Earnings before Interest and Taxes by interest payments that are due in the current accounting period.

It is shown as

Interest Coverage Ratio = EBIT / Interest Due

It is a margin of safety that a company should have for paying its debts within the given accounting period.

iii. Capital Gearing Ratio

Capital gearing ratio is a critical ratio that helps in evaluating the financial health of the company. This ratio calculates the capital structure of the company and analyses the proportion of debts and equity. Debt is a low-cost option but will put more burden as a liability in the financial statements of the company.

Capital gearing ratio measures the impact that debt has on the company's capital structure.

It can be calculated by the following formula

Capital gearing ratio = Common stockholder's equity / Fixed cost bearing funds

A) Liquidity Ratios

3.6.1 Table of Liquidity Ratios

Sr. No	RATIOS	FORMULAS
1	Current Ratio	Current Assets/Current Liabilities
2	Quick Ratio	Liquid Assets/Current Liabilities
3	Absolute Liquid Ratio	Absolute Liquid Assets/Current Liabilities

2.Profitability Ratios

3.6.2 Table of Profitability Ratios

Sr. No	RATIOS	FORMULAS
1	Gross Profit Ratio	Gross Profit/Net Sales X 100
2	Operating Cost Ratio	Operating Cost/Net Sales X 100
3	Operating Profit ratio	Operating Profit/Net Sales X 100
4	Net Profit Ratio	Operating Profit/Net Sales X 100
5	Return on Investment Ratio	Net Profit After Interest And Taxes/ Shareholders Funds or Investments X 100

6	Return on Capital Employed Ratio	Net Profit after Taxes/ Gross Capital Employed X 100
7	Earnings Per Share Ratio	Net Profit After Tax & Preference Dividend /No of Equity Shares
8	Earning Per Equity Share	Net Profit after Tax & Preference Dividend / No. of Equity Share
9	Dividend Yield Ratio	Dividend Per Share/ Market Value Per Share X 100
10	Net Profit to Net Worth Ratio	Net Profit after Taxes / Shareholders Net Worth X 100

3. Working Capital Ratios

3.6.3 Table of Working Capital Ratios

Sr. No	RATIOS	FORMULAS
1	Inventory Ratio	Net Sales / Inventory
2	Debtors Turnover Ratio	Total Sales / Account Receivables
3	Debt Collection Ratio	Receivables x Months or days in a year / Net Credit Sales for the year
4	Creditors Turnover Ratio	Net Credit Purchases / Average Accounts Payable
5	Average Payment Period	Average Trade Creditors / Net Credit Purchases X 100

6	Working Capital Turnover Ratio	Net Sales / Working Capital
7	Fixed Assets Turnover Ratio	Cost of goods Sold / Total Fixed Assets
8	Capital Turnover Ratio	Cost of Sales / Capital Employed

4.Capital Structure Ratios

3.6.4 Table of Capital Structure Ratios

S. No.	RATIOS	FORMULAS
1	Debt Equity Ratio	Total Long Term Debts / Shareholders Fund
2	Proprietary Ratio	Shareholders Fund/ Total Assets
3	Capital Gearing ratio	Equity Share Capital / Fixed Interest Bearing Funds
4	Debt Service Ratio	Net profit Before Interest & Taxes / Fixed Interest Charges

Chapter No.4 Data Analysis and Interpretation

1. Current ratio: -

Current ratio = Current Assets / Current Liabilities

4.1 Table showing Calculation of Current Ratio

Year	2020	2021
Current Assets	3,90,94,97,042.79	4,89,93,71,821.83
Current Liabilities	5,88,64,38,297.49	7,39,77,40,134.53
Ratio	0.67	0.66

Interpretation:

The standard norm of current Ratio is the year 2020 the current ratio of Society is 0.67 it is not good for the Society, but in the Year 2021 it was decreased to 0.66 it was satisfied as per standard.

2. Proprietary Ratio

Proprietary Ratio = Proprietary Funds/ Total assets *100

4.2 Table Showing Calculation of Proprietary Ratio

Year	2020	2021
Proprietary Funds	25,50,83,085.35	27,38,96,618.35
Total Assets	6,45,05,52,862.23	8,05,59,36,218.27
Proprietary Ratio	3.95%	2.90%

Graph No 4.2 Proprietary Ratio

Interpretation:

It indicates the proportion of total assets financed by the Society. It establishes the between the proprietor Funds and Total assets. The proprietary ratio of Society was 3.95% in 2020 it was Decreased to 2.90% in 2021.

3.Net Profit Ratio: -

Net Profit Ratio= Net Profit/Sales x 10

4.3 Table Showing Calculation of Net Profit Ratio

Year	2020	2021
Net Profit	5,51,99,732	7,61,12,172
Sales	34,58,22,948.00	85,94,77,542.50
Net Profit Ratio	15.96%	8.85%

Graph No3 Net Profit Ratio

Interpretation:

A Society with high margin ratio would ensure adequate return to the owners and it shows economic condition of the Society the net profit ratio of the Society is 15.96 % in the year 2020 it was slightly decreased to 8.85% this year 2021

4.Fixed Assets to Net worth Ratio: -

Fixed Assets to Net worth Ratio = Fixed Assets–Depreciation/ Net Worth

4.4 Table Showing Calculation of Fixed Assets to Net worth Ratio

Year	2020	2021
Fixed Assets	4,70,07,251.50	6,35,21,862.50
Depreciation	54,51,234.00	83,07,415.00
Net Worth	48,22,30,085.35	53,50,10,718.35
Fixed Assets To Net Worth Ratio	0.08	0.10

Graph No 4 Fixed Assets to Net Profit Ratio

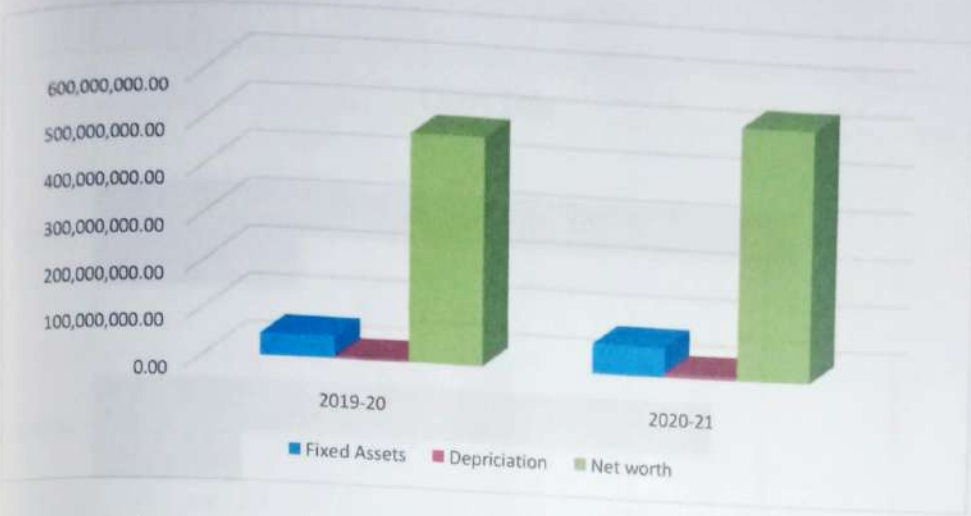

Interpretation:

Fixed Assets to Net Worth Ratio of the Society is 0.08 Times in the year 2020.in the year 2021 it is increased to 0.10 Times.

5. Return on Investment Ratio: -

Return on Investment Ratio= Net Profit / Share Holders Fund * 100

4.5 Table Showing Calculation of Return on Investment Ratio

Year	2020	2021
Net Profit	5,51,99,732.00	7,61,12,172.00
Share Holders Fund	23,01,47,000.00	26,11,14,100.00
Return on Investment Ratio	23.98%	29.14%

Graph No 5 Return on Investment Ratio

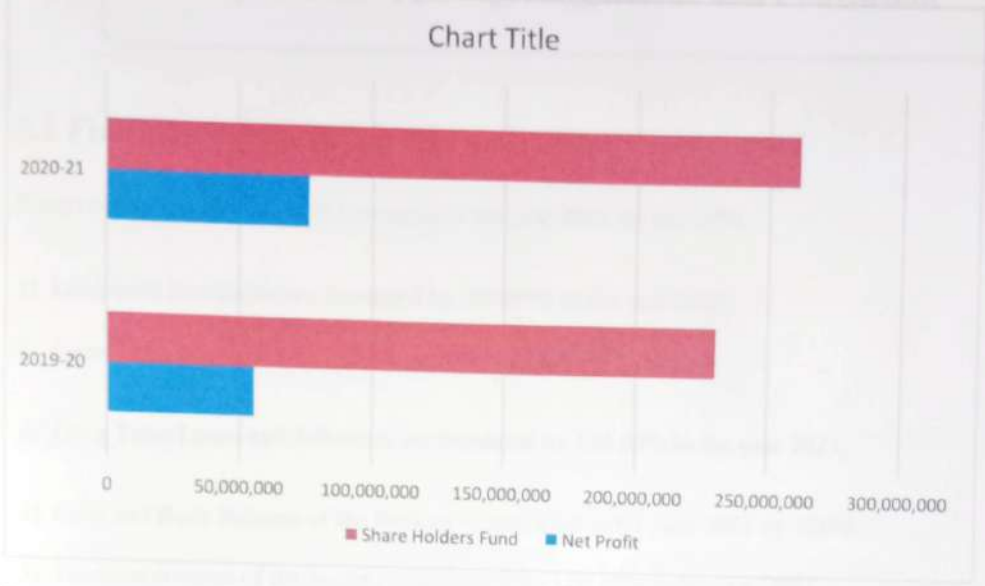

Interpretation:

Return on Investment Ratio of the Society is 23.98% in the year 2020. It is in the year 2021 it is increased to 29.14%

Chapter No.5 Finding, Suggestions and Conclusion

5.1 Findings

Reserves and Surplus of the is increased in the year 2021 by 107.37%.

1) Long term Provisions are Increased by 207.06% in the year 2021.

2) Short Term provisions Decreased by 4.86% in the year 2021.

3) Long Term Loans and Advances are increased by 124.05% in the year 2021.

4) Cash and Bank Balance of the Society is Increased in the year 2021 by 126%.

5) The total revenue of the Society is increased by 110.38% in the year 2021.

6) The Total Expenses of the Society are increased in the year 2021 by 107.33%.

7) Profit before Tax of the Society is increased by 63.29% in the year 2021.

8) Profit after Tax is increased by 89.46% in the year 2021.

9) In the year 2020 current Ratio of the Society is 0.66 but in the year 2021 Society

10) Decreased their performance so current ratio of the year 2021 is 0.65

11) The net profit ratio of the Society is decreased in the year 2021 as compare to 2020.

12) Fixed Assets to Net worth Ratio is increased in the Year 2021 As Compare to last year 2020.

13) Return on Investment Ratio of the Society is Increased in the year 2021 as compare to 2020.

5.3 Suggestions

- As per seeing the proprietary ratio of Society it is increased it means that Society have a sufficient amount of equity to support the functions of the Society. & probably has Room in its Financial Structure to take on additional Debt if necessary.
- As Looking to the Reserves and Surplus are increased in the year 2020, that Amount can use for their Expansion
- To make easy access of credit to its membership for promoting their micro entrepreneurship business.

  Shares increase membership

5.2 Conclusion

The internship opportunity I had with Lokmangal Nagari Sahakari Co-operative society Ltd Solapur. was a great chance for learning and professional development. I learnt very important skills while working in credit society of Lokmangal Cooperative ltd.

I did document verification for loans, CIBIL report preparing and verification and audit of various bank branches.

While working there I meet various interesting people and get to learn from them various skills and knowledge that helped me throughout my internship polish my own skillset, carry out challenging tasks that were given to me.

At the end of internship my overall knowledge of industry has definitely increased under the guidance of my superiors.

Bibliography

Books zeferred

Wilson M. (2010), Management accounting, Himalaya Publication House, Mumbai.

M. Pandey. (2015), Financial Management Vikas Publication pvt. Ltd New Delhi.

Herekar P. N (2012), Research Methodology, Phdake Prakashan Kolhapur

T.N Chabra (2016), Marketing Management, Dhanpat Rai & co(P) Ltd.

Website Referred

1. www.livemint.com
2. http://ezinearticles.com
3. www.myaccountingcourse.com
4. www.demostratingvalue.com
5. www.businessdictionary.com
6. www.slideshare.net
7. https://www.wallstreetmojo.com
8. https://www.yourarticlelibrary.com

Reports

Lokmangal Nagari Sahakari Pathsantha Solapur

2 Year Prospectus

1) Annual Report of Lokmangal Nagari Sahakari Pathsanstha Maryadit Solapur. For the Year 2019-20.
2) Annual Report of Lokmangal Nagari Sahakari Pathsanstha Maryadit Solapur. For the Year 2020.21

Criterion 1

Internship
2021-22

Laxmi Book Publication
258/34, Ravuwar PethSolapur
Email : ayisrj2011@gmail.com/
ayisrj@yahoo.com
Visit Our Site: lbp.world
Mob : 09595359435/0217237201

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

To,
Principle
A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya Solapur.

Sub: Certificate of internship

This is to certify that the following students have undergone on the job learning at LBP Publication From 2021 to 2022 their performance during this period was appreciable.

Name of the students

1.	YEMEKAR ANUSHRI SURYAKANT	9096656896
2.	GAVALI PRIYADARSHANI BALASAHEB	9158332034
3.	HUCHCE VAISHNVAI MAHADEV	9175168747
4.	RODAGE SNEHA SANJAY	7620832832
5.	GADAGI SHRUTIKA NARASAPPA	9175727146
6.	SATPUTE SONALI KALIDAS	7420983984
7.	CHINTA RUPA RAJMOGALI	9881174585
8.	JANGAVALI GAYATRI TUKARAM	7840927256
9.	AALGIKAR KAVERI RAVINDRA	9138141891
10.	DANE ASHWINI BALAJI	8007915133
11.	KANDIKATLA RAJSHRI LAXMINARYAN	8999093140
12.	GAVANDI BHAGYASHRI SUBHASH	9518929124
13.	REBBA RENUKA MOHAN	7028616129
14.	BHANGE VIJAYALAXMI ASHOK	9307634130
15.	KONDAPURE AISHWARYA DATTATRAY	7620046068

LAXMI BOOK PUBLICATION 0217 2372010 M. 9595359435 258/34 Ravuwar Peth, SOLAPUR

Sign

Thanking You,

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Jemekar Anushri Sueyakant .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Gavali Priyadarshani Balasaheb of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Huchce Vaishnavi Mahadev of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Rodage Sneha Sanjay of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Gadagi Sheutika Narasappa of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Satpute Sonali Kalidas of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Chinta Rupa Rajnogali .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Jangavali Gayatri Tukaram .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Aalgikar Kareei Ravindra .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Dare Ashwini Balaji of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Kandikatla Rajshri Laxminaeayan...of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Gavandi Bhagyashri Subhash .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Rebba Renuka Mohan .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Bhange Vijayalaxmi Ashok .....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Laxmi Book Publication, Solapur.

CERTIFICATE OF INTERNSHIP

This is to certify that Ms. Koodapure Aishwarya Dattatray.....of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur has completed internship in my Publication House from June 2021 - May 2022.

Her dedication and urge to learn during this period is truly worthy of praise.

During her term as an intern she displayed valuable qualities like discipline, enthusiasm and leadership. We were fortunate enough to have her with us as an intern.

Wishing her all good luck and success for her future endeavour.

DR. ASHOK YAKKALDEVI
PUBLISHER

DR. RAJENDRA SHENDGE
PRINCIPAL

Criterion I

Fieldwork 2021-22

Reg. No. : MAH/1985/2008

Office : 42/1 Dufferin Chowk, Above SBI,
Railway Lines, Solapur 413001.

SHARANPRABHA
BAHUUDDESHIYA
SANSTHA

CERTIFICATE OF FIELD WORK

This is to certify that students from A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur; undertook a field work titled

'Gender Equality and Women's Empowerment Among Women of the Padmashali Community ".

This initiative was done by the Sports Department in collaboration with Sharanprabha Bahuuddeshiya Sanstha, Solapur.

The purpose of this work was to create awareness among the students regarding the significance of living on equal terms with men and being empowered through financial stability.

All the students participated wholeheartedly and completed the work within the stipulated time.

The efforts of the college for undertaking this field work is truly appreciable.

शरणप्रभा बहुउद्देशिय संस्था, सोलापूर.
आर.टी.ओ. ऑफिससमोर,
सालेश्वर हौसिंग सोसायटी सोलापूर करिता

Thank You

N·S·D·C National Skill Development Corporation
Reg. No. : TP103460

MSSDS
MAHARASHTRA STATE SKILL DEVELOPMENT SOCIETY

Niti Aayog
नीति आयोग
Reg. No. : MH/2019/0243655

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

Gender Equality and Women's Empowerment among Women of the Padmashali Community

(FIELD WORK)

Course Name: B. A. I

Academic Year 2021-22

Gender Equality is not only a fundamental human right , but a necessity for a peaceful, prosperous and sustainable world. Gender inequalities are still deep rooted in every society. Women do not have equal access to decent jobs and face occupational segregation. Very often they are denied access to basic education and health care. A number of them are victims of domestic violence and discrimination. They do not even have the liberty to make political and economic decisions. It goes without saying that women play a vital role and the need for their full and equal participation in all areas of sustainable development is reaffirmed.

Women need to empower themselves to be on par with their male counterparts. There is a need to promote women's sense of self worth, their ability to determine their own choices, and their right to influence social change. This field work has been undertaken by the students of B. A . I year to comprehend the condition of the women belonging to the Padmashali Community. A majority of the women belonging to the Padmashali Community are not educated and have no source of financial stability. Most of them face a lot of personal difficulties and financial crises.

There is a need to empower these women and make them aware of their potentials

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

Gender Equality and Women's Empowerment among Women of the Padmashali Community

(FIELD WORK)

Course Name: B. A. I

Academic Year 2021-22

ATTENDANCE:

Sr. No.	Name of the Student	Signature
1.	Yemekar Anushri Suryakant	Yemkar.A.S
2.	Mane Kalpana Dilip	mane.K.D
3.	Gavali Priyadarshani Balasaheb	G priyadarshani.B
4.	Sindam Rajita Vyanketesh	Sindam.R.V
5.	Huchce Vaishnvai Mahadev	V M.Huche
6.	Boddu Kaveri Raju	B.K.R

5.	Huchce Vaishnvai Mahadev	Huchce V.M
6.	Boddu Kaveri Raju	BKR
7.	Chilveri Nandini Ramesh	chilveri N.R
8.	Samal Vaishnavi Liladhar	Samal V.L
9.	Rodage Sneha Sanjay	Rodage S S
10.	Nandal Ambika Sidram	Nandal A.S
11.	Shavantul Rajeshwari Pandurang	R P S
12.	Talkokul Kalyani Dattatray	Talkokul K.D
13.	Giram Shital Madhukar	G Shital. Madhukal
14.	Gadagi Shrutika Narasappa	Gadagi.S.N
15.	Satpute Sonali Kalidas	Satpute Sonali.K
16.	Mugale Bharati Sanjay	MBS
17.	Boddu Sneha Raju	Boddu S.R
18.	Boddu Sandhya Raju	BSR
19.	Gundala Vaishnavi Ambadas	G.V.A
20.	Yampure Sneha Balaji	Sneha. B.yampure
21.	Bingi Krushnaveni Nagesh	BKN
22.	Chinta Rupa Rajmogali	chinta R R
23.	Jangavali Gayatri Tukaram	JGT
24.	Aalgikar Kaveri Ravindra	Aalgikal K.R

25.	Bhandari Vishalini Iresh	Bhandari
26.	Channur Reshma Dawalsab	Reshma. D.C
27.	Nadaf Saniya Salim	S.S.Nadaf
28.	Dane Ashwini Balaji	DAB
29.	Sidral Navita Kumar	Sidral. N.K
30.	Kandikatla Rajshri Laxminaryan	KRL
31.	Gavandi Bhagyashri Subhash	Gavandi B.S
32.	Sarangi Sneha Vijaykumar	S.S.V
33.	Rebba Renuka Mohan	Renuka. R.R
34.	Gode Kalyani Balram	Gode.K.B
35.	Bogayyagaru Ankita Nagraj	BAN
36.	Ingle Laxmi Bhimashankar	Ingale.L.B

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

FPA India
Family Planning Association of India
National President : Mr. H. R. Umesh Aradhya

Celebrating 71 Years

FPA India SOLAPUR Branch
Parmeshwar Koli Samaj Mandir,
TP Scheme No. 2, Final Plot No 103,Bhavani Peth,
D A V College Road,
SOLAPUR - 413 002. Maharashtra
Tel : 0217 - 2325413
Email : solapur@fpaindia.org

23/2021

20/01/2021

CERTIFICATE

COMPLETION OF FIELD WORK

This is to certify that 28 students of B.C.A II year, of A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur have completed a Field Work titled THE EFFECTS OF BEEDI MAKING ON THE HEALTH OF WOMEN FROM THE EASTERN PART OF SOLAPUR.

The Field Work included visiting 25 families from the Padmashali Community and filling up a questionnaire from the women of the same who are involved in beedi making to earn a living.

The entire team did a good job and displayed enthusiasm. The Field work was completed within a stipulated time of 30 days.

This field work was done in collaboration with the Family Planning Association of India and we appreciate the efforts of the college for undertaking this field work.

Family Planning Association Of India * Solapur Branch *

Gaikwad. S. S

Mr.Sugatratna Gaikwad
Branch Manager
FPAI Solapur Branch

FOUNDER MEMBER:
IPPF International Planned Parenthood Federation

President
Prof. Dr. Nabha Kakade

Vice Presidents
Mr. R. M. Soniminde
Adv. Mrs. Teja Kulkarni

Patron
Prof. Dr. S. D. Yelegaonkar

Hon. Treasurers
Prof. Dr. B. N. Kamble
Mrs. Sapana Chitte

Hon. Secretary
Prof. Dr. N. B. Teli

Branch Manager
Mr. Sugatratna Gaikwad

Headquarter: FPA India, Bajaj Bhawan, Nariman Point, Mumbai – 400021.
T : 022-22029080 / 40863101 I E : fpai@fpaindia.org I W: www.fpaindia.org

Working for Sexual & Reproductive Health and Rights

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

The Effect of Beedi Making on the Health of Women from the Easter Part of Solapur

(Field Work)

Beedi Workers

Beedi Making industry is predominantly a home based industry; the lion share of contribution comes from the women. There is a close relation between occupational tobacco exposure and health risks among women. Tobacco contains toxic nitrosamines which are readily absorbed by body tissues giving rise to cough, breathlessness and dermatological health issues.

Lack of other employment opportunities and financial crises force women to take up to beedi rolling. Long working hours and continuous exposure to tobacco fades the fingerprints of their palms, increases the risk of aggravated tuberculosis, asthma, anemia and other health issues. However, due to the employment crisis, many do not have the privilege to consider these health risks as a factor while deciding on livelihood.

This field work has been taken up by the students of B. C. A. II

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education.

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

The Effect of Beedi Making on the Health of Women from the Easter Part of Solapur

(Field Work)

Course Name: B. C. A: II

Academic Year 2021-22

ATTENDANCE:

Sr. No.	Name of the Student	Signature
1.	Kanki Gaytri Gurumurthi	K.G.G
2.	Kamble Sandhya Vijay	Kamble.
3.	Sayyad Tarnum Ismail	Sayyad.
4.	Patel Shabuktta Mainoodin	Patel.S.M
5.	Jamadar Alfiya Shabbir	Jamadar. A.S
6.	Rautrao Supriya Rajshekhar	SRR
7.	Irabatti Ruthika Ramchandra	Irabati R.R
8.	Dasari Shravani Vijay	Dasari S.V.
9.	Falmari Prabhavati Jayram	P.J. Falmari
10.	Kalaskar Nandini Devidas	N.Kalaskar
11.	Pujari Priti Mahadev	Priti.M

12.	Jadhav Devyani Makrand	
13.	Gone Aishwarya Mahadev	
14.	Miskin Madhu Anand	
15.	Palganti Devika Santosh	
16.	Salunke Swati Channdrakant	
17.	Annam Neha Prabhakar	
18.	Dhotre Swati Tippana	
19.	Kudkyal Rutuja Ambadas	
20.	Kamurti Mayuri Basavraj	
21.	Guttikonda Shirisha Vasant	
22.	Kamble Mirabai Janappa	
23.	Nora Laxmi Govind	
24.	Hanchate Yogita Sanjay	
25.	Bandpatte Laxmi Dashrath	
26.	Anamanla Ruchita Raju	
27.	Shaikh Simran Slim	
28.	Prachande Vrushali Sangameshawr	

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator

Dr. Rajendra Shendage
Principal

Maharashtra State Veterance Sports Association of All Sports

Maharashtra State Veterance Sports Association of All Sports

Jayant Dalvi
C/o. 3/30, Janaki, Samarth Nagar Near Civil Hospital,
North Sadar Bazar, Solapur - 413003
Regd. No. MAH/370/08

President
SRIMANT CHHATRAPATI SHIVENDRASINH ABHAYSINGHRAJE BHONSLE SATARA

Vice President
Dr. Mrs. Rajani J. Dalvi, Solapur
7350187007
Mrs. Dhanashree Deshpande, Sangli
Chatrapati Awardee
9881798799
Mr. Avinash Kadam, Satara
9422400615
Mr. Prabhulal Patel, Sambhaji Nagar
9823043478

Chairman
Jayant Dalvi
8007061007

Vice Chairman
Mr. Vinayji Apte, Solapur

Gen. Secretary
Mr. Prashant Shah, Satara
9823311141

JT. Secretary
Mr. Madan Deshmukh, Pune
8291271113

Treasurer
Mr. Madhu Karwa, Solapur
9822072102
Mr. Sachin Habib, Solapur
9422457768

Selection Committee
Mr. Mani Kansaa, Sambhaji Nagar
7709737768

Legal Advisor
Mr. Subhash Deshpande (Advocate)
9822659767
Mr. Nilkanth Waghchawre (C.A.)
9423590501

Executive Committee Member
Mr. Atul Deshpande
9881798799
Mr. Abhay Gadkar, Dharashiv
8380091369
Mr. Sanjay Randale, Latur
9423776371
Mr. Anil Borikar, Nanded
9049994999
Mr. Nitin Chapalgaonkar, Pune
7028090801
Mr. Nabi Shaikh, Hadapsar, Pune
9822808283
Mr. Balasaheb Gaikwad, Baramati
9922964988
Mr. Bhosale Sir, Satara
9422600037
Mr. Amarsing Rajput, Sangali Police
9823315007/8446981999

CERTIFICATE

COMPLETION OF FIELD WORK

This is to certify that 29 students from A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur; took active part in a field work entitled THE ROLE OF DIET AND NUTRITION ON SPORTS PERFORMANCE.

This initiative was done by the Sports Department in collaboration with Maharashtra State Veterans Sports Association of All Sports.

The purpose of this work was to create awareness among the sports students regarding the importance of diet and nutrition in their performance.

The students participated wholeheartedly and completed the work within the stipulated time.

The efforts of the college for undertaking this field work is truly appreciable.

J. Dalvi

Chairman
Maharashtra State Veterans
Sports Association of All Sports

SAVE FORESTS
SAVE THE CLIMATE

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

THE ROLE OF DIET & NUTRITION ON SPORTS PERFORMANCE

(Field Work)

SPORTS DEPARTMENT

Academic Year 2021-22

There is a strong relationship between sporting performance and food. Sports performance can be definitely enhanced by good nutrition. A well planned nutritious diet should meet the athlete's needs of vitamins, proteins and minerals needed to promote muscle growth and repair. Foods rich in unrefined carbohydrates should be the basis of their diet. While planning sports nutrition and the sportsman's diet care should be taken to consider their sport, goals, strength/ energy needed, food preferences and of course the practical challenges. This field work has been undertaken by the sports students of 2021-22.

The basic training diet should focus on the following:

- To provide enough energy and nutrients to meet the training and exercise demands
- Help aid adaptation and recovery between training sessions
- Aid in enabling the athlete to achieve optimal body weight and fat level needed for performance
- promote short/ long term health benefits to the athletes

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator

Dr. Rajendra Shendage
Principal

(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur

THE ROLE OF DIET & NUTRITION ON SPORTS PERFORMANCE

(Field Work)

SPORTS DEPARTMENT

Academic Year 2021-22

ATTENDANCE:

Sr. No.	Name of the Student	Signature
1.	Pawar Payal Ratan	Payal.R.P
2.	Darana Pooja Ayalappa	Darana P.A
3.	Shriram Monika Vinesh	M.V.Shriram
4.	Narone Sheveevlela	Sheveevlela.N
5.	Savant Aishearya Amor	A.Amor.Savant
6.	Nirole Sonali Gurunath	Sonali.G.Nirole
7.	Bhogam Sneha	Bhogam.S
8.	Gajarla Pragati Yadgiri	P.Y.Gajarla
9.	Rapeli Ankita Madhukar	Ankita M.Rapeli
10.	Annaladas Shravani	Shravani.A
11.	Lakshetti Chilkamma	Lakshetti.C.
12.	Chitapalli Ankita	Chitapalli.A
13.	Mundase Prema	P. Mundase
14.	Goli Giteshwari Naghbhushanam	G.N.Goli
15.	Gaikwad Ambika Bhimashankar	Ambika.B.Gaikwad

16.	Tavati Aishwarya Gopi	
17.	Machha Soundarya Janardhan	
18.	Mirekar Komal Nagesh	
19.	Kaki Priyanka Mallesh.	
20.	Sarvade Nikita Chandrashekhar	
21.	Patange Sonali Deepak	
22.	Butla Pooja Rajasham	
23.	Machha Soundarya Janardhan	
24.	Kankatti Lavanya Naresh	
25.	Hegade Shivbai Vhanappa	
26.	Solapure Bhagyashri Mallinath	
27.	Jokare Neha Siddharam	
28.	Gosavi Rasika Santosh	
29.	Topul Bhavana Raju	

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha Mahavidyalaya, Solapur.

ARBM Mahavidyalaya Solapur

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

The Evil Effects of Plastic Bags on Environment

(Field Work)

Course Name: B. Com II

Academic Year 2021-22

Plastic is bad for the environment Plastic material never vanishes from the earth. Plastics once used are thrown away and this degrades the earth. It is a known fact that plastic is bad for the environment. It takes hundreds of years for plastic to decompose, which means oceans; landfills and the environment are polluted.

Plastic affects the environment in a negative way. PET (polyethylene terephthalate) is used to make bottles, food containers and packets for many products. PET being durable doesn't break down easily and therefore stays longer in the environment. Another type of plastic polyvinyl chloride (PVC) is used to make pipes, toys, clothing and packaging for some food products. PVC contains harmful chemicals that can leach into the environment thereby causing health issues in people and animals. This field work has been undertaken by the B. Com II students.

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator
Dr. Annie John
Co-ordinator, IQAC
A.R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

Dr. Rajendra Shendage
Principal
(Dr. Rajendra Shendage)
PRINCIPAL
A. R. Burla Mahila Varishtha
Mahavidyalaya, Solapur.

HARIT MITRA PARIWAR

Ghagre Residency, 105/30 Prabhat Road, Gali No.14,
Bharati Nivas Chowk, Pune - 411004, Maharashtra.
Email : haritmitra@gmail.com, mahendraghagre30@gmil.com
Mob : 9420666888 / 9766000888 / 7720888666

Dr. Mahendra Ghagare
Organizer-Harit Mitra Pariwar
Vanashree Puraskar (Pratham Kramank, Maharashtra Shasan)
Ex. Senate Member-Solapur University
Advisory Member :
NSS, SPPU & Solapur University
Savitribai Phule Vidyapeeth
Rashtriya Seva Yojna (Maji Sallagar Sadasya)
Rashtriya Seva Yojna (Shivaji Vidyapeeth, Kolhapur)

CERTIFICATE OF COMPLETION

A. R. Burla Mahila Varishth Mahavidyalaya, Solapur; with the enthusiastic participation of 34 students from B. Com II year completed a Field Work titled The EVIL EFFECTS OF PLASTIC BAGS ON ENVIRONMENT.

This Field Work was done in collaboration with HARIT MITRA PARIWAR and the aim was to spread awareness regarding the dangers of using plastic on our environment.

The entire team did a wonderful job and the Field work was completed within 15 days.

We appreciate the efforts of the college for undertaking this field work.

HARIT MITRA PARIWAR ★ PUNE ★

PRESIDENT
HARIT MITRA PARIWAR
PUNE - 411 004
MAHARASHTRA

Padmashali Shikshan Sanstha's

A. R. BURLA MAHILA VARISHTHA MAHAVIDYALAYA, SOLAPUR

The Evil Effects of Plastic Bags on Environment

(Field Work)

Course Name: B. Com II
Academic Year 2021-22

ATTENDANCE:

Sr. No.	Name of the Student	Signature
1.	Topul Bhavana Raju	Raju.
2.	Badlapure Pooja Nagnath	Pooja. N.B
3.	Kankurti Sushmita Umakant	SK.U
4.	Yamgalli Sanjana Santosh	SS.Yamgalli
5.	Mudde Aishwarya Sham	Mudde.
6.	Vanga Aarati Bhumesh	Vanga.A.B

7.	Ittam Lavanya Sadanand	Ittam.
8.	Chitmil Ravliya Ambadas	chit-mil. R.A.
9.	Nora Sweety Purushottam	Nora.
10.	Adaki Nandini Basavaraj	adaki. N.B
11.	Madas Bhagyashri Ramesh	MBR
12.	Bollu Bhagyashri Ambadas	B.B.A
13.	Adaki Suchitra Ishwar	adaki S.I
14.	Gurram Akhila Anand	GAA
15.	Mendu Laxmi Nagesh	M. LaxmiN
16.	Myana Aishwarya Satyanarayan	Aishwarya.
17.	Kairamkonda Gayatri Ambadas	Gayatri
18.	Myadam Gayatri Anand	Myadam. G.A
19.	Nandal Jyoti Ambadas	J.A.N
20.	Gundla Yogita Shrinivas	Yogita. G.S.
21.	Kurapati Arati Sidram	Kurapati
22.	Avadhut Lavanya Mohan	Avadhut. L. M.
23.	Gundla Archana Shankar	G.A.S
24.	Vadalakonda Narmada Vyankatesh	Vadalakonda.
25.	Rathod Neha Bhalchandra	Neha
26.	Shimage Nikita Rajkumar	S.N.R.

27.	Bhuyar Laxmi Siddharam	Bhuyar. L. S.
28.	Tathe Akanksha Kantilal	Tathe.
29.	Budharam Manisha Shekhar	M. S. Budharam.
30.	Budharam Kaveri Shekhar	K. S. Budharam
31.	Suryawanshi Megha Vijaykumar	Megha. V. S
32.	Popale Anjali Ramchandra	Anjali
33.	Ghodake Megha Chandrakant	M. C. Ghodake
34.	Annaldas Priya Markandey	Priya

Dr. Rajani Dalvi
Director, Physical Education

Dr. Annie John
IQAC, Coordinator

Dr. Rajendra Shendage
Principal